



ΣΕΛΙΔΕΣ: 609-617

ΠΙΣΩ, ΣΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ!

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Κείμενα, σχόλια, ερμηνείες, αναλύσεις, αναπτύξεις τών ουσιαστικών αποσπασμάτων.

ΑΛΛΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΤΕΩΡΟΣ, <i>Μετεωρισμοί: Έργο και εργασία. - Τα πορτοκάλια και οί καταστροφείς τους. - Η λογική της παράνοιας</i>	618
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛΤΑΙΟΣ, <i>Για ποιά «γνώδι σαυτόν» μιλάμε; Πώς σχολαστικοποιήθηκε ή σύγχρονη συνείδηση. Άνάγκη υπέρθεως πρωτογενών ανθρώπινων φύσεων</i>	621
ΣΤΑΝΤΗΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝΗΣ, <i>Έπενδύσεις (ανέκδοτη ποίηση)</i>	625
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ, <i>Η διαστροφή του Οικονομισμού: Οικονομικοφιλοσοφική ανάλυση της έκτροπής της σύγχρονης οικονομίας σε εξουσιαστική μέθοδο</i>	626
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΦΙΑΣ, <i>Μεταξύ σοβαρού και αστείου: Η νέα εποχή της φασολάδας. - Προτάσεις για νέους φόρους. - Πώς θα χαρατσώσουμε την ΕΟΚ</i>	631
ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΪΡΑΝΗΣ, <i>Τού μαχαιριού... (ανέκδοτη πολιτική ποίηση)</i> ...	633
ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ, <i>Τί είναι «αλήθεια»; (άρθρο-ανάλυση)</i>	634
ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Κεκλιμένα επίπεδα (ανέκδοτη ποίηση)</i>	638
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΩΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Διαλεκτική πορεία και φιλοσοφικός συγκερασμός (φιλοσοφική ανάλυση)</i>	639
ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ-ΒΟΥΡΛΕΚΗ, <i>Άπολογία (ανέκδοτη ποίηση)</i> ...	642
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, <i>Κρατήστε (ανέκδοτη ποίηση)</i>	642
ARNALDO MOMIGLIANO, <i>Η ελληνική αντίληψη περί Ιστορίας: Το δεύτερο άρθρο του μεγάλου σύγχρονου ιστορικού για την κλασσική και μετακλασσική ελληνική ιστοριογραφία</i>	643
ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ: Παρουσίαση νέων βιβλίων και εντύπων	649
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ, <i>Όραμα αχρονο (ιδεολογικό κύριο άρθρο)</i> ...	654

ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Π Ρ Ο Σ Ω Κ Ρ Α Τ Ι Κ Ο Ι

Κείμενα, σχόλια, ἀναλύσεις, ἀναπτύξεις
οὐσιαστικῶν ἀποσπασμάτων.

Η Ρ Α Κ Λ Ε Ι Τ Ο Σ

1

Τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος...

Ἀπὸ Σέξτο Ἐμπειρικό,
Πρὸς μαθηματικούς,
VII (Πρὸς λογικούς, I), 132.
(Diels, I', I 150. BI, 3-5.)

τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι.

Πρώτη ἀπόδοση

Ἄν κι ὁ Λόγος ἐδῶ πάντ' ἀσύνετοι ἄνθρωποι.

I

Ἀπ' τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Diels, ποῦ θεωρεῖται κ' ἐναρ-
κτικό τοῦ *συγγράμματος* τοῦ Ἡράκλειτου, οὐσιαστικό θεωρῶ αὐτό. Ἡ συνέ-
χεια — καὶ πρόσθεν ἢ ἀκούσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον κ.λ. — ἔχει τυπικὸ χα-
ρακτῆρα. Τὸ τέλος, μόνο, τοῦ πρώτου ἀποσπάσματος, θεωρῶ οὐσιαστικὸ ἐπίσης,
γι' αὐτὸ καὶ τὸ αὐτονομῶ καὶ τοῦτο, παραθέτοντάς το σὰν «2» δικό μου.

II

Στὴν ἀπόδοση παρέλειψα τὸ γίνονται, κυνηγῶντας τὴν ἀνώτατη δυνατὴ λι-
τότητα τοῦ μεταφραστικοῦ λόγου. Τὸ λόγου ἀποδίδω με λάμδα κεφαλαῖο, γιατί
δέν ἐννοεῖ τὰ λόγια ἀλλὰ τὴ σκέψη, τὸ νοῦ, τὸ Λόγο ἐν γένει ὁ Ἡράκλειτος. Τὸ
ἐδῶ, τῆς ἀπόδοσης, προκύπτει ἀπ' τὸ τοῦδε (τοῦδ' ἐόντος). Γενικά, ἀπέφυγα
τὰ ρήματα στὴν ἀπόδοση (ἐκτὸς τοῦ γίνονται καὶ τὸ ἐόντος ἄφησα λεκτικὰ ἀνα-
πόδοτο), γιατί ὁ λόγος εἶν' ἀποφθεγματικός, κι ἄρα «μαγκωμένος» ποῦ λέμε,
«δαγκωτός» - ἱερατικός λόγος ἄλλωστε, καθὼς θὰ δείξω εἰδικώτερα καὶ παρα-
κάτω, κ' ἐναρκτικός, με βάρος (ποῦ πάντα διώχνει τὰ ρήματα καὶ περιορίζεται
στὰ οὐσιαστικά). - Καὶ βέβαια, περιττεῦει νὰ πῶ, πῶς ἐλάχιστα με ἱκανοποιεῖ
ἡ ἀπόδοσή μου. Ἡ ἡχητικὴ, ἡ μουσικὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου — ἡ ὅλη ἱερατικὴ ἀν-
τηχητικὴ του θὰ ἔλεγα — χάνεται στὸ νεοελληνικό. Ἦδη κι ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐλά-
χιστο νιώθει ὁ εὐαίσθητος πῶς ὁ ἀκραῖος σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ μὴ μετάφραση,
ὄχι ἡ μετάφραση· ἡ αὐτούσια λήψη τοῦ ἀρχαίου λόγου ἀπ' τὸ δέκτη. Ἀλλιῶς χά-
νονται σπουδαῖες ποιότητές του, καὶ συχνότατα κρίσιμες ριζικά τοῦ νοήματος.

III

Τὸ ἀεὶ καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Ἀριστοτέλη

Τὸ γνωστὸ σχόλιο τοῦ Ἀριστοτέλη, γιὰ τὴν τάχα ἀσάφεια — καὶ περίπου «ἀτημελησία»; — τοῦ «δύσκολου» τάχα λόγῳ ἀστιξίας ἡρακλείτειου λόγου, μὲ ἐπίστασιν, εἰδικώτερα, σ' αὐτὸ τὸ ἀεὶ ἐδῶ καὶ τῇ δῆθεν «ἀπορία» ποῦ γεννᾶ («ἀμελῶς», νὰ ποῦμε, τεθειμένο) — «ποῦ τάχα πάει; στὸ Λόγο, σὰν πάντα ἰσχύοντα, ἢ στοὺς πάντα ἀσύνετους ἀνθρώπους, ποῦ πάντα τὸν ἀγνοοῦν (ἢ τὸν ἀθετοῦν); —, εἶναι τὸ λιγώτερο ἀβάσιμο, ἂν μὴ καὶ κακόπιστο ἐκ μέρους τοῦ σταγίριτη, ποῦ ἡ γενναία ποιότητα τοῦ νοῦ του ὅπως δὴποτε, καὶ τῆς ἐκτακτῆς εὐαισθησίας του πάντως τοῦ λόγου ἐν γένει δέν συγχωροῦν τέτοια συγκεκαλυμμένη ἐπίκριση τοῦ διαλεκτικοῦ Αἰνικτῆ.

Γράφει στὴ *Ρητορική*, Γ 5, 1407 b, 11 (Diels, *í*, I 144, A4 32-38):

ὅλως δὲ δεῖ εὐανάγνωστον εἶναι τὸ γεγραμμένον καὶ εὐφραστον· ἔστιν δὲ τὸ αὐτό· ὅπερ οἱ πολλοὶ σύνδεσμοι <ἔχουσιν, οἱ δ' ὀλίγοι> οὐκ ἔχουσιν οὐδ' ἂ μὴ ῥάδιον διαστίξαι ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου. τὰ γὰρ Ἡρακλείτου διαστίξαι ἔργον διὰ τὸ ἀδηλον εἶναι, ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ ὕστερον ἢ τῷ πρότερον, οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος· φησὶ γάρ «**τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίνονται**», ἀδηλον γὰρ τὸ «ἀεὶ» πρὸς ποτέρῳ <δεῖ> διαστίξαι.

Καὶ πρέπει ἐντελῶς εὐανάγνωστο νάναί τὸ γραπτὸ, καὶ καλοεφρασμένο — πού ναι δὲ τὸ ἴδιο· κάτι ποῦ οἱ πολλοὶ σύνδεσμοι <τόχουν (τὸ πετυχαίνουν, τὸ ἐξασφαλίζουν), ἐνῶ οἱ λίγοι> ὄχι — κι οὔτε νὰ μὴν εἶν' εὐκόλο νὰ ξεχωρίσης, σὰν τοῦ Ἡράκλειτου· αὐτὰ δὲ τοῦ Ἡράκλειτου νὰ τὰ διακρίνης (νὰ τοὺς βάλῃς στίξῃ) πολὺ δύσκολο, γιὰτὶ δέν φαίνεται σὲ ποῖο ἀπ' τὰ δύο πηγαίνει: στὸ ἐπόμενο ἢ στὸ προηγούμενο; ὅπως στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος, ὅπου λέει: «**τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίνονται**», καὶ δὲ φαίνεται (δὲ δηλώνεται) τὸ «ἀεὶ» ἀπὸ ποιοῦ νὰ τὸ ξεχωρίσης; — δηλαδή: σὲ ποιοῦ νὰ τὸ ἀποδώσης; στὸ Λόγο ἢ στοὺς ἀσύνετους;

Δηλαδή, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, ὁ Ἡράκλειτος φέρεται ὡς παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν! Καὶ τοῦτο μὲ κείμενο τῆς ἀριστοτελικῆς *Ρητορικῆς*, ποῦ σημαδεύεται ἀπὸ ἓνα τοῦλάχιστον ὄχι καὶ τόσο εὐφραστον — ἂν θέλουμε «σχολαστικά» φιλολογικὰ νὰ ἐπιμείνουμε — τῶν διδακτικῶν μᾶλλον αὐτῶν σημειώσεων τῆς ἀριστοτελικῆς σχολῆς: ἐκεῖνο δὲ τὸ ποτέρῳ πρόσκειται — κατὰ δοτικὴν — ἐνῶ ἀμέσως μετὰ, ἐν συνεχείᾳ, τῷ ὕστερον — ἀντὶ ὁμοιότροπα ὡς ἔδει (γιὰ τὸ εὐφραστον βέβαια): τῷ ὕστερῳ — καὶ τῷ πρότερον — ἀντί: τῷ προτέρῳ —, ἀφοῦ καὶ λίγο παρακάτω ἐξ ἄλλου συντάσσει πάλι μὲ δοτικὴ: πρὸς ποτέρῳ.

Καὶ λέω: «ἓνα τοῦλάχιστον» ὄχι καὶ τόσο εὐφραστον — ἢ, ὅπως δὴποτε: ὄχι καὶ μὲ τοὺς «δοκιμώτερους» ἐκφραστικούς κανόνες τῆς Ἀττικῆς —, γιὰτὶ λανθάνει κι ἄλλο: στὸ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος. Κατὰ Ἡρακλείτου, ἐν γένει, κατ' ἀρχήν, ὁ λόγος: οὐδ' ἂ μὴ ῥάδιον διαστίξαι ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου — ὅλα δηλαδή τοῦ Ἡράκλειτου, τὸ κάθετί του! Κ' ὕστερα κάνει ἐπίστασιν στὸ σύγγραμμα εἰδικά. (Τὸ «κατεξοχήν» σύγγραμμά του ἐννοεῖ; Ὑπῆρχαν κι ἄλλα ἡρακλείτεια κείμενα; Δέν ξεκαθαρίζει — γιὰτὶ ἄλλωστε δέν εἶναι καὶ τὸ θέμα του

αὐτό, ἐδῶ). Ἀλλά τὸ αὐτοῦ τότε ποιά ἔννοια ἔχει; Διακριτική ἀπὸ ἄλλα τοῦ Ἡράκλειτου; Ἡ σημαίνει: αὐτοῦ, ἐκεῖ, στὴν ἀρχή τοῦ συγγράμματος; (Αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἐποίησαν, ὁ Θουκυδίδης, στὴν προεισαγωγική τοῦ Ἐπιτάφιου Β 34, γιὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι: αὐτοῦ, στὸν ἴδιον τόπο ποὺ ἔπεσαν ἔκαναν καὶ τὸν τάφον, διαπρεπῆ τὴν ἀρετὴν κρίναντες...) Ἡ καθ' ἑλξιν ἐτέθη, πρὸς τὸ σύγγραμμα ὁμοιοπύκνωτα καὶ ὁμογενῶς, τὸ ἐν αὐτῇ (τῇ ἀρχῇ): ὅτι «τοῦλάχιστον στὴν ἀρχὴ ἑνὸς συγγράμματος» δηλαδὴ «ἐνδείκνυται προσοχὴ στὸ εὖφραστον μεγαλύτερη»; Μ' ἄλλα λόγια — καὶ γιὰ νὰ ἐφαρμόσουμε τὴν ἴδιαν «ἀπορία» κι ἀπαίτηση εὖφραστου: ὅπου «τὰ πάντα νὰ διακρίνονται σαφῶς» (δῆλα, ὄχι ἀδῆλα καὶ ἀμφοιρέποντα ἀμφιλεγόμενα) — ποῦ πάει τὸ αὐτοῦ; Στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ σύγγραμμα; «Τοπικό» — στὴν ἀρχὴ ἐκεῖ — ἢ «διακριτικό» τοῦ «καθαυτοῦ συγγράμματος» — τοῦ κύριου ἡρακλείτειου ἔργου δηλαδὴ — ἀπ' ἄλλα τοῦ ἐφέσιου; (Γιατὶ βέβαια, χρῆση τοῦ αὐτοῦ ὅμοια μὲ τὴ νεοελληνικὴ πλεοναστικὴ του — αὐτοῦ τοῦ — κ' ἐνῶ δὲν ἔχει ξαναγίνει λόγος παραπάνω γιὰ τὸ ἴδιο; στὴν Ἀττικὴ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι «δόκιμη».)

Καὶ ὅλ' αὐτά, ὄχι γιὰ σχολαστικὴ ἐπίδειξη δά, ἢ ἀπὸ ἐπικριτικὴ κατὰ σταγυρίτη διάθεση, ἀλλὰ γιὰ νὰ δειχτῇ *ad hoc*, πάνω στὸ ἴδιο (τὸ βαρὺ κατὰ Ἡράκλειτον) ἀριστοτελικὸ σχόλιο, ὅτι ἐν γένει σὲ κάθε λόγο — καὶ σ' αὐτόν βέβαια τὸν ὀρθολογιστικὸ (ρασιοναλιστικὸ-μηχανικιστικὸ) τῶν τῆς ἀριστοτελικῆς σχολῆς —, μὲ τὴν ἴδια στατικευτικὴ αὐτὴ καταγενετικὴ «ἀναλυτικὴ» τοῦ ροῦκοῦ ἐκφραστικοῦ γίνεσθαι, ἰδιαίτερα «ἔκσημα» μποροῦν νὰ φανοῦν καὶ νὰ γίνουν «αἰσθητά» τέτοια πάμπολλα, ἀλλὰ ποὺ αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ἀνελαστικὴ «λογικὴ» ἐπίσταση κ' ἢ ἀνάληγτη τομικὴ οὕτως εἰπεῖν τοῦ συνεχοῦς ὅμως στὴ φύση τοῦ νοηματικοῦ ρευστοῦ — ἢ ρεύματος — παράγει ἢ ἴδια, μόλις ἐκλογικευτικὰ καταπιαστῇ νὰ τὸ προσλάβῃ στὰ ἔτοιμα ἀπὸ πρὶν «συντακτικὰ» τῆς πλαίσια, τ' ἀπὸ τὴν πράξη διαμορφωμένα καὶ τὶς ἐμπρόθετες διανοητικὲς ἐνέργειες, ποὺ λειτουργοῦν ἀκριβῶς μὲ τὶς τομὲς καὶ τὶς ἐπιστάσεις στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνον, ἀλλ' ἀπόσφορα ὅλως γιὰ τὴ σκέψη καὶ τὴ «γνώση τοῦ ὄντος». [Πρβλ. σχετικὰ, γιὰ τὴν ἐξωδιανοητικὴν ὑφὴ τῆς διάρκειας — κάθε διάρκειας καὶ συνεχοῦς ἐν γένει — καὶ τὴν πάντα καταγενετικὴ, νεκρωτικὴ «ἐπέμβαση» τῆς ὁποίας μηχανικιστικῆς διανοητικῆς «ἀνάλυσης» (καθαυτοῦ «φονικῆς» δά παντός γίνεσθαι), στὴ Δημιουργὸ Ἐξέλιξη, τοῦ Bergson. (Δές καὶ τὴν πολὺ εὐσυνείδητη ἑλληνικὴ μετάφραση — ὅπου κι ὅλη ἡ θεωρητικὴ ὁρολογία ποὺ χρησιμοποιῶ ἐδῶ — τοῦ Κ. Θ. Παπαλεξανδρου, εἰδικὰ ἐπιμελημένη κι ἀπ' τὸν πατέρα μου, Ἀθ. '25.)

Καὶ ναὶ μὲν τ' ἀριστοτελικά κείμενα δὲν εἶναι, ὡς γνωστὸν, ὑποδείγματα ὕφους κ' ἐπιμέλειας ἱκανῆς ἰδιαίτερα πρὸς τὸ εὖφραστο κ' εὐανάγνωστο — ποὺ πολὺ σωστά βέβαια καὶ ταυτίζει (αὐτεξυπονοούμενου ἄρα κι ὅτι ταυτὸν ὡσαύτως τε Λόγος καὶ λόγος) ὁ δάσκαλος τῶν αἰώνων (καὶ τοῦ ὅλου Λογισμοῦ ἔσαεί) ἐγκυκλοπαιδικὸς ἐγκέλαδος τοῦ ὀρθοῦ καὶ συμμέτρου ἐν παντί. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι, ἐξ ἄλλου, τῆς ἰσχυρότατης νοημοσύνης — ὅπως οὔτε δά τῆς εἰδικώτατης εὐαισθησίας τοῦ λόγου ἐν γένει, ποὺ ἀπὸ τόσα καὶ τόσα ἀντισοσθενῆ κατέχουμε τοῦ ρωμαλεοῦ Ἀριστοτέλη — ὁ (πολὺ χοντροκομμένος γιὰ νάναί πράγματι καὶ «πειστικός») κακούργος αὐτὸς παραδειγματισμὸς πρὸς ἀποφυγὴν — τοῦ «μὴ εὖφραστου», δῆθεν, καὶ τοῦ «δυσανάγνωστου» (ἄρα καὶ «δυσνόητου») — μὲ ρήση — ποὺ ἄγνωστο ἂν καὶ «κείμενο» καθαυτὸ, αὐθεντικὸ — τοῦ μεγάλου Σκοτεινοῦ Αἰνικτῇ.

Μὰ δέν εἶναι, θέλω νά πῶ, καί ἦθος — διό οὔτε καί ὕφος — *ισόπαλου* ἀντιστοχαστῇ γενναίου, τὸ τούλάχιστον ἀβάσιμο αὐτὸ σχόλιο (μᾶλλον μαθητῶν τῆς σχολῆς). Γιατί καί κανένα στέρεο δεδομένο δέν κατέχουμε — ἀλλ' οὔτε καί τὸ κείμενο τῆς *Ρητορικῆς* εἰδικά προσάγει ἐδῶ — γιὰ τὸ *σύγγραμμα* τοῦ τόσο ἀμφιλεγόμενου (κι ἀπὸ πρόθεσιν, ὅχι ἀπὸ ρητορικὴ ἀδυναμία ἀμφιλέγοντος τὰ πάντα του) ἐφέσιου. Ἦταν γραμμένο πράγματι; Δηλαδή καί πρωτογραμμένο ἀπ' τὸν πλάστη του ἔτσι, σὰ *σύγγραμμα* καθαυτὸ ποὺ λέμε; Τὸ ἀναφέρει, ἀπλῶς, σὰ *σύγγραμμα* ἢ *Ρητορικὴ*. Ἀλλὰ ποῦ, πῶς «γραμμένο»; Σὲ τί ὕλῃ; Μὲ τί γραφή; («ἔχει καί παραέχει σημασία, καθὼς θὰ φανῇ παρακάτω.») «Ὁλα, ἐπὶ παραδείγματι, κεφαλαῖα κολλητά (κι ἄρα καί ἄστικτα); Μήπως χαραγμένο σὲ δορά καί ἀναδιπλωνόμενο - ἔτσι ὥστε, κατὰ τίς δίπλες αὐτές ἢ ἐκεῖνες, παρατιθέμενες, ἄλλα καί ἄλλα καί παράλλα ἐν ταυτῷ ἐπίτηδες νὰ λέγῃ; (Θά ἐκθέσω τὴν ἀποψη τῆς «ὑποψίας» αὐτῆς, λεπτομερέστερα ἐν συνεχείᾳ, ὅσο «τραβηγμένη» κι ἂν μοιάζῃ - γιὰτὶ πολλὰ τὰ πολυσήμαντα τοῦ *Αἰνικτῆ* θὰ ἐξηγοῦσε καί θὰ φωτίζε οὕτως ἢ ἄλλως, ἂν ἀλήθευε ἢ κι ἂν ἀπλῶς ὑπετίθετο σὰν βοηθητικὴ τῆς οὐσιαστικῆς του σύλληψης.) Ἦ τάχα πελεκητό, σὰν *κείμενο* ἔσαεῖ, σὲ πέτρα, καί στιχηρό - γιὰτ' εἶναι ποίηση, κ' ἔρρυθμο, ὅχι πεζὸ καί ἄρρυθμο ὀρθολογιστικὸ «γραφτό». Εἶναι δὲ πάντως λογοτεχνία, ὅχι ἄφτερος καί στεγνὸς διαλογισμὸς περὶ τοῦ κόσμου· εἶναι ὁ κόσμος, στοὺς ἡρακλείτειους ὄντολογικοὺς ρυθμοὺς τοῦ *γίνεσθαι* του, τοῦ *πύρινου*, τοῦ *αἰέριου*, τοῦ *κεραυνικά* διαρκῶς συγκροτούμενου - ἀποσυγκροτούμενου - ἀνα[συν/απο]συγκροτούμενου σὲ ἄπειρες συνεχεῖς μορφές, ἕνα ρεῦμα μορφῶν ἀκατάπαυτα παραλλασσοῦσῶν *αἰεί* σπινθηροβολοῦντος εἶναι *τε μὴ εἶναι παίζοντος αἰῶνος* (Χρόνου-Κρόνου, ὄντος *τε μὴ ὄντος*, φαινομένων-οὐσιῶν, χώρου-χρόνου/χωροχρόνου θὰ λέγαμε σήμερα).

Κι ἀνατεθειμένο — λέει, μόνο — τὸ βιβλίον — «βιβλίον» τῶρα, ὁ Διογένης Λαέρτιος (IX, *Ἡράκλειτος*, 5-6), ὅχι ἀπλῶς *σύγγραμμα*, ὅπως ἐπὶ συγγραφῆς - συρραφῆς τῶν παραδειγματικῶν ἐπικριτικῶν συντομογραφιῶν τῆς ἀριστοτελικῆς *Ρητορικῆς* — στὸ *Ἀρτεμίσιο* τῆς *Ἐφέσου*:

Τὸ δὲ φερόμενον αὐτοῦ βιβλίον ἐστὶ μὲν ἀπὸ τοῦ συνέχοντος Περὶ φύσεως, διήρηται δ' εἰς τρεῖς λόγους, εἷς τε τὸν περὶ τοῦ παντός καὶ πολιτικὸν καὶ θεολογικόν. ἀνέθηκε δ' αὐτὸ εἰς τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν, ὥς μὲν τινες, ἐπιτηδεύσας ἀσαφέστερον γράφαι,

Καὶ τὸ φερόμενον [ὡς] βιβλίον του εἶναι μὲν, ἀπ' ὅ,τι τὸ συνέχει (ἔλο, ἀπ' ὅ,τι οὐσία πραγματεύεται), Περὶ φύσεως (τῶν Πραγμάτων, τοῦ Κόσμου, τοῦ Ὁλοῦ), ἀλλ' εἶναι διηρημένο σὲ τρεῖς λόγους (ἢ πραγματεῖες): στὸν περὶ τοῦ Ὁλοῦ|(τοῦ|Σύμπαντος, τοῦ Κόσμου), καὶ Πολιτικό, καὶ Θεολογικό. Τ' ἀφιέρωσε δὲ στὸ Ἀρτεμίσιο, καθὼς καὶ ἄλλοι κάποιοι βέβαια (τὰ δικά τους, κατὰ τὸ ἔθος), (αὐτὸς ὅμως) ἐπίτηδες ἀσαφέστερα τόγραψε (ἢ: ὅσο μποροῦσε πρὶ «ἀκαταλαβίστικα», πρὶ δυσκολο-νόητα)

— καί διαφανέστατα, πρόκειται πιά ἐδῶ, παρακάτω, περὶ ἀνοησιῶν τοῦ «θρύλου» ποὺ παρήχθη ἀπὸ τίς οὐσιαστικὲς δυσκολίες τῶν πολλῶν νὰ ἐννοήσουν (τῶν ἰδίων πλατωνικῶν ἐκείνων πολλῶν, τοῦ *ζυνοῦ*, τοῦ «κοινοῦ νοῦ»), ποὺ τραγικά, καί σαρκαστικά θάλεγε κανεῖς, ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ μοῖρα, βάλνεται νὰ προεπικαλῆται γιὰ κατανόησίν του ὁ ἴδιος ὁ δραματικὸς κι ὠστόσο

τί φωταυγής, τί ἐργηγέρτης καὶ φωτιστής Σκοτεινός!.. Σκοτεινός; Θεο-
σκοτεινός, ναι! Σάν τὸν λάμποντα, τὸν ἀστροβόλο μαῦρο-κατάμαυρο οὐρανό
βαθιά νυχτερινῆς ἰωνικῆς εὐδίας, μὲ ποτάμι χύδην τὰ σπινθηρίζοντα πλούτη τοῦ
ὥσπερ σάρμα εἰκὴ κεχυμένων καλλίστου κόσμου!.. Ναί! Τοῦ κόσμου τούτου,
τοῦ σάν σκόρπιου, σκουπιδιοῦ γιὰ σάρωμα, ὅπως τοῦρθε, μ' ἀλαφριά καρδιά,
τυχαῖα χυμένων, ριγμένων, πραγμάτων, ὄντων - **ὠραιότατου κόσμου!** Ναί, τοῦ
καθαυτοῦ κοσμήματος τούτου κόσμου, τοῦ ἀστραφτεροῦ καὶ πάμπλουτου καὶ
ἀφειδώλευτα «σπαταλημένου», χαρισμένου μας, ἀπὸ ποιητῆ-παιδὶ παίζοντα τὰ
ζάρια του νὰ κατασπέρνουνε ὑπαρξὴ λαμπρὴ ἀπειρόαστρη τὸν ἐβένινο οὐρανό,
τέτοιου συλλήπτορος δωρητῆ τὸν ὁλόγεμο σαφέστατο **κάλλιστο κόσμο**
βρῆκαν οἱ πάντ' ἀνήμποροι, πάντ' ἀσύνετοι ὄντως πενιχροὶ **κοινοί**, νὰ θρυλῇσουν
(τὴν ἴδια τους τὴν ἄνοια ἔτσι θρυλῶντας στοὺς αἰῶνες!) **σὰν ἀσαφῆ, ἀνόητο,**
γιὰ πέταμμα, γιὰ τὰ σκουπίδια (ποὺ λέει κι ὁ Καβάφης γιὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ) —

ὅπως οἱ δυνάμενοι μόνοι προσίοιεν αὐτῷ
καὶ μὴ ἐκ τοῦ δημῶδους εὐκαταφρόνη-
τον ἤ. τοῦτον δὲ καὶ ὁ Τίμων ὑπογράφει
λέγων,

ὥστε οἱ ἱκανοὶ μόνοι [ὅσοι ἔχουνε τὰ
κότσια (σ' ὅλες τὶς σημασίες)] νὰ τὸ
ζυγώνουν (τὸ ἔργο του· ἤ: τὸν ἴδιον,
σὰ σκέψη), **κι ὄχι ἀπ' τὴν κοινὴ του**
γλῶσσα (ἤ: τὸ προσφερόμενο ἄνετα
στοὺς πολλοὺς νόημα ἢ ἔκφρασή του)
νὰν' εὐκολοπεριφρόνητο (νὰ μὴν τὸ
ὑπολήπτωνται, νὰ τοὺς διαφεύγῃ ἢ
ἄξια του). **Τοῦτον δὲ κι ὁ Τίμωνας τὸν**
σκιαγραφεῖ λέγοντας:

τοῖς δ' ἐνὶ κοκκυστῆς, ὀχλολοῖδορος Ἡράκλειτος,
αἰνικτῆς ἀνόρουσε.

Τό πού παναπῆ, στὰ καθ' ἡμᾶς (πολύ διάφορα;), ἔτσι πενιχρά «ἐκλαϊκευ-
μένο» (ἢ καὶ «προστυχευμένο» ἀκόμ' ἂν θέλετε, κατὰ τοὺς ὅμοια προστυχευτές
τοῦ ἄφταστου ἐφέσιου, πού τοὺς δώρισε τέτοιον κόσμο):

Κι ἀνάμεσά τους νά! **κόκκορας** πὺν **Αὐγὴ** λαλεῖ,
κοῦκκος πὺν **κράζει** «**κούκκου!**»

— **κι "Ἀνοιξὴ** **καλεῖ** **μαζί** καὶ **κρῶζει** **Θάνατο!** —

ἄ! θά ν' ὁ Ἡράκλειτος

πὺν **ξεπηδᾷ**

καὶ τὸν ὄχλο «**περιλούζει**»

ὁ Αἰνικτῆς!

Καὶ νὰ μὲ συχωρᾶν οἱ πολὺ-πολύ «αὐστηροί» φιλόλογοι κ' ἐρμηνευτικοί
μας, πού γιὰ ν' ἀποδώσω ἐδῶ τὸ λαμπρὸ ἐπίγραμμα-σκιαγράφημα τοῦ μεγάλου
Σκοτεινοῦ ἀπ' τὸν Τίμωνα, δέν μπόρεσα νὰ ξεχωρίσω «τυπικὴ ἀπόδοση» ἀπὸ
«σχόλιο» κ' «ἐρμηνεία» του, ἀφοῦ ἐκεῖνο δὲ τὸ **κοκκυστῆς** ὅλα μαζί αὐτὰ
σημαίνει, γνήσια ἡρακλείτειο τὸ εἶδος πράγματι, κι ὁ κοῦκκος φέρνει καὶ τὴν
"Ἀνοιξή, κ' εἶναι μαζί καὶ **φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ**, κ' εἶναι καὶ τὸ **κακοπούλι**
τῆς δικιᾶς μας (ἀλλὰ μόνο τῆς δικιᾶς μας;) **πανάρχαιας παράδοσης**, πὺν **κρῶζει**
καὶ **μηνᾷ** τὸ **θάνατο** — **κ' εἶν' ὁ θάνατος ζωὴ** κ' ἡ **ζωὴ θάνατος** **φωνάζει** ὁ ἔρμος ὁ
Ἡράκλειτος **μόνος** **μὲς** **στοὺς αἰῶνες**, **καλό-κακό** **πουλί** **μαζί**, ὅπως **κάθε** **πουλί**
τῆς σκληρῆς καὶ στοργικῆς ἀντάμα ἀλήθειας, ὅμοια ὅπως καὶ σ' ὅλα τὰ ριζιμιά
δημοτικὰ μας τραγούδια.

Εἶναι προφανές, πῶς ἀπὸ παλιά ὁ ἀναμφισβήτητα «δύσκολος» γιὰ τοὺς τυπικά λογοκρατούμενους καὶ ἀντιδιαλεκτικούς τῆς ἔκφρασης αἰνικτῆς Ἡράκλειτος συκοφαντιόταν καὶ τὸ μέγα βάθος καὶ κύρος τοῦ σιβυλλικώτατου πάντα λόγου του ἐκακουργεῖτο! Βεβαιότατα δὲ ἤδη καὶ ἀπ' τὸν κατεξοχὴν ἀντιδιαλεκτικό Ἀριστοτέλη τοῦ τυπικοῦ ρασιοναλιστικοῦ Ὁργάνου. Ἐχει κάθε οὐσιαστικό λόγο — παραγόμενο ἀπὸ τοὺς ἄκρως ἀντινομικούς πυρῆνες τῆς συστηματικῆς του σκέψης *ab ovo* — ὁ σταγυρίτης νοησιοκράτης τοῦ παγίως ἔχοντος πάντοτε λογικοῦ εἶναι, νὰ ἐμφανίσῃ στοὺς μαθητὲς τῆς σχολῆς του σὰν «ἀσαφῆ», τὸ λιγώτερο, σὰ «δυσνόητο», σὰν «ἀνάρτιο» τάχα λόγο καὶ «ἀτημέλητο», σὰν αὐτὸ τοῦτο «ἀτέλεστο», «ἀτελῆ» λόγο, δηλαδὴ (ἐπεὶδὴ τὸ αὐτό, καθὼς τότε, λόγος καὶ λόγος) καθαυτὸ «μὴ λόγο», «παράλογο» λόγο, τὸν ἀεῖρρευστο λόγο τῆς αἰεί γιγνόμενης (ἀκριβῶς γιὰ ν' ἀνταποκρίνεται στὸ αἰεὶ γίνεσθαι τοῦ κόσμου) διαλεκτικῆς σκέψης τοῦ ἀντιρασιοναλιστῆ ἐφέσιου.

Συνεχίζει, ἐν προκειμένῳ, τὴν πλατωνικὴ — ἂν μὴ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Σωκράτη — παράδοση τῆς κακουργίας τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψης — τῇ σοφιστικώτατῃ — τῶν ἀντιπάλων, ὁ ἀντιδιαλεκτικός καὶ ἀντιδιαλεκτικώτερος ἀκόμη μακεδόνας. Ἡ πρωτόλοβη ἰωνικὴ σκέψις — αὐτὴ ἡ σὰν τῶν ἀκανόνιστων πρωταρχικῶν πελασγικῶν μεγαλίθων ἢ τῶν μεγάλων ὠκεάνειων κυμάτων τοῦ αἰέρρου ὄντος *τε μὴ ὄντος* — ἐναντι τοῦ «πεδινοῦ» θά ἔλεγα, τοῦ αἰεί γεωμετροῦντος μὲ σταθερά, στατικευτικά, πεπηγμένα ἔσαεῖ λογικά μέτρα, σὰν τὴν ἐξοντωτικὴν ἀτάκτων μακεδονικὴν φάλαγγα ἢ τὴν ἀπόλυτα γεωμετρομένην ἀττικὴν τειχοποιίαν τοῦ Χρυσοῦ Αἰῶνος τοῦ Ἀπολλωνίου Λόγου, ἔ, «φυσικό» ἦταν, ἀντιληπτὸ εἶναι ὅτι «ἐνωχλοῦσε», ἀποτελοῦσε τὸν «Ἀντίποδα», τὸν πρὸς ἐξόντωσιν «Ἀντιδαίμονα», λάβαινε διάστασιν τοῦ «Καθαυτοῦ Κακοῦ» — τοῦ Ἀ-νοητοῦ ἀκριβῶς, τοῦ παρὰ λόγου, τοῦ παρὰ πάντα λόγον, τοῦ Ἀ-λόγου.

Πέραν τούτων ὅμως — «εὐλογων», ἢ ἔστω «κατανοητῶν», ἀντιδράσεων λογοκρατῶν καὶ λογοκρατούμενων ἐναντι ριζικοῦ διαλεκτικοῦ τοῦ γίνεσθαι καὶ τῆς αἰέρρου διαρκείας καὶ συνεχοῦς μεταβολῆς τοῦ μόνο φραστικῶς ἐμφανιζόμενου (γιατὶ ὁ λόγος, μὲ τίς πρὸς πρᾶξιν «παγωμένες», καὶ στατικές ὡς ἐκ τούτου, ριζικὲς δομές του, τὸ τέμνει σπασμωδικὰ καὶ τὸ στατικοποιεῖ ἐκάστοτε) σὰν «εἶναι» — ὁ λόγος τοῦ Ἡράκλειτου ποιός ἦταν, μὲ ποιά μορφή πρωτοβγαλμένος ἀπ' τὴν σιβυλλικὴν του σκέψιν καὶ σύλληψιν τοῦ αἰεὶ καίόμενου καὶ διαρκούντος (μ' ὅλες τίς «ἀντιθέσεις» δρώσες μέσα του ἐν ταυτῷ, σὰν ἐγγχρονου καὶ ἐκτός χρόνου μαζί) γίνεσθαι-κόσμος;

Καὶ ποῖο αἰεὶ τάχα δὲν ἀντιλαμβάνεται ἢ «δυσκολεύεται» ὁ τετραπέρατος Ἀριστοτέλης νὰ βρῇ «ποῦ πηγαίνει», στὸ λόγο ἢ στοὺς ἀσύνετους;

Βεβαιότατα καὶ στὰ δύο πηγαίνει — καὶ θέλει καὶ στὰ δύο νὰ πηγαίῃ (καὶ στὰ δέκα δύο ἂν γινόταν) — ὁ πολυδύναμος καὶ αἰεὶ πολύσημος Ἡρακλείτειος λόγος! Ὁ δὲ «ἀντίπαλος» — ἰδανικός θέσει «ἀντίπαλος» — σταγυρίτης, ἀσφαλέστατα καὶ τὸ γνωρίζει, διό καὶ λιβελλογραφεῖ πράγματι, παραδειγματίζων πρὸς ἀποφυγὴν τίς ριζικὲς δομές σκέψης καὶ ἔκφρασης τοῦ Σκοτεινοῦ Αἰνικτῆ!

IV

Ἔστω ὑπ' ὄψιν — κατ' ἀρχήν — γενικά: Τὰ παραπάνω, ἀπλῶς σὰν εἰσαγωγή στὸ χωρὸ τῶν Ἡρακλείτειων προβλημάτων.

Νὰ ρωτήσω, λοιπόν, συνοπτικά:

Γραμμένο πράγματι τὸ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη σύγγραμμα τοῦ Σκοτεινοῦ «μούργου» τῆς Ἐφέσου; Ἦταν σύγγραμμα καθαυτό; Κι ἀπὸ τὸν ἴδιον, τὸ ὑποτιθέμενο «χειρόγραφο» τοῦ *Περὶ παντὸς ἴσως λόγου ἢ Περὶ φύσιος*; Κι ἂν μὲ κεφαλαῖα, καὶ μὲ καμμιὰ στίξη ἐν γένει; Κι ὄχι λόγῳ «ἀτμημελυσίας», ἢ «μὴ εὐφράστου», ἀλλὰ λόγῳ ποιήσεως ἀκριβῶς, πρὸς ἀνταπόκρισιν «ὁμόποια» — ἐνορατικά ἔτσι προστεταγμένη τοῦ ἀπὸ τῆ δημιουργοῦ ἐμπνευσῆ τοῦ, τέτοιου ἐνθου — μὲ τὸν πολύσημο-πολύοντα κόσμον;.. Ἀνατεθειμένο στὸ ἱερό... Ἀλλὰ πῶς ἀνατεθειμένο - τί ἀνατέθηκε; Δορά, μὲ γραφὴ πάνω - καὶ τί γραφὴ;.. Πλάκες σκαλιστήσαν;.. Ἦ ἂν τίποτε;.. Ἀποκλείεται;.. Μπορεῖ, ἀρχικά νὰ ποῦμε, ἀπλῶς ἀποστηθιζόμενον; Γιατί ὄχι; Ἱερέας δὲν ἦταν αὐτός; Ἀρχιερέας! Καὶ τὸ κείμενό του, ὄχι κείμενο «ἱερό» ἐπίσης, σὰν ἄλλα προκατατεθειμένα ἀπ' ἄλλους, ἀνώνυμα ἢ ἐπώνυμα - κι ἂς ἦταν τάχα κι «άνιερο» σὲ τόσα, καὶ λόγος ἀπομυστικοποιός, μυητῆς-ἐξηγητῆς καὶ διαλυτῆς μύθων, ζόφων, δογμάτων, πλανῶν, προλήψεων ἀνατιναχτῆς φωτισμένος λόγος!.. Καὶ πῶς δὲν παίζει κρίσιμο ρόλο, στὸ κάθετί του, τὸ πῶς πρωτόπαραινεται, πῶς πρωτοεκφέρεται ἀπ' τὸν συλλήπτορα πλάστη τοῦ; Ἡ παράδοση μετὰ τὸ καταγράφει ἴσως - τὸ ἀντιγράφει καὶ τὸ ξαναντιγράφει ἄλλο κι ἄλλο καὶ παράλλο χέρι. Ἀλλὰ μὲ ποιά κατανόηση, ποιά ἐκδοχὴ τὸ κάθε του σιβυλλικὸ λεγόμενο - καὶ νόημα καὶ ὑπαινιγμός καὶ πολύσημος πυρήνας ἐμπνευσης ἢ σπερματικοῦ στοιχείου; Καὶ σὲ μιὰ τόσο μουσικὴ δημιουργία, ποιά δαιμονικὴ καὶ αἰετίζουσα καὶ σπινθηροβολουσα αἰετίζουσα διαρκῶς συμφωνία-διαφωνία-μονοφωνία-πολυφωνία-παμφωνία-ἁφωνία καὶ νύξεις ἐν τέλει μόνο, ἢ καὶ ἀπλῶς ὑποβλητικὴ πρὸς ὑποψίαν τῶν πάντων σιωπῇ, πῶς τάχα «παίζεται» ἀπ' ὁποιονδήποτε; ἀπ' τὸ μυαλό, τὴν ἀντίληψη, τὴ νόηση καὶ τὴν αἰσθησία καὶ τὸ ἀντιγράφον χέρι ὁποιοῦδήποτε, μ' ὅποιον ζυγὸν «ὄργανο» γιὰ πρόσληψη καὶ ἀπόδοση εὐρύτερα, διὰ βιβλίου ἢ συγγράμματος, πολλαπλοῦ ἀντιγράφου τώρα, πού ἔχει περάσει ἀπάνω του, μέσα του (καὶ πόσο ἰσοπεδωτικός!) ὁ ἐξοντωτικός τῶν πιὸ ἀκριβῶν προσωπικῶν δημιουργικῶν ποιότητων ὁδοστρωτήρας τῶν κοινῶν - τῶν «κοινῶν» ἐκδοχῶν γιὰ τὸ κάθετί, τῶν «κοινῶν» εἰσπράξεων κάθε λεπτότατης νύξης γιὰ τὴ φύση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ λόγου, τοῦ τόσο ἐλάχιστου «κοινοῦ» ὥστόσο, τοῦ τόσο μοναδικοῦ πάντα, κι ἀνεπανάληπτου, κι ἄρα πάντ' ἄγνωστου καὶ πρωτοσυντελούμενου ἀκατάπαυτα ἐν πρωτογενεῖ ἐκρήξει κόσμου-λόγου;..

Τί σώθηκε ἀπ' ὅλ' αὐτά, ὡς νὰ φτάσῃ «γραφτό» — μὲ μελάνι γραφτό, ὄχι μ' αἶμα φλογερὸ πλασμένο — στὰ χέρια τοῦ τρομεροῦ ὀργανωτῆ τοῦ λογικοῦ Νοῦ συστηματικοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ Ἀριστοτέλη;.. Τί διασώθηκε αὐτόστιχο ἀπ' τὴν ὑφὴ τοῦ κόσμου αὐτέκφραστο — ἤ: σάν, ἔστω, αὐτέκφραστο! — ὅπως τὸν ἐμπνεύστηκε ἐνορατικά ὁ φωτεινότατος, ὁ καταυγαστῆς ἐκεῖνος Σκοτεινός;

Ποιά συμφωνία τοῦ Μπετόβεν, ἢ σύνθεση τοῦ Μπάχ, ἢ ὅποιου ἄλλου μεγάλου, παίζεται ἀπ' ὁποιονδήποτε, καὶ εἶναι αὐτὴ, ἐκεῖνου — τοῦ Μπετόβεν, τοῦ Μπάχ, τοῦ ὅποιου ἐμπνευσμένου πλάστη κόσμου — πού τὴν συνέλαβε σάν αὐτότητο τοῦ ὄντως Κόσμου καὶ τὴν «συνέθεσε» σάν προσωπικὴ τοῦ ἀλήθεια καὶ ὄραση;

Παίζεται ἀπομόνη της; Μὲ τὰ γραφτά σημάδια μόνο τῆς «παρτιτούρας»; Ἀλλ' ἂς παίζουμε λοιπόν, ἀφοῦ εἶναι Μουσικὴ — μὴν πλανιόμαστε! — κι ἀφοῦ ὁ Αἰὼν ὅλος — ὁ Χρόνος-Κρόνος-Κόσμος (γιατὶ τὸ *Γίγνεσθαι* ὅλο ἐν χρόνῳ: Ἀεὶ Γεννώμενο-Φθειρόμενο-Αναγεννώμενο-Παραλλάσσον ἀπ' τὸ Χρόνο-Κρόνο συνεχῶς) — παίζει ἀκατασίγαστος ὑπαρξιακὸς σπινθήρας διαλεκτικοῦ πυρός μιᾶς — καὶ τῆς ἴδιας ἀκόμη! (τούτῃ κ' ἡ ἔσχατη ἐπιστημονικὴ ἐκδοχὴ!) —

κοσμογονικῆς ἔκρηξης πού τελεῖται-διαρκεῖ, ἀκόμ' ἀνοίγει στοῦ «ἄπειρο» τὸ [κατὰ τὸν ὅμοια ἔτσι (μόνο αὐτός: ἐνορατικά!) συλλήπτωρ-μάγο του Αἰνικτῆ] κάλλιστο τοῦτο σύμπαν-σάρμα ὥσπερ εἰκῇ κεχυμένων!

Νά το:

Τὰ δὲ πάντα οἰακίζει Κεραυνός.

Κι ὅλα τὰ κυβερνάει

Σ' ὅλα βαστάει τὸ δοιάκι

ὁ Κεραυνός!

τουτέστι κατευθύνει, κεραυνὸν τὸ πῦρ λέγων τὸ αἰώνιον. λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον· καλεῖ δὲ αὐτὸ *χρημοσύνην καὶ κόρον*· χρημοσύνη δὲ ἐστὶν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ ἐκπύρωσις κόρος. *πάντα γὰρ, φησί, τὸ πῦρ ἐπελθὼν κρινεῖ καὶ καταλήφεται.*

Δηλαδή κατευθύνει· καὶ κεραυνὸ τῇ φωτιά λέει τὴν αἰώνια (τῇ φωτιά ἐννοεῖ). Καὶ λέει πὺς καὶ φρόνιμο εἶναι — δηλαδή φρόνηση, νοῦς, νοοῦν! — τὸ πῦρ, καὶ τῆς διοικήσεως τῶν πάντων ἡ αἰτία (τὸ αἴτιο, τὸ κινοῦν, ἡ ἀρχή, ὁ ἄρχων)· τ' ὀνομάζει δὲ αὐτό: *χρημοσύνη καὶ κόρο* — ἀνάγκη; [ἀλλά καὶ πεπρωμένο; (χρησμός; φάτις;) ἢ καὶ ὠφέλιμη λειτουργία; (διέπουσα, συνέχουσα τὰ πάντα εἰς κόσμον, τάξιν; ἀπὸ τό: χρῆσις, χρηστικός, ὠφέλιμος; ἄρα: καὶ στοργικός τοῦ κόσμου; καὶ ἐκ τοῦ στέργων: στερεῶν τὸν κόσμον, συνέχων τὸ πᾶν;)] καὶ κορεσμό [δηλαδή παύση τοῦ πεπρωμένου (διὰ τῆς ἐν τέλει ὀλοκληρωτικῆς ἐκπυρώσεως-τελειώσεως τοῦ κόσμου;)] καὶ *χρημοσύνη* εἶναι ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν [: ἡ διάταξις τοῦ κόσμου, ἡ κοσμοποίηση τοῦ χάους, ἡ ἐγκόσμια τάξις, ἡ κόσμωσις (λανθάνει δὲ στοῦ διακόσμησις καὶ τό: κάλλιστος κόσμος)], ἡ δ' ἐκπύρωσις: *κόρος* (ὁ συντελειακὸς κορεσμός τοῦ μέλλοντος νὰ κατακαύσῃ τὰ πάντα «ὑπαρξιακοῦ» πυρός, ἡ «ἀποκόσμωσις» κ' ἡ ἐπανακυριαρχία τοῦ ἀπολύτου χαοτικοῦ πυρός). *Γιατὶ ὅλα, λέει, ἡ Φωτιά θάρρη νὰ τὰ κρίνῃ καὶ νὰ τὰ κατακάψῃ!* [Νὰ τὰ «καταλάβῃ», δηλαδή, σ' ὅλες τις σημασίες (νοητικές-κυριαρχικές: «καταλαμβάνω, καταλαβαίνω, ἐννοῶ» καὶ «κατακτῶ») — ἢ: νὰ κρίνῃ (νὰ διακρίνῃ, «ἀξιῶνοντας-ἀπαξιῶνοντας», ἐρίφια ἀπὸ πρόβατα, κατὰ τὴν ἐβραϊκὴ δογματικὴ: κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς κ.λ., εἶναι δέ, μὴν ξεχνᾶμε, χριστιανὸς ἀπολογητὴς ὁ σώζων τὸ ἥρακλείτειο τοῦτο Ἰππόλυτος καὶ σαφέστατη ἐδῶ ἡ σχετικὴ «σωτηριολογικὴ» χροιά τοῦ κειμένου) — καὶ νὰ κατακυριαρχήσῃ!]

* Ἀπὸ Ἰππόλυτο, IX, 10. (Diels, I, I 165 1-7, B 64-66.)

Ἐγὼ νάι, λοιπόν, παίζω διαρκῶς τὰ κομμάτια τοῦ τρομεροῦ παίκτη Αἰνικτῆ — ἄλλοι ἄς «σοβαρεύονται», οἱ μούρτζουφλοι τῆς ἀνυποψίας! αὐτοὶ χάνουν, τέτοιο χαρούμενο, τέτοιον πάντα γελῶντα καὶ κατακαιόμενο στὶς πρωταρχικὲς καὶ τὶς ἀέναες πυρηνικὲς πυρές του κόσμου! — δοκιμάζοντάς τα ὁλοένα σὰ μικρὸ παιδί — παῖς αἰὼν παίζων πεττεῦων [νά τὰ κότσια πού εἶπα, καὶ στὴν ἄλλη τους σημασία: πεσσοί (:σκάκι; γείτονες δά οἱ Πέρσες! ντάμα ἢ ζάρια; ἢ πεντόβολα δικά μας, πανάρχαια; τὰ παίζανε μὲ πέντε διαφορετικὰ μικρὰ κόκκαλα - καὶ θυμᾶμαι: «σκέλεφερ: βόλου ὄνομα», ὁ Ἡσύχιος! καὶ δέν εἶναι ὁ σκελετός θανάσιμος, πού μὲ κόκκαλά του ἀμέριμνα παίζουν τὰ παιδιὰ «ζωή-θάνατο»;)] — πῶς ἄλλιωδς καὶ παραλλιωδς καὶ παραλιωδς ἤχουν, ἀπηχούν, παρηχούν, παραλλάζουν, φεύγουν-ἐπανερχονται, ἀλλοιώνονται βαθύτερα, κυματίζουν-μετεωρίζονται-στίλβουν-ἀναβοσβήνουν, τραγουδᾷν αὐτὸ πάλι κι αὐτὸ ξανά καὶ τ' ἄλλο μαζί, καὶ χωριστά καὶ μαζί, καὶ μαζί ἄλλὰ καὶ χωριστὰ συνάμα καὶ μαζί-χωριστά!..

Γι' αὐτὸ κι ὁ δαιμονικός-δαιμονιζόμενος Αἰνικτῆς εἶν' ἀνεξάντλητος, μὲ ἀποσπάσματα φθαρμένα σάν τὰ βότσαλα τὰ τέλεια λειασμένα, τὰ κάλλιστα ἀχειροποίητα στὶς καθαροφλοίσβιστες ἀκτὲς φυσαρμόνικες τοῦ αἰῶνια ἀκατασίγαστου καὶ λαλόντος εὐθέως τὸν ἑαυτὸ του κόσμου μὲς ἀπ' τὰ χεῖλια τοῦ ἐνθου ἀπ' αὐτὸν μάγου μάντη του — κι ἀποσπάσματά, ὅλα-ὅλα, πού δέν πιάνουν δυό-τρεῖς σελίδες καλὰ-καλὰ! —, ἐνῶ ὁ ψυχρότατος μέγας Κάντ, τόσο ἀξιωματικῆς Κριτικῆς τοῦ Καθαροῦ Λόγου, ὁ παγερά ὀρθολογιστῆς Καρτέσιος, τόσο μεθοδικῆς «ἀποδεικτικῆς» τοῦ λογικοῦ Εἶναι, κι ἄλλοι ἀνάλογοι, ἀπὸ Κόντ μέχρι Ἐγγέλου κι ἀπὸ Μάρξ μέχρι τῶν ἔσχατων ρασιοναλιστῶν μας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, μὲ λόγο ἔτσι σφυρηλατημένο σὲ ἀπόλυτες νοησιοκρατικὲς μονοσημίες, καὶ διατηρημένο ἀκέραιο δά — λέξη τους, χάρη στὸν Γουτεμβέργιο, νὰ μὴν ἔχη χαθῇ, νὰ μὴν ἔχη φτερουγίσει δραπετεύουσα ἀπὸ τέτοια ἀποπνικτικὰ συστήματα! — καὶ πόσο πιό ἐκτεταμένο — σὲ τόμους ἐπὶ τόμων! — ἐξαντλοῦν κάθε ρῆση τους μ' ἓνα νόημα — καὶ τὸ δικό τους μόνο, ὄχι ἄλλο, ὄχι ἄλλου κανενός πού ποτέ τοὺς προσπέλασε! — καὶ κάθε νόημά τους ὁλοκληρωτικὰ ἐξαντλεῖται μέσα στὸν ἀποκλειστικό του λόγο, τὸν ἀσφυκτικό, τὸ μονοσήμαντό του, τὸ νεκρὸ πέραν τῆς αὐστηρὰ συγκεκριμένης — καὶ θεωρεῖται κι «ἀρετὴ» αὐτό! — ἐκφραστικῆς λειτουργίας του, πάντοτ' ἐνός αὐτοῦ, κι ὄχι ποτέ τυχόν — «τυχόν»; δέν ὑπάρχει «τυχόν» γι' ἀνάσα οὐτ' ἓνα στοὺς ρασιοναλιστές! — καὶ ἄλλου τινός, χωρὶς ποτέ τὴν παραμικρὴ ἐπέκταση, φτέρωμα — ἢ φρενῶν πτέρωμα τοῦ πινδαρικοῦ μας Κάλβου! —, δηλαδὴ ποίηση, ἀνοιγμα ἄλλου πουθενά τοῦ ἀπέραντου — κι ἀπερίκλειστου, ἐξ ὑπαρχῆς του, σὲ «ὀρισμούς» (ὅσο κι ἂν πασκίζουν μὲ τὰ καλάθια στὸ χέρι δίπλα στὶς ἀφρισμένες του ἀκτὲς) — κόσμου!

Ἔ, ἄς παίζουμε λοιπόν!:

(Συνεχίζεται.)

Ὅσοι ἐνδιαφέρονται, σκόπιμο θὰ ἦταν νὰ μελετήσουν σχετικὰ τὰ προδημοσιευμένα μου γιὰ Προσωκρατικούς, Ἀρχαιοελληνικὴ Παιδεία κ.λ., στὰ *Τετράμηνια*, σ. 253-294, 560-602, 694-704, 759-763, 852-855, ἀλλὰ καὶ 929-931, 1273-1274. (Τόμοι τῶν *Τετράμηνων* βρίσκονται μόνο σὲ μὲνα: Μηθύμνης 43, Ἀθῆναι 823, τηλ. 8646977, 8676053.)

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Ποιό είναι τὸ καθοριστικώτερο φαινόμενο, τὸ τυπικώτερο σύμπτωμα τῆς κοινωνικῆς παρακμῆς στὴν ἐξουσιαστικὴ κοινωνία συγχρόνου τύπου; Θὰ φανῇ ἐκ πρώτης ὄψεως αὐθαίρετο, ἀλλὰ μὲ τὴν συνοπτικὴ πραγματικὴ καὶ πολιτικὴ ἐμβάθυνση ποὺ ἀκολουθεῖ, θὰ δειχθῇ, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἀντιπροσωπεύει αὐθεντικὰ τὴν παθολογία τῆς λογοκρατικῆς μας κοινότητος εἶναι ἡ σύγχυση μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν ἔργο καὶ ἐργασία — σύγχυση ποὺ καλύπτει ὄχι μόνον τὶς οἰκονομικές, ἀλλὰ καὶ τὶς ιδεολογικὲς ἀξιολογικὲς παραμέτρους τῆς κατεστημένης σήμερα τάξεως ἀξιών καὶ πραγμάτων. Ὁ ὅρος «σύγχυση» ποὺ χρησιμοποιοῦ ἐδῶ ἴσως εἶναι ἐπιεικής: ἀπλῆ ἐπίσκεψή σας, τὶς μέρες αὐτές, στοὺς τόπους παραγωγῆς πορτοκαλιῶν τῆς Ἑλλάδος θὰ σᾶς πείσῃ γιὰ τὴ μετριότητά τῶν ἐκφράσεών μου. Στὴν Ἀργολίδα, στὴν Ἄρτα καὶ ἀλλοῦ θὰ βρεθῇτε ἐνώπιον ἐνὸς καταπληκτικοῦ θεάματος: χιλιάδες τόννοι ἐσπεριδοειδῶν ἐκλεκτῆς ποιότητος, ἀξίας ἐκατοντάδων ἐκατομμυρίων δραχμῶν, μεταφέρονται μὲ ἐκατοντάδες γιγαντιαῖα φορτηγά, ἐπὶ ἐβδομάδες, στὶς χαράδες ἢ τὰ πλατώματα τῶν γύρω βουνῶν καὶ πετιοῦνται ἐκεῖ, ἐνῶ δεκάδες μπουλντόζες καὶ ἄλλα χωματουργικὰ μηχανήματα ἐργάζονται πυρετωδῶς γιὰ νὰ τὰ λυώσουν ἢ νὰ τὰ θάψουν· ἡ ἀξία τῶν καταστρεφόμενων ἀγαθῶν ἔχει καταβληθῇ στοὺς παραγωγούς· καταβάλλονται μεγάλα ποσά ὡς ἀμοιβὲς στοὺς μεταφορεῖς καὶ καταστροφεῖς· ἀπαγορεύεται αὐστηρὰ ὄχι μόνον νὰ διατεθοῦν στοὺς κτηνοτρόφους, ποὺ τὰ ζητοῦν ὡς ἐκλεκτὴ ζωοτροφή,

ἀλλὰ καὶ νὰ φάῃ ἔστω ἓνα πορτοκάλι κάποιος ἀπὸ τοὺς ὁδηγοὺς φορτηγῶν ἢ μηχανημάτων ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὴν καταστροφή τους. Ὁ λόγος; Διάφοροι εὐρωκοινοτικοὶ συνδυασμοὶ (combinations) ἐλέγχου τῆς διεθνoῦς ἀγορᾶς, δυτικοευρωπαϊκῆς ἢ ἀνατολικοευρωπαϊκῆς.

Τὰ ὅσα συμβαίνουν τὶς μέρες αὐτὲς στοὺς τόπους παραγωγῆς ἐσπεριδοειδῶν τῆς Ἑλλάδος ἀντικατοπτρίζουν πιστὰ ὄχι ἀπλῶς τὴν ἐκτροπὴ ποὺ διέπει τὴν ἀξιολογία τοῦ «πολιτισμοῦ» μας — ἔστω τὴν «οἰκονομικὴ ἀξιολογία», ἂν ἐπιτρέπεται ὁ ὀξύμωρος αὐτὸς ὅρος, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς οἰκονομίας, ὅπως κατάντησε στοὺς καιροὺς μας, εἶναι ἀσυμβίβαστη πρὸς κάθε ἀξία — ἀλλὰ τὴν τερατώδη ἔκταση τῆς παράνοιας, ποὺ προσέβαλε τὸν σύγχρονο ἐξουσιαστικὸ «κόσμο» μας, τὴν πλήρη ἀποκοπὴ τῆς σύγχρονης σκέψεως ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ τὴν ἀπόλυτη ὑποδούλωσή της στὸ σκοπὸ, τὸν σκοπὸ τῆς δυνάμεως, μ' ἄλλα λόγια τὸν σκοπὸ τῆς ἐξουσίας. Φαίνεται πεντακάθαρα, ὅτι τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐξουσιαστικῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἡ παραγωγὴ ἔργου, ὕλικου ἢ πνευματικοῦ, ἀλλὰ ἡ ἐπιβολὴ τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, μὲ μιὰ θεότρελλη διαδικασίαν, ὅπου τὸ ἔργο δὲν ἔχει καμμιά ἀξία καθεαυτὸ καὶ πετάγεται στὰ σκουπίδια — παρεκτὸς ἂν χρησιμεύῃ ὡς μέσον τῆς ἐξουσίας, ὡς στοιχεῖο ὑποστηρίξεως τῆς δυνάμεως, τῆς ἀπαραίτητης αὐτῆς προϋποθέσεως γιὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ διαιώνισιν τοῦ καθεστώτος — πνευματικοῦ καὶ πολιτικοκοινωνικοῦ — τῆς παρακμῆς,

πού ισχύει απ' άκρου εις άκρον στη σημερινή ύφήλιο.

Δέν είναι του παρόντος νά άποδείξουμε, ότι τά συμπεώματα τής όμαδικής έξουσιαστικής παρακρούσεως τής έποχής μας δέν έχουν παρουσιασθή ποτέ άλλοτε, ούτε στις σκοτεινότερες έποχές τής ιστορίας, αλλά σημειώνουμε άπλώς τά εύγλωττα αυτά φαινόμενα, πού ένισχύουν την άποψη ότι ή πίστη περί «έκλογικεύσεως» του πολιτισμού στην έποχή τής παγκυριαρχίας τής Λογοκρατίας — στην έποχή του Νέου Μεσαίωνα — άποτελεί καθαρή φρεναπάτη.

Μιλήσαμε στην άρχή για τή σύγχυση μεταξύ έργου και εργασίας, μεταξύ άξίας και σκοπού — μεταξύ πορτοκαλιού και διαχειρίσεως του πορτοκαλιού, επί του προκειμένου — πού χαρακτηρίζει τή σύγχρονη κοινωνική «δεοντολογία». 'Η διαφορά μεταξύ των δύο αύτων πραγμάτων ήταν άπόλυτα συνειδητοποιημένη σε παλιότερες έποχές και είχε γίνει άντιληπτή σ' όλο τό πολιτικό βάθος πού ύποκρύπτει: έργο και άξία σημαίνει έλευθερία, εργασία και σκοπός σημαίνει δουλεία. Μας φαίνεται τραβηγμένη ή διάκριση αύτή, σε μάς τους σύγχρονους "Έλληνες, σε μάς πού ή ίδια ή ιστορία τής γλώσσας μας την παρουσιάζει ανάγλυφα; Δέν έχουμε παρατηρήσει, ότι στην Κλασσική 'Ελλάδα δέν υπήρχε παρά μόνο μιá λέξη για νά εκφράση την ύλική ή πνευματική άξία και παραγωγή, ή λέξη *έργο*, ένω ή νεώτερη λέξη *εργασία*, ή οικονομική δηλαδή δραστηριότητα πού είναι άδιάφορη προς τό άποτέλεσμά της και την άξία του, είναι για την έλληνική γλώσσα άπλώς *δουλειά* (= δουλεία); Κι όμως, ή ιστορία των όρων αύτων στην έλληνική γλώσσα, άποδεικνύει την προϋούσα κα-

τάπτωση τής ιδέας τής έλευθερίας στην ψυχή του "Έλληνα. "Όταν ό πρόγονος μίλησε για δουλειά, σε άντιπαράθεση προς την παλιά λέξη — και άξία — έργο, ήξερε πολύ καλά, ότι ή έποχή άλλαζε προς τό χειρότερο, ότι ή έλευθερωτική ποιότητα έργο έμπαινε στο ψυγείο, κι άνέβαιναν στην κορυφή τής κοινωνικής πυραμίδας οι τυφλές δραστηριότητες πού ταιριάζουν στους δούλους ή τους έξουσιαστές τους, οι δραστηριότητες πού δέν άποβλέπουν στη *δημιουργία* (ύλική ή πνευματική), αλλά άποκλειστικά στη συγκρότηση ενός νοσηρού κοινωνικού οίκοδομήματος, όπου ή ιεράρχηση των προσώπων δέν *άντικατοπτρίζει* τό *έργο* τους, αλλά την έπίδοσή τους στον τομέα τής συγκεντρώσεως έξουσιαστικής δυνάμεως. Μ' άλλα λόγια, στη συγκρότηση μιās κοινωνίας, μέσα στην όποία οι *μη-δημιουργοί*, από τον τελευταίο *άπασχολούμενο*, άπλως, και μη παράγοντα τίποτε υπάλληλο ή εργάτη μέχρι τον έξ' ίσου άσχετο προς κάθε παραγωγικό πνευματικό ή ύλικό έργο άνώτατο έξουσιαστή, άποτελούν τή ραχοκοκαλιά της, την ίδια την πεμπτουσία της: μέσα στην όποία αυτοί πού παράγουν πράγματι άξίες άληθινές κι έλεύθερες, οι *δημιουργοί*, οι άληθινές κι έλεύθερες φύσεις, δέν μάς ένδιαφέρουν καθόλου — ή, τό πολύ, *χρησιμοποιούνται* άπλως από την έξουσιαστική τάξη πραγμάτων, άν ένα μέρος από τό έργο τους — σίγουρα τό λιγώτερο άληθινό και τό λιγώτερο έλεύθερο — μπορεί νά ένταχθί σαν ύλικό, χωρίς και νά τό άνταναξή, μέσα στο τερατώδες κοινωνικό κατασκεύασμα τής Λογοκρατίας: μέσα στην όποία δέν ύπάρχει διαχωριστική γραμμή μεταξύ δούλου κι έξουσιαστή, αλλά είναι και οι δύο έξ' ίσου θύματα τής έξουσιαστικής δυνάμεως, έξ' ίσου άρνητές τής έλευθερί-

ας, ἔστω ὁ καθέννας μὲ τὸν τρόπο του, κι ἐξ ἴσου ἀποκομμένοι ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἀπὸ κοινοῦ «παραγωγοί» καὶ κράτος (ἢ Διεθνῆς Ἐξουσία) συνεργάζονται γιὰ τὴν καταστροφή τῶν πορτοκαλιῶν, μὲ «κέρδος» τὴν ἐπιτυχία τῶν ἐξουσιαστικῶν συνδυασμῶν ἐλέγχου τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς!

Βέβαια, οἱ συνοπτικὲς αὐτὲς καὶ ἀνιχνευτικὲς ἀπλῶς σκέψεις δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ ἐμφανισθοῦν σὰν οἰκονομικο-κοινωνικὴ ἀξιολόγηση τῆς «φιλοσοφίας» ἢ τῆς ἀντιλήψεως περὶ ζωῆς καὶ περὶ κόσμου ποὺ χαρακτηρίζει τὸν οἰκονομισμό — τὴν διαστροφή αὐτὴ τῆς ἔννοιας παραγωγή — ποὺ προσέβαλε καὶ κατατρύχει τὸν ἀστοκαπιταλισμαρξιστικὸ «πολιτισμὸ» μας. Ὑπάρχει ἓνα παράλληλο εἰδικὸ ἄρθρο στὸ μετὰ χειρὰς τεῦχος τοῦ «Δαυλοῦ». Ἄλλωστε, ἡ ἐλληνικὴ σκέψη, ποὺ δὲν ἄφησε κανένα τομέα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ποὺ νὰ μὴν ἐρευνήσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ σχεδὸν ἐξαντλητικὰ, δὲν καταδέχθηκε, συνειδητὰ, νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τὴν κοινωνιολογία — παρεκτὸς σὰν δευτερεύοντα στοιχεῖα τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου — θεωρώντας τὶς δύο αὐτὲς θεὲς τῆς σύγχρονης «ἐπιστήμης» ὡς βάνουσες καὶ ἐξουσιαστικὲς ἢ ἀν-ἀξίες ἐνασχολήσεις, ὅπως ρητὰ λέει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ πρῶτα κιόλας κεφάλαια τῶν *Πολιτικῶν* του. Ἄν ἐδῶ στοιχειοθέτησα τελείως χονδρικὰ τὶς ἐκτροπὲς τῆς σύγχρονης ἐξουσιαστικο-οικονομιστικῆς σκέψεως, τὸ ἔπραξα χάρ-

ριν τῶν ἰδεολογικῶν καὶ ἠθικῶν προεκτάσεων ποὺ ἐνυπάρχουν σ' αὐτὲς καί, κυρίως, γιὰ νὰ παρατηρήσω σὲ κατακλείδα πόσο ἡ περιφρόνηση, ἡ σκουπιδοποίηση τοῦ ἔργου στὴν ἐποχὴ μας καὶ ἡ θεοποίηση τῆς ἐπιβολῆς, ἀνοίγει τὸ δρόμο στὶς τρέλλες τῆς ἀναξιοκρατίας, στὴν παράλληλη, δηλαδή, περιφρόνηση καὶ σκουπιδοποίηση τῶν δημιουργῶν καὶ ἀξίων καὶ τὴν βασιλεία τῶν ἀναξίων — μ' ἄλλα λόγια, πόσο ἡ ἰδέα τῆς Δικαιοσύνης ἔχει ἀποβληθῇ καὶ ἐξοβελισθῇ ἀπὸ τὴ ζωὴ μας. Γιατὶ, ἄς μὴ γελιώμαστε! Οἱ παρανοϊκὲς σκηνὲς ποὺ ἐπίσημα διαδραματίζονται τὶς μέρες αὐτὲς, κατὰ συμμόρφωσιν πρὸς τὴν ἐξουσιαστικὴ «λογικὴ», τὴν «λογικὴ τῆς παράνοιας», στοὺς λόφους τῆς Ἀργολίδας καὶ τῆς Ἄρτας — σκηνὲς πού, γιὰ ὅσους δὲν τρελλάθηκαν ἀκόμη, θυμίζουν εἰκόνες φρενοκομείου ἐκτυλισσόμενες στὶς πιὸ εὐφάνταστες νουβέλες τοῦ Ἑντγκαρ Ἀλλαν Πόου — ὅσο κι ἂν θεωρηθοῦν «λεπτομερειακές» ἢ χωρὶς ἰδιαιτέρες «ἐπιπτώσεις», δίνουν ἀκριβῶς τὸ μέτρο τῆς ἱστορικῆς παρακμῆς, τῆς κατολισθητικῆς πορείας ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ «ἀξιολογία» καὶ ἡ πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Δὲν ἔχουμε πιά καμμιὰ ἐπίγνωση τοῦ τί εἶναι καὶ πόσο ἀξίζει αὐτὸ ποὺ κάνουμε. Οἱ ἔννοιες τοῦ ὀρθοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ ἐλεύθερου, οἱ ἀξίες δηλαδή, ἔχουν ἐπικίνδυνα συκοφαντηθῇ, διαστρεβλωθῇ καὶ ἀχρηστευθῇ. Ἄν δὲν ἀναβιώσουν, τὸ πᾶν ἀπώλετο γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν πολιτισμό.

Μετέωρος



ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛΤΑΙΟΣ

Γιὰ ποιὸ «γνώθι σαυτόν» μιλάμε;

Εἶναι θλιβερὴ ἡ διαπίστωση, ὅτι τὸ «γνώθι σαυτόν» ἔχει καταντήσῃ ἀπλῶς λέξεις κενὲς οὐσίας καὶ περιεχομένου, δηλαδὴ ἐμπρακτῆς ἐφαρμογῆς, στὸν τόπο ὅπου ἀσκήθηκε. Καὶ ἀκόμα πιὸ θλιβερὴ ἡ διαπίστωση ποὺ ὀδήγησε τὸν τόπο μας καὶ τὴν «πολιτισμένην» ἀνθρωπότητα ἡ ἀπουσία τῆς ἐφαρμογῆς του.

Τὸ θέμα παρουσιάζει τέτοια σοβαρότητα, ὥστε δὲν εἶναι δυνατό νὰ περιοριστεῖ στὰ ὅρια καμμιᾶς «ἐλληνικότητας», ἀφοῦ ἀγγίζει καίρια τὸν ἄνθρωπο, εἴτε «Ἑλληνα» εἴτε «βάρβαρο». Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἔχει ἄμεση σύνδεση μὲ κάποια νοητικὴ ἀνάπτυξη, εἴτε «ἐλληνική» εἴτε «βαρβαρική». Στὸν χαρακτηρισμὸ «βάρβαρος» δὲν περιλαμβάνουμε τὸν πρωτόγονο τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς Αὐστραλίας, οὔτε καὶ τὸν ἀπλοϊκὸ «πολιτισμένο» ἄνθρωπο τῆς Δύσης.

Γιατὶ τὸ λέμε αὐτό; Γιατὶ περιορίζουμε τὸ «γνώθι σαυτόν» σὲ μιὰ μερίδα μόνο τῆς «πολιτισμένης» ἀνθρωπότητας; Γιατὶ μεροληπτοῦμε; Γιατὶ ἀδικοῦμε ὅσους δὲν διαθέτουν νοητικὴ ἀνάπτυξη, δηλαδὴ κουλτούρα, παιδεία, ἐπιστήμη;

Ἀλλὰ νά, ποὺ προσκρούσατε κιόλας στὴν πρώτη ὕφαλο. Φαίνεται, πῶς δὲν συνεννοηθήκαμε στὸ θέμα «νοητικὴ ἀνάπτυξη». Γιὰ νὰ γίνῃ, λοιπόν, σαφὲς τὸ τί ἐννοοῦμε μ' αὐτὲς τίς λέξεις, θὰ πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ «νοῦς» δὲν ἀναπτύσσεται οὔτε μὲ τὴν ἐπιστήμη, οὔτε μὲ τὴν παιδεία, οὔτε μὲ τὴν κουλτούρα. Δὲν τὸ πιστεύετε; Κοιτάξτε γύρω σας, καὶ θὰ τὸ διαπιστώσετε, ἂν δὲν ἔχετε ἀμβλυνθεῖ ἀπὸ τὴν παιδεία, τὴν κουλτούρα ἢ τὴν

ἐπιστήμη. Ἐξετάστε τοὺς γνωστοὺς σας καὶ τοὺς φίλους σας, ποὺ διαθέτουν αὐτὰ τὰ προσόντα καὶ παρατηρήστε, ἂν ἔχουν πρωτογενῆ, δική τους σκέψη ἢ μιλοῦν σὰν φερέφωνα τῆς παιδείας καὶ τῆς κουλτούρας, ποὺ ἔχουν υἱοθετήσῃ ἢ ποὺ τοὺς ἔχουν ἐπιβληθεῖ.

Τὶ εἶναι, στὸ κάτω-κάτω, αὐτὰ τὰ τρία σπουδαῖα «ἀγαθὰ» ποὺ μᾶς ξεχωρίζουν, ὑποτίθεται, ἀπὸ τὴν ἀμόρφωτη ἀγέλη; Εἶναι κάτι τὸ ἀτομικὸ, τὸ μοναδικὰ δικό μας ἢ μήπως εἶναι, ἀντίθετα, κάτι τὸ συλλογικὸ, τὸ ἀγελαῖο, ἔστω κι ἂν ἡ ἀγέλη τῶν «πεπαιευμένων» εἶναι ὀλιγάριθμη σὲ σύγκριση μὲ τίς ἀκατέργαστες μάζες;

Προσέξατε ποτέ, πόσο «ἀγελαῖα» μιλοῦν οἱ γιατροί, οἱ βιολόγοι, οἱ τεχνολόγοι, οἱ οἰκονομολόγοι, οἱ κοινωνιολόγοι, οἱ φιλόλογοι, οἱ θεολόγοι, οἱ «φιλόσοφοι», σ' ὅποια «σχολή» κι ἂν ἀνήκουν; Προσέξατε, πῶς ἔχουν παραδώσει στὴν ὅποια ἐπιστήμη ἢ παιδεία τοὺς τὸ δικαίωμα νὰ σκέπτονται ἀτομικά, ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσιά της; Ἐχετε παρατηρήσει πῶς ἀρνοῦνται νὰ δοῦν τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτὸ τους μὲ μάτια παρθενικά, ἀμόλυντα ἀπὸ κάθε ἐπίκτητη, ἐξωτερικὴ γνώση;

Ἀπορεῖτε, βέβαια. Κι ἴσως μάλιστα νὰ ἀναρωτιέστε, «τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος χωρὶς γνώση;». Ἡ ἀπάντηση εἶναι: «Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς (ἐπίκτητη) γνώση εἶναι αὐθεντικὰ ἄνθρωπος.» Ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἐπιμείνουμε στὸ ὅτι μὲ τὴν «γνώση» ἐδῶ ἐννοεῖται ἡ κουλτούρα, ἡ παιδεία, ἡ ἐπιστήμη, καὶ ὄχι ἡ γνώση τῆς ζωῆς,

έσωτερική καί έξωτερική, τῶν οὐσιαστικῶν ἀναγκῶν της, τῶν φυσικῶν νόμων της.

Τώρα ἴσως ἀρχίζει νά γίνεται σαφές, γιατί δέν κάναμε διαχωρισμό ἀνάμεσα σέ «Ἕλληνα» καί σέ «βάρβαρο». Ἐπειδή ἀπλούστατα, ἕνας «βάρβαρος» μπορεῖ νά ἀσκεῖ (ἤ νά μὴν ἀσκεῖ) ἐμπρακτα τὸ «γνώθι σαυτόν», ἀκριβῶς ὅπως κι ἕνας «Ἕλληνας». Ὅσο γιὰ τίς ἀπαίδευτες μάζες, αὐτές ἴσως νά μὴ χρειάζονται τόσο τὸ «γνώθι σαυτόν», ἀφοῦ δέν διαθέτουν «νοητική ἀνάπτυξη», πού νά πνίγει τή φωνή τοῦ βαθύτερου εἶναι τους.

Ἀλλά ἄς ἐπανεέλθουμε στή μικρή ἀγέλη τῶν ἀνθρώπων μέ παιδεία κι ἄς ρωτήσουμε τί θά γινόταν ἄραγε, ἂν ἕνας μέ παιδεία, μέ καλλιέργεια, μέ ἐπιστήμη, ἐνιωθε τήν ἐπιθυμία νά γνωρίσει τὸν ἑαυτό του. Τί θάκανε; Θά συμβουλευόταν τήν παιδεία γιὰ τὸ πῶς νά γνωρίζει τὸν ἑαυτό του; Ἡ μήπως τήν κουλτούρα; Ἡ τήν ἐπιστήμη; Κι ἂν μὲν τὸ κλειδί βρίσκεται ἐκεῖ, γιατί νά μὴν προστρέξει στά φῶτα τους; Βρίσκεται, ὅμως ἐκεῖ; Δυστυχῶς, ἂν τὸ κλειδί βρισκόταν ἐκεῖ, δέν θά εἴχαμε χάσει τὸ «γνώθι σαυτόν». Κι ἂν δέν τὸ εἴχαμε χάσει, δέν θά βρισκόμαστε τώρα στὸ χεῖλος τοῦ ἀφανισμοῦ.

Ἀς ποῦμε, λοιπόν, ὅτι εἴσαστε ἕνας λαμπρός ἐπιστήμων, γιατρός ἢ φυσικός. Ἀναρωτηθήκατε ποτέ, γιατί διαλέξατε εἰδικά αὐτὴ τήν ἐπιστήμη καί ὄχι ἄλλη; Ἀς ποῦμε, πῶς τὸ κάνατε. Ἀς ποῦμε, πῶς νιώθατε φυσικὴ κλίση πρὸς αὐτὴν ἢ ὅτι σκεφθήκατε πρακτικά.

Ἀς πάρουμε τήν πρώτη περίπτωση. Γιὰ νά νιώθετε φυσικὴ κλίση πρὸς τήν ἐπιστήμη σας, θά πεί ὅτι μεροληπτεῖτε ὑπὲρ αὐτῆς καί τῶν συλλογικῶν πορισμάτων της. Ἀν π.χ. ἡ ἱατρικὴ πρεσβεύει ὅτι ὁ καρκίνος εἶναι ἀσθένεια τοῦ σώματος, ἐσεῖς προσυπογράφετε, ἀφοῦ δέν ἔχετε

δική σας ἰδιωτικὴ σκέψη, ἀλλὰ σκεπτόσαστε ὅπως σᾶς ἔμαθε ἡ ἱατρικὴ νά σκέπτεσθε. Κι ἂν κάποιοι ἀνορθόδοξος, γιατρός ἢ μὴ, τολμήσει νά ἰσχυριστεῖ, ὠθούμενος ἀπὸ κάποια πρωτογενῆ ἀντίληψη, ὅτι ὁ καρκίνος δέν ἔχει σωματικὴ προέλευση — κι ἄς ἐκφράζεται σωματικά — ἄς ποῦμε, ὅτι εἶναι κάτι σὰν ἀποτέλεσμα κάποιας ἄλλης αἰτίας —, θά τὸν χαρακτηρίσετε φαντασιολόγο, ἀφοῦ δέν θά μπορεῖ νά ἀποδείξει τὸν «ἰσχυρισμό» του σύμφωνα μέ τὰ ὑλιστικὰ δεδομένα τῆς Ἰατρικῆς. Νὰ λοιπόν, ἀμέσως — ἀμέσως, ἡ ὑποδούλωση τοῦ νοῦ καί τῆς ψυχῆς στήν ἱατρικὴ, πού ὁ ἐνδιαφερόμενος τὴ διάλεξε ἀπὸ φυσικὴ του κλίση. Μιά κλίση, πού δέν εἶναι δύσκολο νά δεῖτε ὅτι πολώνεται στὸ σῶμα, στήν ὕλη καί δέν δέχεται τίποτα πέρα ἀπ' αὐτήν.

Ἀρα, δέν εἶναι μόνο ἡ ἐξωτερικὴ «γνώση», ἀλλὰ καί ἡ φυσικὴ κλίση πρὸς αὐτήν, πού μπορεῖ νά ὁδηγήσει μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ πρωτογενῆ γνώση τὴν ὁποία δίνει τὸ «γνώθι σαυτόν».

Ἀλλὰ καί στήν περίπτωση ἐκείνου πού γίνεται γιατρός γιὰ πρακτικούς λόγους, δέν θά διακρίνουμε μεγάλες διαφορές, ἀφοῦ οἱ ἱατρικὲς γνώσεις θά τὸν ἔχουν διαμορφώσει ἔτσι, ὥστε νά βλέπει μόνο τὴν ὕλική, τὴ σωματικὴ. ὅψη τῆς ζωῆς. Ἐκτός ἂν συμβεῖ νά ἔχει στοχαστικὴ φύση, πράγμα μᾶλλον ἀπίθανο, ἀφοῦ μιὰ γνήσια στοχαστικὴ φύση δέν θά διάλεγε, γιὰ λόγους ἐπιβίωσης καί μόνο, μιὰ ἐπιστήμη πού δέν θά τὴν εἴλκυε.

Ἀλλὰ τί θέλουμε νά ποῦμε μ' ὅλα αὐτά; Θέλουμε νά ποῦμε, ὅτι ἕνας λόγος πού ἔχει χαθεῖ τὸ «γνώθι σαυτόν» ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς εἶναι ἡ συσσωρευση «γνώσεων» ἐπάνω στὸ πρωτογενὲς ὑπόδαφος τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἔτσι ὥστε κανεὶς πιά νά μὴν γνωρίζει ποιὸς πραγματικὰ εἶναι, γιατί ζεῖ, γιατί διαιωνίζει

τὸ εἶδος του, γιατί πολεμᾷ τὸν διπλανό του, γιατί εἶναι ἀπληστος καὶ ἄδικος, γιατί βρίσκειται σὲ ἐσωτερικὴ σύγχυση καὶ ἀταξία.

Ρωτήστε τὸν ἐαυτὸ σας τί ξέρετε γιὰ τὸν ἐαυτὸ σας. Γιὰ τὸν αὐθεντικὸ ἐαυτὸ σας, θέλουμε νὰ ποῦμε. Τί εἴσατε πέρα ἀπὸ τίς ἐπίκτητες γνώσεις, ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν συγκρουόμενων ἐπιθυμιῶν σας — ποὺ συγκρούονται ἐπίσης μὲ τίς ἐπιθυμίες τῶν ἄλλων —, τί εἴσατε πέρα ἀπὸ τὸ σῶμα σας, τὴν ἀνάγκη του γιὰ τροφή καὶ γιὰ γενετήσια ἱκανοποίηση;

Ἄν εἴσατε αὐτά, τότε ξέρετε ποιοὶ εἴσατε, καὶ δὲν σᾶς χρειάζεται κανένα «γνώθι σαυτόν». Κι ἂν ὅλοι πιστεύουν, ὅτι αὐτὸ εἶναι, τότε ἐξηγείται ἡ χρεωκοπία τοῦ «γνώθι σαυτόν». Γιατί, τί χρειάζεται, ἀλήθεια, τὸ «γνώθι σαυτόν» σὲ μιὰν ἀνθρωπότητα ποὺ ἀναγνωρίζει τὸν ἐαυτὸ της στὸ σῶμα καὶ τίς ἀνάγκες του, τίς ἐπιθυμίες καὶ τὴν ἱκανοποίησή τους, στὴ «γνώση» τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παιδείας;

Τί γίνεται ὅμως, ἂν δὲν εἴσατε τίποτα ἀπ' αὐτά; Τί γίνεται ἂν εἴσατε κάτι ἄλλο, ποὺ ἡ ἐπίκτητη «γνώση» δὲν τὸ καλύπτει, ὅπως ἀκριβῶς τὸ σῶμα καὶ οἱ ἐπιθυμίες σας;

Δύσκολο νὰ πιστέψει κανεὶς, ὅτι ὑπάρχει κάτι ἄλλο πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸ τρίπτυχο. Κι ἴσως αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ δυστυχία τοῦ καιροῦ μας. Τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔχουμε θάψει τὸν ἐαυτὸ μας. Γι' αὐτὸ δὲν ἀκοῦμε τὴν ἀσθενικὴ φωνή του ποὺ ἀσφυκτιᾷ κάτω ἀπὸ τὸ τριώροφο οἰκοδόμημα τὸ ὁποῖο ἔχει ὀρθωθεῖ ἐπάνω του.

Αὐτὲς οἱ γραμμὲς ἀπευθύνονται σ' ὅσους ἀκοῦν ἀκόμα κάποιο πνιχτὸ ψίθυρο ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ εἶναι τους, τὸν ψίθυρο κάποιου ζωντανοῦ πλάσματος ποὺ ψυχορραγεῖ ἀπὸ ἑλλειψὴ ὀξυγόνου. Ἐνὸς πλάσματος ποὺ δὲν ὑποτάσσεται οὔτε στὸ σῶμα, οὔτε στίς ἐπιθυμίες, οὔτε στίς

ἐπίκτητες γνώσεις.

Ὅσοι ἔχουν μέσα τους κάποιον αὐθεντικὸ ἐαυτὸ, ἄς κάνουν κάτι, γιὰ νὰ τὸν σώσουν. Ἄς κάνουν κάτι, γιὰ νὰ τὸν βγάλουν στὸ φῶς. Ἄς ἀνοίξουν δίοδο μέσα ἀπ' ὅ,τι δὲν εἶναι ὁ ἐαυτὸς τους, γιὰ νὰ ἀκούσουν καλύτερα τὴ φωνή του, γιὰ νὰ νιώσουν τίς ἀνάγκες του, τὸν παλμό του, τίς ιδέες του, τὴ γνώση καὶ τὴ φιλοσοφία του. Κι ἄς σταματήσουν νὰ ἀλλοτριώνονται σ' ἓνα πολιτισμό, ποὺ ἔθαψε ὅ,τι πιὸ ζωντανὸ καὶ αὐθεντικὸ ἔχει μέσα του ὁ ἄνθρωπος.

Σήμερα, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ὁ πλανήτης μας ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐθεντικούς ἀνθρώπους. Τὼς χρειάζεται, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ζήσει. Θὰ πεῖτε ἴσως: Πόσοι εἶναι αὐτοί; Νάι, εἶναι λίγοι, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀλλὰ τὸ αὐθεντικὸ ἔχει πρωτογενῆ δύναμη, εἶναι σύμφωνο μὲ τοὺς δημιουργικοὺς νόμους τῆς Γῆς, τοῦ Ἥλιου, τοῦ Σύμπαντος καὶ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ Σύμπαν τὴ δύναμή του. Ὑπηρετεῖ τὴ ζωὴ, τίς δημιουργικὲς δυνάμεις, ὅχι τὸ θάνατο καὶ τὴν καταστροφή. «Γνώθι σαυτόν». Μιὰ κουβέντα εἶν' αὕτη, θὰ πεῖτε. Κανεὶς δὲν γνωρίζει, πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ πράξη. Ἰσως ὅχι κανεὶς. Ἰσως νὰ ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ γνωρίζουν, ἐπειδὴ τὸ ἔχουν ἤδη κάνει πράξη.

Ὁ «Δαυλὸς» ἐξαίρει ἀνθρώπους σὰν τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἡράκλειτο. Δείγματα λαμπρὰ τοῦ ποῦ τοὺς ὀδήγησε τὸ «γνώθι σαυτόν» ἢ τὸ «ἐνδον σκάπτε». Ἀπὸ τότε, ὅμως, ἡ δική τους αὐθεντικότητα ἔγινε ἐπίκτητη «γνώση» γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ τοὺς μελετητὲς καὶ τοὺς θαυμαστὲς τους. Καὶ ἡ μελέτῃ τῆς πρωτογενοῦς σοφίας τους ἔχει καταντήσει «παιδεία».

Τὶ φταίει γι' αὐτὴν τὴν ἐκπτώση; Τὶ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀποδυναμώνει τὸ αὐθεντικὸ βάθος καταντώντας τὸ ἐπιφάνεια

γνώσης; Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ παράγων στὸν ἄνθρωπο, ποὺ νομίζει, ὅτι κατακτᾷ τὸ «γνώθι σαυτόν» μὲ τὴ «γνώση» τοῦ αὐτογνωστικοῦ μόχθου κάποιων ἄλλων;

Ἄλλὰ γιὰ νὰ τεθῇ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, γιὰ νὰ ἐρευνηθεῖ αὐτὸς ὁ παράγων, ἡ αἰτία ἴσως τῆς κακοδαιμονίας τοῦ πολιτισμένου κόσμου μας, χρειάζεται ἓνα αὐθεντικὸ γνωστικὸ ὄργανο, ἓνας ἀκμαῖος αὐθεντικὸς ἄνθρωπος, ποὺ νὰ ἔχει συντρίψει ὅ,τι ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη ἔκφρασή του.

Ὁλος ὁ κόσμος μιλάει γιὰ δουλεία, γιὰ ἀλλοτρίωση, γιὰ ἐκμετάλλευση, ἀλλὰ δὲν μᾶς περνᾷ κἄν ἡ σκέψη ὅτι, ἂν ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν ἔξω μας, δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ ὅτι κἀντὶ μέσα σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους, στὸν καθένα ἀπὸ μᾶς, εἶναι δουλικό, ἀλλοτριωμένο, ἐκμεταλλευτικό. Ἀφοῦ κλείνουμε τέτοιες τάσεις μέσα μας, πῶς εἶναι δυνατόν ὁ κόσμος μας νὰ εἶναι διαφορετι-

κός;

Γι' αὐτό, ὁ πραγματικὸς ἐπαναστάτης, ὁ πραγματικὸς νεωτεριστής, δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ σπάει τὸ ἐξωτερικὸ κατεστημένο, ἀφήνοντας ἀνέπαφο τὸ ἐσωτερικὸ του, ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ καταλύει ὅ,τι ἀναισθητικό, ὑπανθρώπινο καὶ ἐκμεταλλευτικὸ ἔχει κρυσταλλώσει μέσα του. Ἄλλο θέμα, μὲ τί «ὄργανο» θὰ προβεῖ σ' αὐτὴ τὴ γενναία πράξη.

Τὸ «γνώθι σαυτόν» δὲν εἶναι εὐκόλο ἐγχείρημα. Ἀπαιτεῖ σθένος, συνέπεια, ἐντιμότητα, μιὰ ἀσίγαστη δίψα γιὰ τὴν Ἀλήθεια, τὸ Δίκαιο, τὴν πραγματικὴ πραγματικότητα. Κι αὐτὴ ἡ δίψα εἶναι ιδιότητα τοῦ αὐθεντικοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τὴ θέση του ἀρχίζει νὰ σφετερίζεται ἀναίσχυντα ἓνας πλαστὸς ἑαυτὸς — προτοῦ ἀκόμα τὸ παιδί πάει στὸ σχολεῖο.

Θεσσαλονίκη, 17.1. '83



ΣΤΑΝΤΗΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἑπενδύσεις

Αὐτή ἡ ἀστάθεια
τῶν τιμῶν τῶν μετοχῶν
στήν ἐποχή μας
εἶναι συχνά ἐπικίνδυνη.

Σήμερα, λόγου χάρη, ἀγόρασα
κάμποσες χιλιάδες μετοχές
Ψεύδους.

Ἐλπίζω νὰ βγάλω τὰ χαμένα
τῶν μετοχῶν τῆς Ἀλήθειας μου
ποὺ μηδενίστηκαν προχθές.
Αὔριο πάλι,
βασικός μέτοχος τῆς Ἑταιρίας τοῦ Ψεύδους,
θαρθῶ στὴν ἐπιφάνεια.
Κ' ὕστερα εἶναι καὶ τὰ μερίσματα,
οἱ διαδοχικὲς ἀυξήσεις μετοχικοῦ κεφαλαίου...
Τὸ ψέμμα νὰ ρέῃ ποὺ λένε!..

Ἀλλά, ἂν εἶσαι συνετός,
καὶ θέλῃς πάντα πλούσιος νάσαι καὶ σοφός,
ἄφησε τὸ χρηματιστήριον ἀξιῶν
ἐκεῖ πάντα γραφτό σου εἶναι νὰ χάνῃς...
Ἀπόκτησε χρυσᾶ κομμάτια
ἀπομόνωσης κι αὐτοσυγκέντρωσης...
Αὐτὰ ἔχουν ἀξία σταθερή-
καὶ ἰδιαίτερα σ' ἐποχὲς κρίσιμες,
ὅπως: ἐσωτερικὸς πόλεμος, θλίψη, λιποψυχία,
μπορεῖ νὰ σοῦ σώσουν τὸ τομάρι...

Ἀγόραζε χρυσᾶ
καὶ μὴν πουλᾷς!..

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

Ἡ διαστροφή τοῦ Οἰκονομισμού

Ολοένα καὶ ἐντονότερη γίνεται ἡ παρουσία τοῦ οἰκονομισμοῦ στὶς διανθρώπινες σχέσεις, δημόσιες καὶ ἰδιωτικές, μὲ ὅλες τὶς διαβρωτικές καὶ ἀρνητικές του ἐπιπτώσεις. Κι' ὅλας τὸ μικρόχαρο, τὸ ὄλο ὑπολογισμοὺς καὶ ταπεινὲς σκοπιμότητες οἰκονομιστικὸ πνεῦμα ἔχει δηλητηριάσει τὶς διεθνεῖς σχέσεις καὶ ἔχει ἀποτρέψει τὴν λήψη γενναίων ἀποφάσεων πού, ἂν παίρνονταν, θ' ἄλλαζαν σὲ πολλὰ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὸ καλύτερο. Ἀλλὰ θάναί προτιμότερο, πρὶν ἐξετάσουμε τὸ ἴδιο τὸ φαινόμενο τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ τὸν τρόπο πού ἐπιδρᾷ καταλυτικὰ καὶ εὐθύνεται ἄμεσα στὴν υποβάθμιση τῆς ποιότητας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, νὰ δοῦμε τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε μὲ τὸν τόσο γενικευτικὸ αὐτὸν ὄρο.

Πρῶτα-πρῶτα θὰ πρέπει νὰ τὸν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὸ συγγενικὸ του ὄρο (συγγενικὸ νοηματικὰ ἀλλὰ καὶ γλωσσικά): οἰκονομία. Ἄλλο οἰκονομία καὶ ἄλλο οἰκονομισμός. Οἰκονομία εἶναι κάτι εὐρύτερο καὶ πλατύτερο. Εἶναι ἡ φροντίδα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ ὄλο ἐκεῖνο τὸ εὐρύτερο πλέγμα, πού συνδέεται μ' αὐτήν, τῶν ἐνεργειῶν, τῶν μέσων καὶ τῶν ρυθμίσεων. Οἰκονομία σημαίνει διαχείριση καὶ διοίκηση τῶν ἀγαθῶν. Σημαίνει νοικοκυριὸ ἐνός ὁλόκληρου ἔθνους, σημαίνει ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν ἐνός συνόλου ἀνθρώπων, ἀναζήτηση τῶν πόρων καὶ τῶν μέσων, δίκαιη διανομή τοῦ πλούτου, καταμερισμὸς τῶν ἀρμοδιοτήτων, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸν μικρότερο

κόπο τὸ ὑψηλότερο δυνατὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀντίθετα πρὸς αὐτὰ τὰ σημαντικὰ καὶ τὰ σπουδαῖα πού συνιστοῦν τὴν ἔννοια τῆς σύγχρονης οἰκονομίας, τόσο στὴν πρακτικὴ τῆς πλευρᾶ ὅσο καὶ στὴν ἐπισημονικὴ τῆς, οἰκονομισμὸς εἶναι ἡ ἀρνητικὴ ὄψη ὅλου αὐτοῦ τοῦ ὑλιστικοῦ ὠφελιμισμοῦ πού στοχεύει ἐκεῖνη. Εἶναι περισσότερο μιὰ ἔννοια πού χαρακτηρίζει τὶς οἰκονομικὲς μεθόδους καὶ ἐπιδιώξεις, ὅταν αὐτὲς φτάνουν στὴν ὑπερβολή τους καὶ τείνουν νὰ προβληθοῦν ὡς αὐτόνομες ἀξίες πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ τους σκοπιμότητα. Πιο ἀπλά, ὁ οἰκονομισμὸς συνιστᾷ ἐκτροπὴ καὶ παρέκλιση. Ἀναλύοντας, ἀκόμα, περισσότερο τὴν ἔννοια τοῦ οἰκονομισμοῦ μπορούμε νὰ τὸν χαρακτηρίσουμε ἀδίσταχτα ὡς τὸ πνεῦμα τῆς ἰδιοτέλειας, τῆς ὑλικῆς ὠφέλειας, τοῦ μονόπλευρου συμφέροντος, πού, συχνότατα, ἐπικαλύπει κάθε ἄλλη ὑψηλὴ καὶ ἀνιδιοτελεῖ σκοπιμότητα στὶς δημόσιες, κυρίως, καὶ τὶς παγκόσμιες σχέσεις. Εἶναι λυπηρὸ ἀλλὰ ἀληθινό, πὼς ὁλοένα καὶ συχνότερα οἱ διαφορὲς καὶ οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὰ ἔθνη καὶ τοὺς λαοὺς ἔχουν στενὰ ὑλικά κίνητρα καὶ στηρίζονται στὴν ἀπληστία καὶ τὸν ὠμό ὑλιστικὸ καὶ στενόμυαλο κερδοσκοπικὸ οἰκονομισμό. Νά, λοιπόν, τί σημαίνει οἰκονομισμὸς στὴν πιὸ ἀπτὴ καὶ πρακτικὴ του ἔκφραση: ἀτέλειωτο παζάρεμα γιὰ τὴν διεκδίκηση, τὸ κέρδιμα ἢ τὸ χάσιμο, ψυχίων, μίζερη ὑπολογιστικότητα, μικρόχαρη ἀντίληψη γιὰ τὸ νόημα καὶ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς, πού γιὰ τοὺς φορεῖς του περιορίζεται στὴν ἰ-

κανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν ἀπόκτηση τῶν ὑλικῶν ἐκείνων μέσων, ποὺ θὰ κάνουν ὅσο γίνεται πρὸς πλούσια τὴν χοϊκὴ ἱκανοποίηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξέως.

Ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς σκέψης, ἡ «ἰδεολογία» τῶν οἰκονομιστῶν, ποὺ, σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς, κατορθώνουν μὲ τὴν μιζέρια καὶ τὴν κερδοσκοπικὴ τους διάθεση νὰ στενεύουν τὰ πλαίσια τῆς βίωσης καὶ νὰ τὴν ὑποβαθμίζουν, κάνοντας τοὺς συνανθρώπους τους νὰ ξεχνοῦν τὸ ἀληθινό, τὸ ἀνώτερο νόημα τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν εἶναι, οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι, μόνο ἡ ἱκανοποίηση τῶν βιολογικῶν τους ἀναγκῶν. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς, ποὺ ἡ μιζέρια καὶ ἡ ρηχότητα τοὺς περιορίζει σὲ μοναδιάστατες θεωρήσεις τῶν ἀνθρώπινων προβλημάτων, οἰκονομισμὸς σημαίνει ἀκόμα νὰ θέλουν σ' ὅλους καὶ σ' ὅλα νὰ δίνουν τιμές, ὅλα νὰ τὰ βλέπουν ὡς ἀντικείμενο διαπραγματεύσεων καὶ παζαρέματος καὶ ὅλα νὰ μποροῦν νὰ πουληθοῦν ἢ ν' ἀγοραστοῦν.

Γιὰ ἐκείνους ποὺ κατέχονται ἀπὸ τὸ πνεῦμα ἢ, καλύτερα, ἀπὸ τὴν ψύχωσή του δὲν ὑπάρχουν ἀνώτερες, πνευματικὲς ἀξίες, δὲν ὑπάρχουν ἀρετές, ἀγαθὰ πνευματικά, στόχοι ὑψηλοί, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ μετατραποῦν σὲ ὑλικά ὑποκείμενα ἀγοραπωλησίας, συναλλαγῆς καὶ ἐξαγορᾶς. Γι' αὐτοὺς ὅλες οἱ πολιτικὲς ἀποφάσεις μετριοῦνται ἢ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν σὲ χρῆμα, καὶ τὸ κάθε τι ἔχει τὰ κέρδη του καὶ τὶς ζημιές του, ποὺ ὑπολογίζονται σὲ συγκεκριμένα ὑλικά ἀγαθὰ. Μ' ἄλλα λόγια, τοὺς οἰκονομιστὲς τοὺς χαρακτηρίζει ἡ μικρότητα καὶ στενότητα ἀντίληψης, ἡ ἑλλειψη πνοῆς. Ἡ ἐπίδιωξη τοῦ ὁποιοῦδήποτε ὑλικοῦ ὀφέλους ἀποξηραίνει τὴ σκέψη τους, ποὺ διαμορφώνεται τελικὰ σὲ ἐπίπεδο μεταπράτης καὶ μικρεμπόρου.

Ἐχοντας κάπως συνοπτικά ἀλλὰ ἀρκετὰ ξεκάθαρα δώσει τὴν ἐννοια τοῦ οἰκονομικοῦ, ἄς δοῦμε, τώρα, πῶς ἐμφανίζεται, καὶ ποιὲς μεταμφιέσεις μπορεῖ νὰ πάρει, στὶς διάφορες ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων. Στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τὶς καθημερινὲς σχέσεις, τὶς ἐμπορικὲς καὶ οἰκονομικὲς συναλλαγές τὸ πνεῦμα τοῦ οἰκονομικοῦ εἶναι ἀπόλυτα τυραννικὸ καὶ καταλυτικόν. Δὲν ἐπιτρέπει σχέσεις σ' ἄλλο ἐπίπεδο παρὰ μόνο στὸ οἰκονομικόν. Οἱ ἄνθρωποι βλέπονται σὰν πορτοφόλια, ποὺ ἀνοίγουν γιὰ ν' ἀγοράσουν ἢ νὰ πουλήσουν. Τὸ κέρδος εἶναι ὁ κυρίαρχος παράγων. Ὅλα ἐρχονται μετὰ καὶ ἀφοῦ πρῶτα ἐκεῖνο προηγηθεῖ, ἐνῶ ἡ στυγνὴ του προτεραιότητα μετατρέπεται κάθε ἀνθρώπινον αἰσθημα σὲ ψευτιά καὶ προσποίηση. Ὁ ἔρωτας, οἱ σχέσεις γονιῶν καὶ παιδιῶν, οἱ σχέσεις ἀδελφῶν, οἱ κάθε λογῆς συγγενικοὶ καὶ φιλικοὶ δεσμοί. κάτω ἀπὸ τὴν καταλυτικὴν ἐπίδραση τοῦ οἰκονομικοῦ πνεύματος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σκηνοθετημένη καὶ ἐπιπλαστὴ δέσμευση, ποὺ καλύπτει ἢ συμπληρώνει τὴν ἀληθινὴν βάσιν μιᾶς ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς σχέσης, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ ὠμὸ ὑλικὸ συμφέρον.

Οἱ μπανκιέρηδες στὴ ψυχῇ, οἱ φιλικατζῆδες καὶ οἱ μεταπράτες τῶν αἰσθημάτων, ἔχουν μιὰ σατανικὴ ἱκανότητα νὰ προσαρμόζουν τὶς φιλίες τους, τὰ αἰσθηματά τους, ἀποκλειστικά καὶ μόνο πρὸς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν νὰ κερδίσουν ἢ, κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο, νὰ ὠφεληθοῦν ὑλικά. Δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο τὸ φαινόμενο, κάτω ἀπὸ τὴν στυγνὴ παρουσία τοῦ ψυχροῦ, ὑπολογιστικοῦ καὶ ὅλο ἰδιοτέλεια οἰκονομικοῦ πνεύματος στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, νὰ χουν διαβρωθεῖ, στὶς νεώτερες κοινωνίες τοῦ πάρε καὶ δῶσε, τοῦ πόσα ἔχεις νὰ σοῦ πῶ ποιὸς εἶσαι, ὅλα τ' ἀνθρώπινα αἰσθήματα. Οἱ φίλοι

βλέπουν τους φίλους μόνο από την πλευρά του πόσα έχουν να κερδίσουν απ' αυτούς, τὰ παιδιά βλέπουν τους γονείς μόνο από την άποψη του τι θὰ κληρονομήσουν, οί σύζυγοι από τὰ προσωπικά κέρδη που θὰ τους προσφέρουν οί κοινές συζυγικές προσπάθειες.

Στήν πολιτική και στίς διεθνείς σχέσεις μεταξύ τῶν λαῶν ὁ οἰκονομισμός ὑπεισέρχεται μέ τελείως διαφορετικά σχήματα και συχνά κάτω από τίς πιό παραπλανητικές ἐτικέττες. 'Εμφανίζεται, ἔτσι, ὡς τὸ «ἐθνικό συμφέρον», ὡς «τελικός σκοπός», ὡς «εὐημερία», «οἰκονομική πρόοδος», «ἀνοδος τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου» και ἄλλα παρόμοια. 'Οχι ὅτι κατακρίνουμε τήν ἐπιδίωξη τῆς ὕλικῆς εὐημερίας και τῆς ὕλικῆς προόδου. Κάθε ἄλλο παρά εἴμαστε ἐνάντια στήν προαγωγή τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων και τήν βελτίωση τῶν ὕλικῶν συνθηκῶν ἐνός λαοῦ, χωριστά, ἄλλα και τῆς ἀνθρωπότητας στό σύνολό της. Πολύ περισσότερο ἀναγνωρίζουμε πῶς οί κυβερνήσεις ἔχουν ὑποχρέωση νά ἀγωνίζονται για τήν καταπολέμηση τῆς πείνας, τῆς ἔνδειας και τῆς ἀθλιότητας που μαστίζει ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κόσμου. 'Αλλά ἀπό τὸ σημεῖο αὐτό ὡς ἐκεῖνο που ἔχουν φτάσει σήμερα πολλοί πολιτικοί και πολλές κυβερνήσεις, νά μετῶνε τὰ πάντα μέ τὸ χρῆμα, νά πουλοῦνται και ν' ἀγοράζονται για τὰ ὕλικα ἀγαθὰ ἢ νά ἐκποιοῦν τῇ γῇ τους, νά ταπεινώνονται, νά δέχονται μειώσεις και περιορισμούς τῆς ἐλευθερίας τους, μόνο και μόνο για νά ἐπιτύχουν μερικά ψυχία ὕλικῶν ἀγαθῶν, ἢ ἀπόσταση εἶναι τεράστια. 'Αλίμονο, ἂν ὅλα διατιμηθοῦν και ὅλα προσφερθοῦν για ἀγορά ἢ πώληση, παζάρεμα ἢ συναλλαγή.

Πέρα και πάνω ἀπό τὰ ἐφήμερα, τίς ἀνάγκες τῆς ἐπιβίωσης, τὰ προβλήματα ἐπάρεκας τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἐπιδίωξης

τοῦ πλούτου, ὑπάρχουν ἰδανικά και ἰδεώδη ἀνεκτίμητα και μὴ διαπραγματεύσιμα, ὅπως εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀλήθεια, τὰ ἀτομικά δικαιώματα, ἡ προσωπική τιμή, τὰ πολιτιστικά ἀγαθὰ... 'Αλίμονο, ἂν ὅλα αὐτὰ γίνουν ἀντικείμενο διαπραγματεύσεων. Κι' ὅμως, ὁ οἰκονομισμός ἔχει ὠθήσει στόν κατήφορο τῆς εὐκόλης συναλλαγῆς, τοῦ μικρόχαρου και στενόκαρδου μεταπρατισμοῦ τῶν πάντων ἀπό τους πάντες. Οἱ πολιτικοί ἡγέτες κάτω ἀπό τήν διαβρωτική του ὥθηση μετατρέπονται συχνά σέ πλασιέ και ἐμπόρους, που ὄχι μόνο μέ τὸ πιό κυνικό τρόπο διαφημίζουν τὰ βιομηχανικά προϊόντα τοῦ τόπου τους, ἄλλα και μπροστά στήν προώθησή τους στίς ξένες ἀγορές εἶναι ἔτοιμοι νά θυσιάσουν ζωτικά συμφέροντα, νά συμβιβαστοῦν ἐπονεῖδιστα και νά ὑποχωρήσουν. Φτάνουν ἀκόμα και νά συνθηκολογήσουν, προσφέροντας σέ ἀντάλλαγμα τὰ κέρδη ἀπό τίς προδοκώμενες πωλήσεις, ἡθικές και ἄλλες παροχές, που εὐτελίζουν και ὑποβιβάζουν κάθε ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, κάθε ἀνώτερη ἡθική...

'Υπάρχουν, δυστυχῶς, ὅπως εἶναι πασίγνωστο, στίς μέρες μας ἔθνη, και ὄχι ἀπό τὰ πιό μικρά ἢ ἄσημα, που ἔχουν ὀλοκληρωτικά ἐνδώσει στό δαίμονα τοῦ οἰκονομισμοῦ. Πωλοῦν και ἀγοράζουν τὰ πάντα. 'Εξοπλίζουν ἀσυλλόγιστα μέ τὰ τελειότερα πολεμικά ὅπλα ἀνῶνιμους λαούς, που μ' αὐτὰ ἐκεῖνοι ἀλληλοεξοντώνονται (κι' αὐτό εἶναι σέ γνώση τους), μόνο και μόνο για τὸ κέρδος. 'Όσο ποτέ ἄλλοτε ὁ κυνισμός και ἡ ἀδιαφορία για τήν καλυτέρευση τῆς τύχης τῶν μικρῶν λαῶν ἔχει φτάσει σέ τέτοιο σημεῖο.

Περιφρονώντας κάθε ἔνοια ἡθικῆς, κάθε σκέψη ἀνώτερου ἀνθρωπισμοῦ τὰ ἔθνη αὐτά, ἔθνη — μεγάλῆμποροι ὅπλων και ἄλλων εὐτελῶν προϊόντων, ὑπονο-

μεύουν καὶ καταστρέφουν ὁλόκληρους λαούς, πού βρίσκονται στοῦ στάδιο τῆς ἀνάπτυξης καὶ χρειάζονται χρησίμη βοήθεια ἀντὶ ὅπλα ἢ ἄλλα περιττά καὶ ἀχρηστοῦ εἶδη. Ἀπὸ τᾶλλο μέρος ἔχουμε τίς χῶρες-πλασιέ, τίς χῶρες-τράπεζες, πού, γιὰ νὰ θησαυρίσουν ἀνενόχλητα, γιὰ νὰ προσελκύσουν τὰ κεφάλαια ὅλου τοῦ κόσμου στὰ θησαυροφυλάκιά τους, ἔχουν παραιτηθεῖ ἀπὸ μόνες τους κάθε ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας καὶ ἔχουν μετατραπεῖ σὲ δουλόφρονες, ἀφῶνους ὑπηρέτες τῶν ἄλλων. Αὐτὲς εἶναι μερικὲς ἀπὸ τίς συνέπειες, σὲ πολὺ χοντρικὲς γραμμὲς, τοῦ οἰκονομισμού, στίς διεθνεῖς σχέσεις, οἱ πῶς χαρακτηριστικὲς.

Δὲν χρειάζεται νὰ ποῦμε περισσότερα, γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ πόσο πολὺ ἀποδυναμώνει καὶ ὑποβαθμίζει τὴν ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ μας αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς μίζερης καὶ στενόμευαλης ὑπολογιστικότητος, πού μετατρέπει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἐλεύθερους σὲ δούλους, ἀπὸ ὑψιπετεῖς καὶ γεμάτα ἰδανικά καὶ ἀνώτερο ἦθος ὄντα σὲ χαμερπῆ ἀνθρωπάκια, σαράφηδες καὶ μικροπραγματευτάδες, ἐμπόρους πού ὅλα τὰ ζυγίζουν καὶ τὰ σταθμίζουν καὶ ὅλα τὰ πουλᾶνε, ἀκόμα καὶ τίς ψυχὰς τους, ἀκόμα καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τῆς πατρίδας τους καὶ τῆς φυλῆς τους. Ὁ οἰκονομισμὸς, μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, τοῦ στενόκαρδου ὑπολογισμού, τῆς ἀναζήτησης σὲ κάθε σχέση κάποιας ὑλικῆς ὠφέλειας, εἶναι ὁλοφάνερα ἀντίθετος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ εὐθύνη τοῦ γιὰ τὴν παρακμὴ καὶ τὴν συρρίκνωση τῆς ἀνθρωπιᾶς μας σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς δημόσιας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς εἶναι μεγάλη. Αὐτὸς ἔφερε τὸν σημερινὸ ἀπληστο γιὰ ὑλικά ἀγαθὰ ἀνθρώπο σὲ τέτοια ἄθλια καὶ πρανοϊκὴ κατὰστασι. Αὐτὸς τὸν ἔδεσε μὲ τόσο χοντρὲς ἀλυσίδες μὲ τὴν ὕλη, σὲ βαθμὸ πού

νὰ μὴν εἶναι πιά σὲ θέσι νὰ ἀπελευθερωθεῖ, νὰ ζήσει ἀπαλλαγμένους ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς ἀνάγκης τους.

Ὡστόσο, ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ ζήσει θαυμάσια μὲ πολὺ λιγώτερα ἀγαθὰ, μὲ πολὺ λιγώτερα αὐτοκίνητα, πλυντήρια, τηλεοράσεις, κάθε λογῆς μηχανὲς καὶ συσκευές, πού γιὰ τὴν ἀπόκτησή τους εἶναι ἔτοιμος νὰ πουλήσει καὶ τὴν ἴδια τοῦ τὴν ψυχὴ. Ἀντίθετα, δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς ἀλήθεια, χωρὶς ἐλευθερίαν, χωρὶς δεινὰ, χωρὶς ἰδανικά, χωρὶς παιδεῖαν, παραδόσεις, ἐλπίδα γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ. Ὁ οἰκονομισμὸς σπρώχνει ἀδίσταχτα, ἂν καὶ μὲ τρόπο ἥπιον καὶ μουλωχτό, τὸν ἀνθρώπο στὴν ὕλη, στὴν μονόπλευρη ὕλιστικὴ ἀπόλαυση, κάνοντάς τον νὰ μὴ σκέφτεται πόσο ἀκριβὰ πληρώνει ὅλες αὐτὲς τίς ἀνέσεις καὶ τίς ἀπολαύσεις.

Ὁ ἴδιος εὐθύνεται σὲ πολὺ μεγάλον βαθμὸ γιὰ τὴν ὑποβάθμιση τῆς ζωῆς του, τὴν μαζοποίηση τῶν γούστων του, τὴν ἀποχαλίνωση τῶν ἐνστικτῶν του, τὸν ἀποπροσανατολισμὸ τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν ἀναζητήσεών του, τὴν ἀποβλάκωσή του καὶ τὴν ἐξαχρείωσή του. Ὅχι μόνον τὸν μικραίνει καὶ τὸν φτωχαίνει, ἀλλὰ καὶ τὸν μετατρέπει σὲ μιὰ ἀπλή, ζωϊκὴ καταναλωτικὴ μηχανή. Τὰ ἰδανικά τοῦ οἰκονομισμού εἶναι φτωχὰ, οἱ στόχοι τοῦ ποταποί. Φιλοδοξεῖ νὰ κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἐμποράκους καὶ πλασιέδες. Δὲν τοὺς θέλει ἀνώτερες ἠθικὲς ὑπάρξεις, ὁλοκληρωμένες καὶ ὑπεύθυνες πνευματικὲς προσωπικότητες. Ὁ Homo Oeconomicus εἶναι τὸ ἰδανικὸ του, καὶ ὁ μοναδικὸς ρόλος πού ἀναγνωρίζει στὰ δημιουργήματά του εἶναι αὐτὸς τοῦ παραγωγοῦ ἀγαθῶν καὶ ἐκεῖνος τοῦ καταναλωτῆ τους.

Στίς ἀκραῖες τοῦ συνέπειες ὁ οἰκονομισμὸς ταυτίζεται μὲ τὸν πῶς χυδαῖον καὶ μονοδιάστατον ὕλισμό. Κάθε ἀνώτερος

προορισμός, κάθε ιδανικό, κάθε ἄλλη πολιτιστική ἀξία καὶ ἐπιδίωξη ἔρχεται σὲ δεύτερη μοίρα, παραμερίζεται καὶ περιφρονεῖται. Μέσα στὰ γρανάξια του, μέσα στὶς ἀτέλειωτες μικρότητες, τοὺς μικροχάρους καὶ μίζερους μηχανισμούς του, ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν ἀξία του, χάνει τὸ πρόσωπό του, τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ του ὑπόσταση καὶ μετατρέπεται σὲ κάποιο νούμερο, ἓνα ἀκόμα «ἀγαθὸ» χρήσιμο ἄλλοτε γιὰ τὴν παραγωγή καὶ ἄλλοτε γιὰ τὴν κατανάλωση.

Ἀλλωστε βασικὸ γνῶρισμα τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἰσοπέδωσης καὶ τῆς ὁμαδοποίησης ποὺ προϋποθέτει, εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἀτομισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαιτερότητας. «Ὅλα αὐτά, ὅπως καὶ ἡ τάση γιὰ περιθωριοποίηση ἢ ἄρνηση ἔνταξης στὸ μεγάλο ἔθνικὸ ἢ εὐρύτερα παγκόσμιο παραγωγικὸ μηχανισμό, εἶναι ἐγκλήματα ἀσυγχώρητα, ποὺ τιμωροῦνται ἀμείλιχτα. Ὁ οἰκονομισμὸς ἀξιῶνει πειθαρχία, ἀκρίβεια, ὁμοιογένεια, ἀπόλυτη ἐξειδίκευση, διαμόρφωση ὅλο καὶ πιὸ καινούργιων ἀναγκῶν. Μόνο ἔτσι κερδίζουν, μόνον ἔτσι πληθαίνουν τὰ κέρδη τῶν μεγάλων ποντίφηκων τοῦ οἰκονομισμοῦ, ποὺ, ἄνῳνοι, κρύβονται πίσω ἀπὸ τοὺς βαρύγδουπους τίτλους τῶν ἀνώνυμων καὶ τῶν πολυθενικῶν ἐταιριῶν, περιμένοντας τὸ καθημερινὸ δελτίο τιμῶν τοῦ Χρηματιστηρίου. Ὅλοι αὐτοὶ ρυθμίζουν τὰ αἰσθήματα, τοὺς ἔρωτες, τὸν πατριωτισμὸ τους μὲ βάση τὰ κέρδη τους καὶ τὰ οἰκονομικά τους συμφέροντα. Τὸ καλύτερο νέο γι' αὐτοὺς εἶναι, ὅταν ἀκούσουν πὼς αὐξήθηκε ἡ ἀξία τῶν μετοχῶν τους ἢ πὼς πέτυχαν νὰ πουλήσουν τὰ προϊόντα τους σὲ κάποια καλύτερη τιμή. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἀδιαφοροῦν, ἂν κά-

ποιος στενὸς τους συγγενὴς βρίσκεται σὲ κίνδυνο, ἢ τὸ ἴδιο τους τὸ παιδί, ἀπομονωμένο καὶ χωρὶς στοργὴ καὶ φροντίδα, ὑποκύπτει στὸν πειρασμὸ κάποιου θανατηφόρου ναρκωτικοῦ...

Ἀλλὰ νομίζουμε, πὼς ἀρκοῦν ὅλα αὐτά, γιὰ νὰ δείξουμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ στυγνὸ καὶ ἀποκρουστικὸ πρόσωπο τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ τῆς ἀνηλέητης τυραννίας ποὺ ἀσκεῖ στὴ ζωὴ μας. Εἶναι ὁ πιὸ ἀόρατος, ὁ πιὸ ὑπουλός, ἀλλὰ καὶ ὁ πιὸ ἀδίσταχτος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου — γι' αὐτὸ καὶ ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος. Συνήθως βρίσκεται μέσα μας. Τὸ πνεῦμα του φωλιάζει στὴ σκέψη μας, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι τόσο δύσκολο νὰ τὸ ξεριζώσουμε, νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴν τυραννικὴ ἐπιρροή του. Μόνο ἡ γνώση, τὸ κοίταγμα τῆς ζωῆς ἀπὸ μιὰ ὑψηλότερη φιλοσοφικὴ θεώρηση μπορεῖ νὰ μᾶς σώσει. Ἐπιβάλλεται νὰ μὴ ξεχνᾶμε πὼς δὲν εἴμαστε μόνον καταναλωτικὲς μηχανές, πὼς δὲν ἔχουμε μόνον ἀνάγκες ὕλικές ἀλλὰ καὶ πνευματικές. Ἐπιβάλλεται νὰ σκεφτόμαστε, ὅσο γίνεται περισσότερο, πὼς εἴμαστε θνητοὶ καὶ τίποτα δὲν μᾶς ἀνήκει, πὼς ὅλα τὰ ἀγαθὰ γύρω μας ὑπάρχουν γιὰ μιὰ δική μας χρῆση, πὼς, τέλος πάντων, ἐμεῖς τὰ ἐξουσιάζουμε ὅλα, ἐμεῖς εἴμαστε τ' ἀφεντικά καὶ ὄχι ἐκεῖνα. Ἄς μὴ ὑποδουλωνόμαστε, λοιπόν, ἀνόητα σὲ φανταστικὲς ὕλικές ἀνάγκες, ἄς μὴ βλέπουμε τὸ κάθε τι μὲ κριτήριον οἰκονομικὸ καὶ κερδοσκοπικόν. Ἄς μὴ παίζουμε ἔτσι τὸ παιχνίδι τοῦ οἰκονομισμοῦ, ποὺ μᾶς βλέπει καὶ μᾶς θέλει ὅλους σὰν ἀντικείμενα ἐκμετάλλευσης καὶ συναλλαγῆς — καὶ ποὺ μᾶς κατάντησε δυστυχισμένα πλάσματα.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Τοῦ Ἀριστοφάνη Καρφιά

Επιστροφή εἰς τὴν φασολάδα! Αὐτὸ εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ νόημα τῶν «σφαιρικῶν» καὶ «καθέτων» λεκτικῶν πομφολύγων περὶ «ἐτεροχρονισμῶν» καὶ τῶν συνοδευτικῶν «μετεωρολογικῶν δελτίων» περὶ «ἐπερχομένης θυέλλης», τὰ ὅποια οἱ ἰθύνοντες ἔρριψαν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν κατοίκων τοῦ φαιδροπορτοκαλεῶνος μας. Ἡ Ψωροκώσταινα καλεῖται ἤδη νὰ «τσουκαλομαγειρεύσῃ» τὸ «βροντῶδες ἐθνικὸν ἔδεσμον» καὶ νὰ δοκιμάσῃ εἰς τοὺς πόδας τῆς τὸ ἀπὸ δεκαετιῶν ἐγκαταλειφθὲν γουρνοτσάρουχον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ πατροπαράδοτον τσάκαρον!

Ὅποια ἀπογοήτευσίς διὰ τὴν δυστυχῇ, ἥτις καὶ τὸ ὄνομά τῆς εἰς «Λακόσταινα» εἶχεν μεταβάλει τὰ τελευταῖα ἔτη! Οὐχὶ μόνον «εἶχε λιγδώσει τὸ ἄντερό» τῆς, ἀλλὰ καὶ εὐρωπαϊκὰς συνηθείας εἶχεν ἀποκτήσει ἡ ἀφελής. Καὶ μοδέλα τοῦ Ντιόρ καὶ τοῦ Σαὶν Λωρὰν ἐνεδύθη, καὶ γαλλικοὺς τυρούς καὶ σκωτικὰ οἶνοπνευματώδη ἐγεύθη, καὶ ὥς «ἰσότιμος» παρέκαθησεν εἰς τὰς «μεγάλας» τραπεζάς, εἰς Παρισίους καὶ εἰς Βρυξέλλας.

Sic transit gloria... Ἡ δραχμή, ὡχρὰ καὶ καταπονημένη τὰ τελευταῖα ἔτη, δὲν ἤνθεξε εἰς τὴν παρατεταμένην ἐπὶ 15μηνον πρᾶσινοηλιοθεραπείαν καὶ ἤδη, ἐν μέσῳ χειμῶνος, ἔκαμεν τὴν πρώτην δραματικὴν τῆς αἰμόπτυσιν. Θεράποντες ἱατροὶ καὶ κομπογιαννίται προσπαθοῦν ἀπεγνωσμένως νὰ τὴν διασώσουν, διὰ συνεχῶν μεταγγίσεων, αὐξάνοντες καθημερινῶς καὶ δραστηρικῶς τὰς ἀφαιμάξεις, ἐν εἰδει φόρων.

Ημπορεῖτε, φίλοι, νὰ ἀμφισβητήτε τὸ εἰς τὰς σχολικὰς ἐορτάς ἀκουόμενον

περὶ τοῦ τραχήλου τοῦ Ἕλληνος ὅστις δὲν ὑπομένει ζυγόν, ὅμως δὲν δύνασθε νὰ ἀρνηθῆτε, ὅτι ἐν ἄλλο σημείον τοῦ σώματος του, ἡ μέση του, ὑπομένει καὶ παρὰ ὑπομένει ζυγούς, καὶ μέγγενην ἀκόμη. Τὸ πρόσφορον τοῦτο σημεῖον εὐρόντες οἱ κρατοῦντες ἤρχισαν νὰ τὸ περισφίγγουν ἀνηλεῶς. Φορολογήσαντες δὲ πᾶν ἀντικείμενον, ἀκίνητον, κινήτῳ ἢ αὐτοκίνητῳ, ἤρχισαν φορολογοῦντες καὶ τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας, ὡς τὴν ἀξίαν, ὑπεραξίαν, χρῆσιν, προσφοράν, ὑπηρεσίαν κ.λπ. κ.λπ. Ἦδη ὅμως καὶ αἱ πρόσφοροι εἰς φορολόγησιν ἐννοιαί ἐξαντλοῦνται, ἡ δὲ ἀνακαλυφθεῖσα φορολογία ἐπὶ τοῦ φόρου καὶ ἐπὶ τῷ φόρῳ ἐξαντλεῖται καὶ αὕτη, ἀφοῦ καὶ ὁ φόρος – ὡς ὅλα τὰ ὀνόματα – πέντε μόνον πτώσεις διαθέτει καὶ ἐπομένως, ἀναγκαστικῶς ἡ ἀφαιμάξις εἰς τὴν κλητικὴν – ὦ φόρε! – σταματᾷ.

Νέας, λοιπόν, μεθόδους, ὀφείλει νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ σεβαστὸν κράτος μας, ἐὰν θέλῃ νὰ συντηρηθῇ εὐπρεπῶς, καὶ δὴ ἐν μέσῳ «θυέλλης».

Θὰ ἠμποροῦσε, βεβαίως, νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Βεσπασιανοῦ ἐπιβληθέντα γνωστὸν φόρον, πλὴν ἡ εἰσπραξίς του θὰ ἦτο δυσχερεστάτη. Ἐφ' ὅσον ὅλαι αἱ οἰκίαι διαθέτουν σήμερον τοὺς τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου λαβόντας γνωστούς χώρους, ἡ καταμέτρησις τῆς χρήσεώς των καὶ ἡ εἰσπραξίς τῆς σχετικῆς φορολογίας θὰ ἀπήτητι τὴν παρουσίαν ἐνός ἐφοριακοῦ εἰς ἐκάστην οἰκίαν.

Δυστυχῶς, ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβληθεὶς κεφαλικὸς φόρος – χαράτσι – ἔχει τεθῇ ἤδη ἐν ἰσχύι ὑπὸ τὸ ὄνομα φορολογία

φυσικῶν προσώπων – διὰ τοὺς σοφοὺς κρατοῦντες ὑφίστανται προφανῶς καὶ ἀφύσικα πρόσωπα –, ἡ δὲ ἀποφυγὴ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὁδηγεῖ, ὡς καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἰς τὰς φυλακάς.

Μιὰ λύσις θὰ ἦτο νὰ φορολογηθῇ ὁ ἀήρ, τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν. "Εκαστος ἐξ ἡμῶν, ὡς γνωστόν, ἀναπνέει ὠρισμένας ποσὰς ἀνὰ λεπτόν, ἐφ' ᾧ καὶ εἶναι εὐκόλος τόσον ἢ καταμέτρησις, ὅσον καὶ ἡ εἴσπραξις, ἐφ' ὅσον ἢ ἀπαγόρευσις τῆς ἀναπνοῆς, λόγῳ μὴ ἐξοφλήσεως τοῦ σχετικοῦ φόρου, θὰ ὠδήγει εἰς τὸν θάνατον. Πλὴν, ὑφίσταται καὶ ἐδῶ νομικὸν τι πρόβλημα, ἰδίᾳ διὰ τοὺς κατοικοὺς τῶν Ἀθηνῶν. Διότι κατὰ παγίαν νομολογίαν δὲν δύναται νὰ φορολογηθῇ τὸ ἀνύπαρκτον, ὁ καθαρὸς ἀήρ. Καὶ ἐφ' ὅσον τὸ καυσασέριον ποῦ ἀναπνέομεν φορολογεῖται ἤδη ὑπὸ τὴν ὑγρὰν του μορφὴν, τῆς βενζίνης, ἀμφιβάλλω κατὰ πόσον δύναται νὰ φορολογηθῇ καὶ ὡς ἀήρ. Πάντως, μία «μεθόδευσις» ἀπὸ πλευρᾶς εἰδικευμένων πρὸς τοῦτο νομοτεχνικῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἄρῃ τὴν τυπικὴν ταύτην δυσχέρειαν.

Τὸ νὰ ὁδηγῇ ὁ μονόφθαλμος τοὺς τυφλοὺς, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, θεωρεῖται φυσικόν, τὸ νὰ ὁδηγῇ ὁμως ὁ τυφλὸς τοὺς ἀνοικτομμάτες ἐνθυμίζει τίτλον ἔργου τοῦ ἡμετέρου Καραγκιόζη. Γεγονός, πάντως, εἶναι, ὅτι ἡ Ἑλλάς μας, ἔστω καὶ ἐν θυέλλῃ εὐρισκομένη, ἀπὸ τοῦ προσηχοῦς Ἰουλίου θὰ προεδρεύῃ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ ἐπὶ ἓν ἐξάμηνον.

Παρά τὸ ἱστορικὸν γεγονός ὅτι εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἀνέκαθεν ηὔδοκίμουν οἱ γελωτοποιοί, οἵτινες καὶ καρδινάλιοι καὶ κόμητες καὶ πρίγκηπες ἐχρῖζοντο πρὸς τέρψιν τῶν δεσποτῶν των, νομίζω, ὅτι ἡμεῖς, ἀνεξαρτήτως τῶν συναισθημάτων ποῦ θὰ προκαλέσωμεν ὡς ἡγέται τῆς Εὐρώπης, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐπωφεληθῶμεν καὶ νὰ ἐπιδύσωμεν προσηγορινῶς τὸ οἰκονομικὸν μας πρόβλημα. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐσωτερικὴ φορολόγησις, ὡς ἀνέλυσα, φθάνει εἰς ὀριακὸν πλέον σημεῖον, θὰ πρέπει νὰ σκεφθῶμεν σοβαρῶς νὰ φορολογήσωμεν γενναίως τοὺς Εὐρωπαίους ὑποτακτικούς μας, καθ' ὃν χρόνον θὰ προεδρεύωμεν. Ρίπτω τὴν ιδέαν ἐγκαίρως, διὰ νὰ τὴν μελετήσουν οἱ ἀρμόδιοι. Εἶναι ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία, διὰ νὰ ἐξέλθῃ ἡ χώρα ἀπὸ τὴν στενωπὸν τῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας.



ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΙΡΑΝΗΣ

Τοῦ μαχαιριοῦ...

«Ὅποιοις ξεκόβει ἀπ' τὸ κοπάδι,
τοῦ λύκου ἢ τοῦ μαχαιριοῦ...».
Οἱ ἐπιγραφές τεράστιες, σοφές, τριγύρω
καὶ σύρματα καὶ ἀλυσίδες καὶ σκοπιές.
Κι' ὅταν ὁ ἥλιος γέρνει, οἱ κραυγές
τῶν λύκων, ποὺ παραμονεύουν, λέει, στὸ βουνό·
ν' ἀστράφτουν τὰ μαχαίρια
ἐν ἀναμονῇ καὶ δαῦτα,
καθὼς ὁ ἥλιος γέρνει κι' οἱ σκιές φοβίζουν.
Στὴ ζεστασιὰ νὰ τρῶς τὸ δεῖπνο, ἐν ἀσφαλείᾳ,
μονολογώντας ψιθυριστά προσευχές
– πές το καὶ εὐτυχία –
«καλὰ 'ναι δῶ, καλὰ 'ναι».

Μὰ ἐσὺ ποὺ ὁσμίζεσαι τὶς λεπτές εὐωδίες
τῶν μακρινῶν κυκλάμινων,
ποὺ σφοδρὴ ἐπιθυμία σὲ κατέχει
ν' ἀνασάνεις τὴν καταιγίδα
ἐνώπιος ἐνωπίῳ
πέρα στὸ ψηλότερο βράχο
καὶ παγωμένος ἀγέρας νὰ ριπίζει τὸ μέτωπο
χιόνι καὶ ἔλατο νὰ μυρίζει
νὰ σπαρταροῦν οἱ πνεύμονες
– ἐλευθερία, ἐλευθερία –

Τοῦ λύκου ἢ τοῦ μαχαιριοῦ
τοῦ ἀποκρίνεσαι, τοῖχε σοφέ·
«Ἡ ἀρετὴ κι' ἡ τόλμη δὲν ἀρκοῦν,
τὰ κάλβεια χρόνια φύγαν,
αἷμα ἀπαιτεῖ καὶ θάνατον πιά...»

Κι ἡ καταιγίδα
ὥς ὄραμα ἡδὺ νυκτὸς πυκνῆς
κι' ὁ παγωμένος ἀγέρας νὰ ριπίζει,
ἐλευθερία,
ὄραμα κάθε νύχτας γλυκὸ
νὰ σοῦ λιγώνει τὴ καρδιά...

Ἄχ, νὰ γίνονταν τ' ἄλματα νοητικά!
νὰ μὴν ἀπαιτοῦσαν συντριβὴν
σωμάτων κι' αἰσθημάτων!
Πῶς σέ κατανοῶ, πῶς,
τσακισμένε μου ἔφηβε,
τῶν μοτοσυκλετῶν, τῶν καφωδείων...

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Τί είναι «αλήθεια»;

[Σημείωση «Δ»: 'Η άποψη του κ. Τσατσόμοιρου, πού αναπτύσσεται στο άρθρο πού ακολουθεί, ότι ή αλήθεια είναι αποκλειστικά Εγχρονή και Ιστορική, δέν βρίσκει σύμφωνο τὸ «Δαυλό». 'Η αλήθεια, κατά τήν ἑλληνική αντίληψη, είναι ἔχρονη, και ἐπομένως ὑπεριστορική, δέν ταυτίζεται μέ τὸ γεγονός ή τὸ φαινόμενο].

Ζητοῦμε τήν αλήθεια. 'Αλλά τί εἶναι αλήθεια;

'Η ἀπάντησή μας φαίνεται εὐκόλη, και προσωπική ὑπόθεση τοῦ καθ' ἑνός. 'Η αλήθεια — λέμε — εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ ψεύδους. Καί ψεύδος; 'Η — λέμε — ἐγώ πιστεύω τοῦτο ἥ ἐκεῖνο σάν αλήθεια καί, ἐπειδή ἡ «γνώση» τῶν πραγμάτων μέ ὁδηγεῖ στά Α ἢ Β συμπεράσματα, ἄρα ἡ αλήθεια «πιθανώς», «ἴσως», «μπορεῖ καί νά σφάλλω», εἶναι «τοῦτο» ἡ «ἐκεῖνο». Νομίζω, ὅτι εἶναι ἀνάγκη, μιὰ καί ὁλοῖ «ἀναζητοῦμε τίς αλήθειες», νά καθορίσουμε κατ' ἀρχήν, τί σημαίνει ἡ λέξη «αλήθεια» στοῦ δικό μας χῶρο, στή δική μας ἑλληνική γλῶσσα. 'Αλήθεια (δωρ. τύπος ἀλάθεια), μάς ἐξηγεῖ ὁ 'Ηράκλειτος, εἶναι «τὸ μὴ λήθον». Λήθος (δωρ. τύπ. λᾶθος) σημαίνει τήν λήθη, δηλαδή τὸ «λησμονεῖν». Τί σημαίνει ὁμως «λησμονεῖν»; Εἶναι δηλαδή ὁ ἄνθρωπος «ξεχασιάρης»; 'Ο ἄνθρωπος πού ξεχνᾷ τὰ συμβάντα τῶν περασμένων χρόνων στοῦ ὄριο τῆς δικῆς του ζωῆς; ἡ ξεχνᾷ τήν γνώση, πού ἐξ ἱκανότητος προσωπικῆς του συγκέντρωσε;

Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη μνήμη, καί ἐάν εἶναι ἰσχυρή, περιορίζεται στοῦ χῶρο τῶν δικῶν της πράξεων καί, τὸ πολὺ, στοῦ χῶρο τῶν πράξεων τοῦ περιβάλλοντός της. Αὐτὸ σημαίνει, περιορι-

σμένα προσωπικά συμπεράσματα ἀμβόλου ἀξίας. Καί στή δευτέρα περίπτωση, ἡ ἱκανότης προσωπικῆς συγκέντρωσης γνώσης εἶναι ἐλαχίστη, δηλαδή πρωτογονική, ἂν ὁ ἄνθρωπος περιοριστεῖ στήν δική του πεῖρα καί δέν λάβει ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος τήν γνώση τῶν προγόνων.

'Η λέξη ἐπομένως «αλήθεια» δέν ἀφορᾷ οὔτε τήν προσωπική ἐνός ἐκάστου μνήμη οὔτε τήν προσωπική ἐνός ἐκάστου γνώση, ἔστω κι' ἂν μιλάμε καί γιὰ τὸ σήμερα.

'Η αλήθεια ἀφορᾷ τήν ἱστορική μνήμη.

Ποιά ὁμως εἶναι ἡ σημασία τῆς ἱστορικῆς μνήμης; Μὰ τὸ ἀντίθετο: δηλαδή ἡ λήθη ἡ λᾶθος ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους σὲ συνεχεῖς ἐπανόδους πειραματισμῶν καί ἐνεργειῶν, πού ἐνδεχομένως δοκιμάστηκαν στοῦ παρελθόν καί ἀποδείχτηκαν καταστροφικῆς ἢ βλαβερῆς πράξεις στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Ἔτσι ἡ αλήθεια ἐκφράζει ἐμπειρίες τῆς ἀθροιστικῆς γνώσης τῶν ἀνθρώπων στήν πάροδο τῶν χιλιετηρίδων, καί γι' αὐτὸ αὐτὲς οἱ ἐμπειρίες ἔπρεπε νά εἶναι ὁ ὁδηγὸς τῶν ἀνθρώπων στὸν κοινωνικό τους βίον.

Ποιά ὁμως ὑπῆρξε ἡ αἰτία, πού αὐτὴ ἡ ἱστορική μνήμη, ἡ αλήθεια, δέν παρέμεινε ὁ ὁδηγὸς τῶν ἀνθρώπων στήν κοινωνική της ζωὴ; Αὐτὸ μόνο ἱστορικὰ θὰ τὸ βροῦμε. 'Η αλήθεια, ἐπομένως, δέν ἔχει ὁρισμούς, ἔχει ὁμως ἱστορία. Καί ἡ ἱστορία τῆς αλήθειας ξεκινάει μαζί μέ τήν ἐμφάνισή τοῦ ἀνθρώπου στὸν πλανήτη μας.

Είναι φανερό, ότι ἡ ἀνθρώπινη πείρα (ἂν δὲν πιστεύεις σὲ θαύματα) εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸν χρόνον ὃχι παρουσίας (αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος γιὰ ὅλη τὴν ἀθρωπότητα), ἀλλὰ μὲ τὸ χρόνο ποὺ οἱ ἀνθρώπινες ομάδες κινήθηκαν (ταχύτερα ἢ βραδύτερα) στὶς διαδικασίες ἀπόκτησης γνώσης (ἀπόκτησαν δηλαδή ἐμπειρίες).

Ποιά ὅμως ὑπῆρξε ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς ταχύτητος στὴν ἀπόκτηση ἐμπειριῶν; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: ἡ φύση! Ὡς δοῦμε ὅμως τοὺς λόγους αὐτούς, στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, ποὺ θεωρεῖται, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ὑβριστές του, ὅτι ὑπῆρξε ὁ χῶρος τοῦ μεγαλύτερου πολιτισμοῦ.

Δὲν θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τὸ πῶς καὶ ἀπὸ ποῦ παρουσιάστηκε ἐδῶ ὁ ἀγλωσσος εὐφρων ἀνθρώπος. Ὅτι κι' ἂν ἔχει προηγηθεῖ, δὲν ἀλλάζει τὸ ἀποτέλεσμα, καί, τὸ κυριώτερο, δὲν ὑπάρχει στὰ θέματα αὐτὰ «κοινὴ συναίνεση», καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἐπιστήμονες ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ συζητοῦν.

Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως τὸ δικό μας εἶναι νὰ δοῦμε ἐδῶ, στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, τί ἐπετάχυνε τὶς διαδικασίες, ὥστε ν' ἀποκτήσουν οἱ εὐφρονες τοῦ ἐλληνικοῦ χῶρου τὶς μεγαλύτερες ἐμπειρίες, δηλαδή τὴν μεγαλύτερη ἱστορικὴ μνήμη, τὴν ἀλήθεια.

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ πανάρχαιου πόντου, τῆς θάλασσας ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε Μεσό-γαίος ἢ Μεσόγειος, βρίσκεται ὁ ἐλληνικὸς χῶρος.

Ἀπ' τὰ θαλάσσια βᾶθη ἀναδύθηκε κάποτε ἡ ἐλληνικὴ γῆ. Ἡ «Αἰγαίς», ὅπως τὴν ὀνόμασαν οἱ γεωλόγοι, ἀποτελοῦσε μιὰ συμπαγῆ μᾶζα ξηρᾶς, ποὺ ἐκτεινόταν ἀπ' τὸ Ἴόνιο ὥς τὴν Μ. Ἀσία καὶ τὶς νότιες ἀκτὲς τῆς Κρήτης.

Αὐτὴ ἡ περίοδος, ποὺ μπορεῖ νὰ ξεκινᾷ πρὶν 30 περίπου ἑκατομύρια

χρόνια, χάριν ἄλλων γεωλογικῶν γεγονότων, καταβυθίσαν καὶ ἀνυψώσαν, ποὺ πιθανῶς ξεκίνησαν πρὸ 5 ἑκατομμυρίων ἐτῶν καὶ συνεχίστηκαν καὶ κατὰ τὴν «Παγετώδη Περίοδο», μετέβαλλαν τὴν ἀρχικὴ ὄψη, γιὰ νὰ φθάσουμε, ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς, στὴν ὀριστικὴ μορφή τοῦ ἐλληνικοῦ χῶρου.

Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τῶν γεωλογικῶν ἀναστατώσεων, τῶν γεωλογικῶν σπασμῶν ποὺ σχημάτισαν τὶς ἔντονες ἐδαφικὲς πτυχώσεις, ἡ ὄψη τοῦ ἐλληνικοῦ χῶρου ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ ὄρεινῆς περιοχῆς. Τεράστιες ὄροσειρές, «οὐρεα μακρὰ», ὅπως λέει ἡ *Θεογονία*, ξεκινοῦν ἀπ' τὴν Πίνδο, ποὺ ἴσως ὑπῆρξε ἡ μητέρα τροφὸς τῶν ἐλλόπων, τῶν ἄ-γλωσσων, γιὰ ν' ἀπλωθοῦν σ' ὅλο σχεδὸν τὸν χερσαῖο καὶ θαλάσσιο χῶρο σὲ μιὰ μοναδικὰ ἀρμονικὴ ποικιλία ἐντάσεων ὕψους. Αὐτὴ ἡ ἀτέλειωτη ἐναλλαγὴ καὶ ποικιλομορφία κλιμακώνεται ἀπ' ἓνα ὕψος ποὺ ξεπερνᾷ ἀρκετὲς φορὲς τὸ ὄριο τοῦ αἰώνιου χιονιοῦ, γιὰ νὰ φθάσει κατεβαίνοντας πρὸς τὴν θάλασσα σὲ σχηματισμοὺς ἀνεπανάληπτους φαραγγιῶν, ὄροπεδίων, κοιλάδων, χειμάρρων, μικρῶν ἢ μεγάλων λόφων, ποταμῶν, λιμνῶν, πεδινῶν λωρίδων ἢ κάμπων, κι' ἀλλοῦ νὰ δημιουργήσῃ ἀπόκρημνες βραχώδεις ἀκτὲς ἢ ἀμμουδερά κι' ἀπὸ βότσαλα ἀερογιάλια καὶ μετὰ ἡ θάλασσα ἢ μπλέ, ἢ ἄσπρη, ἢ ἀργυρόχρωμη, ἢ πράσινη, ἢ ρόδινη, ἢ χρυσαφιά, μὲ τ' ἀφρισμένα κύματα, ποὺ ἄλλοτε χτυποῦν κι' ἀναπηδοῦν σὰν κατσίκια στὰ βράχια κι' ἄλλοτε παίζουν μὲ τὴν ἄμμο ἢ τὰ βότσαλα τῆς ἀκτῆς τοῦ πανάρχαιου πέλαγου. Καὶ πιδὲ μέσα, τὰ βραχονήσια, καὶ μετὰ τὰ νησιά μὲ τὶς μαῦρες, γκριζες, κόκκινες, πράσινες, κίτρινες, θαλασσινές, ρόδινες κι' ἄλλες χρωματικὲς συνθέσεις, ποὺ λὲς καὶ τὰ γέννησε ὁ Πόντος.

Κι' ακόμη τὰ ἡφαίστεια Αἰγίνας, Μεθάνων, Πόρου, Μήλου, Κιμώλου, Πολυαίγου, Φολεγάνδρου, Θήρας, Νισύρου, Κῶ, Μυτιλήνης, Χίου, Λήμνου, Ἴμβρου, Σαμοθράκης, πού, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ὅμηρος, ὑπῆρξαν ἐργαστήρια ἐπεξεργασίας πολύτιμων ὀρυκτῶν πρώτων ὑλῶν.

Αὕτη ὅμως ἡ μοναδική σ' ὁλόκληρο τὸν πλανήτη συγκέντρωση σὲ τόσο μικρὸ χῶρο τόσης φυσικῆς ποικιλομορφίας δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Πάνω στὰ οὐρεὰ μακρὰ ξεποτοῦσαν οἱ νεροποντές, πού ὁ πόντος μὲ μαῦρα σύννεφα ἔστελνε καὶ οἱ οὐριοὶ ἀνεμοὶ αὐξάναν τὴν ὀρμή τους. Καὶ ἡ βροχὴ γινόταν ἀντάρα μ' ἀστροπέλεκτα, «κατ-αἰγίδες», μορφὴ θεριοῦ, «χίμαιρα».

Καὶ τὸ θεριὸ μὲ κεφάλι λιονταριοῦ, μὲ μεσοκόρμι γίδας πού πηδοῦσε πάνω ἀπ' τὰ βράχια καὶ οὐρὰ δρακόφιδου πού σερόνταν καθὼς γυρόφερνε τὶς πλαγιές τῶν βουνῶν, γινόταν χεῖμαρρος πού ἐπνιγε ἀνθρώπους, ζῶα, χωράφια, βιός.

Οἱ μεταβολές ὅμως αὐτὲς θερμοκρασίας καὶ ὑγρασίας ἔκαναν τὴ γῆ νὰ γίνει «ζεῖδωρος» καὶ νὰ βλαστήσει. Πάνω στὰ βουνὰ θέριεψαν τώρα τὰ κωνοφόρα, οἱ ὀξυές, οἱ βελανιδιές, ὁ δρῦς, οἱ καστανιές κ.ἄ. καί, χαμηλότερα, οἱ δάφνες, οἱ κουμαριές, οἱ μυρτιές, τὰ πλατάνια, τὰ πεῦκα, οἱ ἐλιές — γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν «ἄρ-ουρα», πού πάνω τῆς φύτρωσαν αὐτοφυεῖς καρποὶ, ὅπως ὁ Ὅμηρος μᾶς λέει, «στάρια, κριθάρια κι' ἀμπέλια».

Τὸ ἐδαφικὸ ὅμως αὐτὸ ἀνάγλυφο καὶ ἡ χλωρίδα ἐπηρέασε καὶ διαμόρφωσε τὸ ἑλληνικὸ κλῖμα σὲ μιὰ σύνθεση «μικροκλιμάτων», πού μπορούσε νὰ συντηρήσει μιὰ μεγάλη ποικιλία ζώων.

Ἡ ἑλληνικὴ γῆ, μὲ τὶς τεράστιες ποσότητες πού ἀνακαλύφθησαν τῶν ἀπολιθωμένων σκελετῶν σπονδυλωτῶν ζώων, κατέχει τὴν πρώτη θέση τοῦ παγκόσμιου παλαιοντολογικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Καὶ ἡ μοναδικὴ αὕτη σύνθεση καὶ παρουσία ἔδωσε ὄχι μόνο ὀπτικά καὶ ἀκουστικὰ ἐρεθίσματα, ἀλλὰ καὶ ψυχικὰ ἐρεθίσματα κάθε μορφῆς.

Ἦταν ἐπόμενο στὴ φάση τῆς πρωτόγονης καὶ μὲ μικρὲς ἐμπειρίες ἀνθρώπινης μνήμης καὶ νόησης, ἡ ἐνταση, ἡ ἐπανάληψη καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐρεθισμάτων νὰ προσδιώρισαν τὴν ταχύτητα καὶ τὸ μέγεθος ἀνταποκρίσεως τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ μορφὴ διδασκαλίας τῆς φύσης συλλαμβανόμενη παρ' ἑνός ἐπίσης φυσικοῦ ὀργάνου, τῆς νόησης, κατέληξε σὲ μιὰ γλωσσικὴ καὶ κινητικὴ μίμηση, ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἤχων καὶ εἰκόνων, πού σχημάτισαν μὲ τὴν ἀπόδο τῶν χιλιετηρίδων τὴν πρώτη γλώσσα καὶ τὴν πρώτη γραφῆ.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐρεθίσματα προῆλθε ἡ ἀτομικὴ γνώση, πού τὸ πρωτοσχηματισθὲν ὄργανο «γλῶσσα-μνήμη» τὴν μετέβαλε σὲ κοινὴ γλῶσσα καὶ μνήμη καὶ τὴν ἔκανε γνώση. Ἀπ' αὕτη τὴν στιγμή οἱ ἄνθρωποι θὰ προχωρήσουν «ἀποταμιεύοντας» διὰ τῆς μνήμης γνώσεις στὴ δημιουργία νέας γλώσσας καὶ γνώσης καὶ θὰ περάσουν «κάποτε» τὸ κατώφλι τοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι φανερό, ὅτι, ἂν ἀρχίζαμε νὰ καταγράφουμε τὶς ἐμπειρίες αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, θὰ γράφαμε τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Αὐτὸ θὰ τὸ ὀνομάζαμε «ἀλήθεια»; Ἀς προσέξουμε ἰδιαίτερα τὸ σημεῖο αὐτό!

Ἄν ἡ πορεία τῆς ἀθροιστικῆς γνώσεως δὲν εἶχε διακοπῇ ἢ καταστραφῇ ἀπὸ φυσικὲς ἢ ἀνθρώπινες αἰτίες, τότε εἶναι βέβαιο, ὅτι οἱ ἀνθρώπινες ἐμπειρίες πού διδάξει τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους τοὺς Πολιτισμὸ θὰ εἶχαν ὀδηγήσει, θὰ εἶχαν διδάξει τοὺς σημερινούς ἀνθρώπους τοὺς νόμους καὶ τὴν τάξη πού ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόζουν, νὰ κάνουν δηλαδὴ «τρόπο ζωῆς», ὥστε νὰ μὴ φθάνουν συνεχῶς σὲ ἀδιέξοδα.

Αὐτὸς ὁ ἀνθρώπινος ἀγώνας γιὰ τὴν

ἀπόκτηση γνώσης στηριγμένος στην «ἀνθρώπινη φύση» εἶχε δοκιμάσει τὰ αἷτια πού δημιουργοῦν συμφορὲς καὶ εἶχε διδαχθεῖ! Στὴ *Θεογονία*, πού ὁ Ἡσίοδος διέσωσε (στίχοι 227, 228), μᾶς περιγράφονται τὰ αἷτια:

«Αὐτὰρ Ἔρις στυγερὴ τέκε Πόνον
ἀλγινόεντα
Λήθην τε Λιμόν τε καὶ Ἄλγεα
δακρυόεντα».

[Οἱ ἀγαπῶντες τὴν λογομαχία, οἱ ἀγόμενοι ἐκ φατριαστικοῦ πνεύματος, οἱ ὀδηγούμενοι ἀπὸ φθόνου καὶ γενικά ἀπ' τὰ ζώωδη ἀνθρώπινα κατώτερα ἔνστικτα, ἀπὸ τὴν Ἐριδα δηλαδὴ πού ἔχει τὴν μορφὴ τοῦ Μίσους, τοῦ βέβηλου, τοῦ ἀκάθартου ψυχικά καὶ νοητικά, γεννοῦν τὶς ἀνθρώπινες θλίψεις καὶ ντροπές, κάνουν νὰ ξεχνοῦν οἱ ἄνθρωποι τὶς παραδόσεις τους, τὴν δίκην, τοὺς θεσμούς, καὶ ἔτσι ξεπλύνουν παντοῦ τὴν πεῖνα καὶ τὰ βάσανα, πού φέρουν δάκρυα στὰ μάτια]. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ γινώριζαν αὐτὴν τὴν ἀλήθεια, εἶχαν δηλαδὴ τὴν ἱστορικὴ μνήμη, εἶχαν καταλήξει σὲ συμπεράσματα πείρας, δηλαδὴ συμπεράσματα κατόπιν δοκιμασιῶν.

Δὲν εἶναι, νομίζω, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν ἐλληνικὸ χῶρο γεννήθηκαν κι' ἀναπτύχθηκαν ὅλοι οἱ τρόποι ἀναδείξεως

τῶν ταγῶν στὸν κοινωνικὸ βίο.

Δὲν εἶναι, νομίζω, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ δύναμη μιᾶς κοινωνίας ἀνθρώπων περιορίστηκε μέσα στὰ σύνορα τῆς πόλης.

Δὲν εἶναι, νομίζω, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιστήμη (σὰν σύνολο ὄλων τῶν ἀνθρώπινων γνώσεων) καὶ ὁ στοχασμὸς ἦταν ἄρρηκτα συνδεδεμένα καὶ δὲν νοοῦντο τὸ ἓνα χωριστὰ ἀπ' τὸ ἄλλο.

Δὲν εἶναι, νομίζω, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν κατέληξαν ποτὲ σὲ δογματισμούς γιὰ τὴν παγκόσμια δημιουργία.

Θὰ μπορούσα νὰ συνεχίσω τὴν ἀπαρίθμηση αὐτὴ. Καὶ νὰ καταλήξω ἐπαναλαμβάνοντας τὰ λόγια ὅτι: «τὸ ἐλληνικὸ εἶναι ἀφετηρία γιὰ τὸ ἀληθινὸ, ἐφαλτήρας ἀπ' τὸν ὁποῖο ἐκτινάσσεται κανεὶς, γιὰ νὰ ἀναρριχηθῇ σὲ ἀνώτερες σφαῖρες ἐλευθερίας καὶ ἀλήθειας.»

Εἶναι «λᾶθος», δηλαδὴ ἄγνοια νὰ δεχόμαστε πὼς ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νὰ εἶναι «τοῦτο» ἢ «ἐκεῖνο». Καὶ φταῖμε καὶ ἐμεῖς, ὅταν ἐπιτρέπουμε στὸ λεξιλόγιό μας τὶς λέξεις «πιθανῶς» ἢ «ἴσως» καὶ ὅτι μπορεῖ νὰ «πλανώμεθα» κ.ἄ.

Ἄς βάλουμε ἐπιτέλους κάποιον φραγμὸ στοὺς καταστροφεῖς τῆς ἱστορικῆς μνήμης. Στὴν ἀσυδοσία τῶν διαστροφῶν τῆς ἀνθρωπότητος, πού διασύρουν καὶ ἐξευτελίζουν τὸν ἄνθρωπο.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΛΑΘΩΝ

Στὸ ἄρθρο τοῦ κ. Ἡλίας Τσατσόμοιρου μὲ τίτλο «Γλαῦκ' Ἀθήναζε», πού δημοσιεύθηκε στὸ 12ο τεῦχος τοῦ «Δαυλοῦ», μηνὸς Δεκεμβρίου 1982, καὶ εἰδικά στίς σελίδες 528, 529 καὶ 530, σημειώθηκαν, λόγω τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, πολλαπλὰ τεχνικά λάθη, σχετικὰ μὲ τὶς παραπομπὲς τοῦ κειμένου καὶ τὶς ἀντίστοιχες ὑποσημειώσεις. Τὰ τυπογραφικά αὐτὰ λάθη πρέπει νὰ ἐπανορθωθοῦν ὡς ἑξῆς:

● ΣΕΛΙΣ 528

— Ἡ ὑποσημείωση ὑπ' ἀριθ. 8:

Ἀντὶ Πανσανίας, «Βοιωτικά», IX, 31, 6, ΝΑ ΓΙΝΗ:

8. Η. Τσατσόμοιρος, «Αἶγαῖο Βουνό», σελ. 56.

● ΣΕΛΙΣ 529

— Στὸ κείμενο, ἀριστερὴ στήλη, στίχος 28, δεξιᾷ τῆς λέξεως *χρόνους*, νὰ προστεθῇ ὁ ἀριθμὸς παραπομπῆς 9 καὶ νὰ διαγραφῇ ὁ ἴδιος ἀριθμὸς τοῦ στίχου 33.

— Στὴ βάση τῆς ἴδιας στήλης ἡ ὑποσημείωση ἀριθ. 9: 'Αντί 9. *Η. Τσατσόμοιρος κλπ.*, ΝΑ ΓΙΝΗ: 9. *Μπ. Σιμπή, «Οἱ Ἑβραῖοι», σελ. 117-123.*

— 'Η ὑποσημείωση ἀριθ. 10 τῆς δεξιᾶς στήλης: 'Αντί 10. *Μπ. Σιμπή, «Οἱ Ἑβραῖοι», σελ. 26 καὶ 27, ΝΑ ΓΙΝΗ:*

10. Συνοδικὸ Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, 787 μ.Χ.

● ΣΕΛΙΣ 530

— 'Η ὑποσημείωση 11 διαγράφεται.

— 'Ο ἀριθμὸς 12 στὴ δευτέρη ὑποσημείωση: 12. *Μ. Χάιντεγκερ κ.λ.π.* νὰ διορθωθῇ σὲ 11.

ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Κεκλιμένα επίπεδα¹

Πλανόδιοι ἐρεθισμοὶ
καὶ νόθεσ παραστάσεις μετρικῆς
ἀφάνιζαν τοὺς ὁδηγοὺς σκοποῦς
κ' ἦτανε οἱ παρὰδειςσοὶ
μαχαίρωμα, μαστίγωμα, προκλήσεις
κ' ἡ κάθε μας κατὰκτηση
λευκὰ κωδωνοστάσια σιωπηλὰ,
ποὺ δὲν ἤχοῦνε τίς γιορτές.
Χρόνος, γενιὰ καὶ ἐπιδίωξη
παγιδευμένα ὑπομόχλια
χαμένης ἀμεσότητος,
τῶν κεκλιμένων ἐπιπέδων
ἐναγώνιες ἐπιταχύνσεις
οἱ ἀρπαγές, οἱ πόλεμοι, βιότοποι φθαρμένοι
κ' ἡ κάθε μας ἐρήμωση
σπίτια ποὺ χτίζαμε εἰρηνικὰ
καὶ δάκρυα
στὸ χρόνο ποὺ μᾶς μηδενίζει.
Πρὶν ἀπ' τὴ δύση μας ἄς ἀποθέσουμε
στὶς κορυφές τῶν δῆθεν κατακτήσεων
τοὺς χάρτινους ὑπερανθρώπους,
τὸ δουλεμπόριο τῶν ἐξαρτήσεων,
χειράμαξες,
θεάματα καὶ λόγους ὑποβόλιμους,
γιὰ νὰ διαβοῦμε λεύτεροι
τοῦ χωροχρόνου τίς στενὲς τίς Θερμοπύλες.

1. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΩΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Διαλεκτική πορεία και φιλοσοφικός συγκερασμός

Μαρτυρίες τῆς διαλεκτικῆς νοητικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἔχουμε ἀπὸ τὰ πρῶτα διαβεβαιωμένα χαράγματα στὰ τοιχώματα τῶν σπηλαίων. Καὶ τὰ πανάρχαιά μας ἐπικάσματα, ὅσο κι ἂν δείχνουν ἀντικειμενικά ὑμνολογήματα ζωῆς καὶ πράξης ἡρώων, ἀποβαίνουν διαλογικά θεωρήματα, εὐθύς ὡς ἐκτίθενται σὰν ἀποκρίσεις ἑμμετρων δημιουργημάτων. Καὶ στὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν Ὀμηρὸ οἱ περίλαλοι στίχοι εἶναι ὑπερανθρώπινες - ἐξανθρώπινες στιχουργικὲς μακρηγορίες, τοποθετημένες ἀπαντήσεις ἀπὸ τὰ προκαλούμενα θεϊκά στοιχεῖα: «Θεά, τραγούδα μας τὴν ὀργή τὴν ἄγρια τοῦ Ἀχιλλέα...», συνδιαλέγεται ὁ Ὀμηρὸς. Καὶ «Πέστε μου, Μοῦσες...», προκαλεῖ σὲ ἀπόκριση ὁ Ἡσίοδος, γιὰ νὰ συνθέσουν τὰ μακρόπνοα πονήματά τους. Καὶ δταν ἀργότερα, στοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας λυρικῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος ἔκφρασε μὲ λόγὸ καὶ μὲ ἔργο τὶς προσωπικὲς ἐσωτερικὲς του βιώσεις, εἶχε διαλεγόμενο στοιχεῖο — ἀντικείμενὸ τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ προσωπικοῦ τοῦ πάθος καὶ γεγονὸς. Κατοπινά, δταν ἔγινε καθοριστικὸ τὸ ἐρώτημα «ποιὰ ἢ πρωταρχικὴ οὐσία τοῦ ὄντος», διαλεκτικῆς ὕψης ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρωταπαντήσεις τῆς μοναχικῆ ἐξελικτικῆς διανοητικῆς πράξης τῶν «κατὰ φύσιν» λεγόμενων φιλοσόφων, ποὺ καὶ ἀπὸ τοῦτο πρέπει νὰ ὀνομάζονται φυσικοὶ φιλόσοφοι, καὶ ὄχι μόνον ἐπειδὴ γιὰ ἐρμηνεία τῆς οὐσίας πρώτης τῶν ὄντων βασίστηκαν σὲ φυσικὸ στοιχεῖο.

Ἡ χάραξη διαλεκτικῆς τῆς πορείας γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν ὄντων εἶναι ἐντονότατη στοὺς περιώνυμους Ἑλλήνες φιλοσόφους γύρω ἀπὸ τὸν 6ο καὶ 5ο π.Χ. αἰῶνα. Στὸν Πυθαγόρα καὶ τοὺς μαθητές του, στοὺς Ἐλεάτες, μὲ σημαντικότερο τὸν Παρμενίδη, στὸν Ἐφέσιο Ἡράκλειτο καὶ τοὺς μαθητές

του. Γιατὶ καὶ τί ἄλλο ἀπὸ διαλεκτικὴ εἶναι, δταν διττολογεῖ ὁ Ἐφέσιος «ταῦτὸν τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν»; Δὲν εἶναι τὸ «μὴ ὄν» τοῦ ποὺ βοήθησε πολὺ ἀργότερα τὸν Κάντ νὰ ὀργανώσῃ, ἀπὸ δῶ ἀκριβῶς ἀρχίζοντας (ἀπὸ τὸ «μὴ ὄν» τοῦ Ἡράκλειτου) τὴ λογικὴ καὶ διαλεκτικὴ του; Ἡρωικὴ ἢ στάση τοῦ καθενός ἀπὸ διαφορετικὴ σκοπιὰ κι ἀλλιώτικη μᾶς ἀπόδωσαν τὴ θεωρητικὴ τους ἀτένιση καὶ τὶς ἐρμηνείες τους γιὰ τὴν οὐσία τῶν ὄντων. Ἀπλώνουμε τὴ φαντασία μας καὶ τοὺς εἰκονίζουμε, καθὼς μᾶς τοὺς παραδίδει ὁ Ξενοφώντας, νὰ φιλοσοφοῦν φιλομαχώντας, περιτριγυρισμένοι ἀπὸ τοὺς θιάσους τῶν μαθητῶν τους: Ἄλλοι ἀναπτύσσουν τὴ γνώμη, πὼς ἡ οὐσία τῆς ζωῆς εἶναι ἓνα πράγμα, ἄλλοι πὼς εἶναι ἄπειρα στὸ πλῆθος, ἄλλοι πὼς τὰ πάντα πάντοτε κινοῦνται, ἄλλοι πὼς ποτὲ τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ κινήθῃ, ἄλλοι πὼς τὰ πάντα γίνονται καὶ χάνονται, ἄλλοι πάλι πὼς τίποτα ποτὲ μήτε θὰ μπορούσε νὰ γεννηθῇ μήτε θὰ μπορούσε νὰ ἀπολεσθεῖ. Καὶ ἔτσι ὑψώνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀτομικὸ διαλεκτικὸ τους διαλογισμό, καὶ τὴν ὑπερατομικὴ διαλεκτικὴ, καθὼς συντίθενται σὲ ὑπερατομικὴ ὁμάδα, διαλεκτικὰ καὶ ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ τους θέση συνδιαλεγόμενοι σὰν ξεχωριστὰ ὅμως ἄτομα. Μὰ ὅσο ρωμαλέα κι ἂν εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ τὶς φιλοσοφικὲς του θέσεις καὶ δοξασίες, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του ἀποψη ἐκθέτει ὁ καθένας, δὲ μπορούμε νὰ μὴ δειλιάσουμε γιὰ τὴν ἱκανότητά τῆς καθολικῆς γνώσης, ἂν δηλαδὴ εἶναι δυνατό καὶ πόσο νὰ γνωρίσουμε τὴν πραγματικὴ οὐσία τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ὅσοι ἐπιχειροῦν, διάφορη θεωρία μᾶς παραδίδουν. Καὶ ποῖα ἢ πηγὴ της; Οἱ αἰσθήσεις ἢ ὁ νοῦς;

Τὸ ἐρώτημα βαθὺ καὶ βαρὺ προβληματίζει ἀκόμα. Ἀλλὰ πρῶτοι ποὺ τὸ προσδέχτη-

καν είναι οι μεγάλοι, συχνά παραξηγημένοι, στοχαστές, οι σοφιστές. Σοφιστής σήμαινε τὸν ἐραστή τῆς σοφίας καὶ τοῦ στοχασμοῦ, ὄχι μόνο γιὰ τὴ θεωρητικὴ μὰ καὶ γιὰ τὴν ἐμπραχτὴ καλυτέρευση τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ἀπὸ τῆς μεριᾶς τούτης σοφιστὴς βέβαια ἦταν καὶ ὁ Σόλωνας, πὺ μόχθησε στὴ σύνθεση νόμων. Ἀργότερα, κάτω ἀπὸ ἄλλες συνθήκες προσφορᾶς σκέψης καὶ παιδείας ὁ ὄρος σοφιστὴς ἐκφυλίστηκε. Ὅπως δὴποτε ὅμως οἱ λίγο παλαιότεροι καὶ σύγχρονοι τοῦ Σωκράτη σοφιστὲς (γύρω στὰ 450 π.Χ.) εἶχαν πρῶτοι ἀνασκεδάσει πολλὰ ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ συζητούμενα, στρέφοντας πρῶτοι αὐτοὶ ὁλοφάνερα καὶ μαχητικὰ διαλεγόμενοι τὴ μέλησή τους γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι οἱ ἀπόστολοι ἐνός παλαιότερου Ἀνθρωπισμοῦ.

Οἱ σοφιστὲς, σύγκαιρα μὲ τὰ κηρύγματά τους γιὰ εἰρηνικὴ ζωὴ καὶ εὐρυθμίαν στὴν κοινωνία, μὲ πρωτάγγελο τὸν Πρωταγόρα, εἶχαν δεχτεῖ ὅτι: Ὑπάρχουν γιὰ κάθε ζήτημα δυὸ ἀντίθετες γνώμες, «λόγοι ἀντικείμενοι». Ὅτι: Μὲ τὴ συζήτηση ἀναδεικνύεται ἡ καλύτερη γνώμη. Καὶ ὅτι: «Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Καὶ βέβαια, τὸ τελευταῖο εἶναι ἄγγελμα εὐθύνης, αἰσιοδοξίας καὶ προσδοκίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ δική του προσφορὰ καὶ ὑπευθυνότητα, ὄχι περιοριστικά καὶ μόνο σὰν ἄτομο, ἀλλὰ καὶ σὰν κοινωνικὸ σύνολο, μὲ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ συνεργατικότητα, εἶναι δυνατόν νὰ πραγματώσει τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ ἀναμφίβολα εἶναι καὶ διακήρυξη σχετικισμοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ἀξιών. Ἔτσι ἡ διαλεκτικὴ τους συμβολὴ ἀπολήγει στὴν πρώτη, γιγαντιαία προσπάθεια φιλοσοφικοῦ συγκεκριοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἔργων, πὺ πηγάζουν ἀπὸ λόγους, γιὰ Ἐνα, τὸ συνανθρώπινο καὶ πανανθρώπινο Μέγα Ἀγαθόν.

Σύγχρονη καὶ ἰσοδύναμη σὲ πολλὰ μὲ τὸ διαλογισμὸ τῶν σοφιστῶν ὁδεύει γιὰ τὸν συντελούμενο στὴν καρδιά τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα φιλοσοφικὸ συγκεκριοῦ ἡ σωκρατικὴ παρουσία, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλους πνευματικὸς στενωπούς. Γιὰ τὸ Σωκράτη μᾶς γράφει καὶ ὁ Ξενοφώντας καὶ ὁ Πλάτωνας, ἀπὸ ἐξέχωρο

πλάνο φωτίζοντάς τον ὁ καθένας τους. Ὅμως κοινὴ εἶναι ἡ παραδοχὴ τους πάνω σὲ τοῦτο: Ὅταν οἱ ἄλλοι φιλοσοφοῦντες ἐνασχολοῦντο μὲ τὴν ἐρμηνεία τῶν φυσικῶν, αὐτὸς σμίλευε τὴν ἐρώτηση — ἀπορία γύρω ἀπὸ τὴν ἐγνοια γιὰ τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ ὅσα περικλείονται μέσα καὶ μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπο: «Τι εἶναι εὐσέβεια, τι ἀσέβεια, τι ὁμορφιά, τι ἀσχήμια, τι δικαιοσύνη, τι ἀδικία, τι σωφροσύνη, τι μανία, τι ἀνδρεία, τι δειλία, τι πολιτεία, τι πολιτικός, τι ἀρχηγία, τι ἀρχηγὸς ἀνθρώπων...». Τὴν πορεία δηλαδὴ τῆς διαλεκτικῆς ἡ σωκρατικὴ παρεμβολὴ ἀνάκοψε, καθὼς διακινδύνευε νὰ ἐξοκείλει ἀμελώντας αὐτὸν τὸν ἴδιο καθ'αυτὸ ἄνθρωπο, τὸ ἐσωτερικὸ του καὶ τίς ἀπὸ τὸν ἴδιο πηγάζουσες ἀξίες, παραδεχτὲς ἀπὸ τοὺς διαλογισμοὺς του. Διάβλεψε καὶ ἐντόπισε αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τέχνη τῆς διαλεκτικῆς, πὺ διάφευγε ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους συζητητές, προσδίδοντάς της καθοριστικὸ τρόπο καὶ σκοπὸ. Γιὰ νὰ μὴ γλυστοῦν ὅλα καὶ κινδυνεύουν νὰ διαφύγουν τὰ σκοπούμενα, ἔστηνε πραγματικὰ ἀπέναντί του τὸν δεύτερο διαλογικὸ του συζητητὴ καὶ μὲ σταθερὸ σημεῖο ἀφετηρίας τῆς ἐρευνᾶς τους τὴν καθορισμένη ἐρώτηση, πᾶσχιζε μαζί του γιὰ τὴ λύση τῆς φιλόμαθης ἀπορίας. «Τι εἶναι ἀρετή;» Γιὰ παράδειγμα. Καὶ πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἀρχίζει διαλογικὰ τὸν ἀγῶνα, συνέχεια μὲ ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις, εἴτε δικές του εἴτε τοῦ συζητητῆ του, γιὰ τὸ ἀποκαθάρισμα τῆς «ἐννοίας» τῆς ἀρετῆς. Σὰν κόψη κλαδευτηριοῦ μιὰ-μιὰ ἐρώτηση ἀπόκοβε ὅσα δὲ σχετίζονταν μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια, γιὰ νὰ ἀπομείνῃ ξελαμπικαρισμένη, ὅσο εἶναι ἀνθρώπινα δυνατό. Ἀκριβῶς καὶ γιὰ τοῦτο θεωρήθηκε ὁ Σωκράτης ὡς πρωταγωνιστὴς τοῦ ἀθλήματος γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς «ἐννοίας», τῆς πνευματικῆς δηλαδὴ εἰκόνας πὺ σχηματίζεται ἀπὸ τίς ἐπιμέρους παραστάσεις ὅλων τῶν ὁμοειδῶν. Σύγκαιρα θεωρήθηκε καὶ ὁ εἰσηγητὴς τῆς διαλεκτικῆς, σὰ μεθόδου φιλοσοφικῆς θεώρησης, παρόλον ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς συμπίπτει μὲ τὴν πρώτη μέρα τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Στὸ διάλογό του «Φίλητος» ὁ Πλάτωνας βάζει τὸν ὀρισμὸ αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς: «Ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ἡ τέχνη πὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν

έρευνα του ἀληθινού ὄντος καὶ μὲ ὅ,τι ἀπὸ τῆ φύσης του παραμένει παντοτινὰ καὶ ἀληθινὰ ὄν», στὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Σωκράτη. Ἐκεῖ δὲ μὴς ὅπου ἡ νοητικὴ καταβολὴ προσπάθειας ἐξάντλησε ὅλα τὰ ἀποθέματά της γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ φιλοσοφικοῦ συγκερασμοῦ, εἶναι οἱ χώροι τῆς πλατωνικῆς σκέψης καὶ γραφῆς της. Κινώντας ἀπὸ τὴν κατακτημένη ἀπὸ τὸ σωκρατικὸ διαλογισμὸ «ἐννοια» ὁ Πλάτωνας ὑψώνεται στὴ θριαμβευτικὴ κυριαρχία τῶν Ἰδεῶν, μὲ φιλοσοφικὰ ἐκφραστικὰ ὄργανα τὸ Λόγο καὶ τὸ Μῦθο. Παράλληλα, αὐτὸ ποὺ ἦταν τρόπος καθημερινῆς τοῦ Σωκράτη διαλεκτικῆς συμπεριφορᾶς μεταποιεῖται στὰ πλατωνικὰ κείμενα καὶ μετὰ τὸν περίφημο «πλατωνικὸ διάλογο».

Στὰ πλατωνικὰ γραμμένα εἶναι τραγικὴ ἡ ἐναγώνια φροντίδα μὴ τυχὸν οἱ διαλεγόμενοι παραλείψουν κάτι, ἢ μὴ τυχὸν καὶ συμπαρασύρουν κάτι στὶς φράσεις τους ἄσχετο μὲ τὸ κύριο νοητικὸ τους ἀντικείμενο. Εἶναι ἀκόμα ἄμεμπτη ἡ προσπάθειά τους νὰ ποιοῦν ὅσο γίνεται πιὸ εὐδιάκριτο τὸ νοητικὸ περιεχόμενον τῆς ἐρώτησης καὶ τῆς ἀπάντησης, γιὰ νὰ τελεῖται ἀπρόσκοπτα ἡ ἀνάταση τῶν διαλογικῶν διαλογισμῶν. Βαθμίδα - βαθμίδα σκαλοπατώντας ὁ Πλάτωνας ἀνέρχεται ὡς τὴ συγκάτοικη μὲ τοὺς θεοὺς Ἰδέα, τὸ ὑπερκόσμιο, προκόσμιο καὶ μετακόσμιο πνευματικὸ ἀρχέτυπο κάθε ἐγκόσμιας ἐννοίας. Κρατώντας τὸ ρόλο τῆς θέσης στὸν πλατωνικὸ διάλογο ὁ ἴδιος ὁ Πλάτωνας, ἀλλὰ μὲ τὸ συμβολικὸ ὄνομα - πρόσωπο Σωκράτης, καὶ ἀντικρούοντας ἢ συμβιβάζόμενος μὲ τὸ συνομιλητὴ, ποὺ διατηρεῖ τὸ ρόλο τῆς ἀρνήσης - ἄρσης, ὑψιβατεῖ ὁ πλατωνικὸς διαλογισμὸς στὴν οὐράνια σφαῖρα τῶν Ἰδεῶν, μὲ τὴ διαλεκτικὴ καὶ σὰ μέσο γραφῆς καὶ σὰ μέσο φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Καὶ ἐδῶ στὴ σύνθεσις περιοχῆ τῶν Ἰδεῶν καταλήγει σὰν σὲ πνευματικὴ ἢ χοάνη, ὅπου τελεῖται ὁ φιλοσοφικὸς συγκερασμός.

Δὲν εἶναι ἀπλὴ σύμπτωση προσώπων τὸ ὅτι τὰ πλατωνικὰ διαλογικὰ θέματα ἐπονομάζονται μὲ ὀνόματα ποὺ ἀνήκουν σὲ ὑπαρκτὰ καὶ μὲ δράση στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφίας

πρόσωπα, καθὼς «Πρωταγόρας», «Ἰππίας», «Κρατύλος», «Θεαίτητος», «Παρμενίδης» κ.ά. Στὰ κείμενά του αὐτὰ ἀποκαλύπτεται πληρῆστερα τραγικὸ τὸ φιλοσοφικὸ τοῦ Πλάτωνα ἐνάθλημα καὶ ἀφειδώλευτη ἡ καταβολὴ νοητικῆς ἐντασης, ὥστε στὰ διερευνητικὰ του διαλογικὰ ἀποτυπωμένα νὰ πιθανολογεῖται ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἐπίτευξης τοῦ φιλοσοφικοῦ του συγκερασμοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτωνας, γιὰ παράδειγμα, στὸν «Κρατύλο», μαθητὴ τοῦ συλλήπτορα τοῦ «πάντα ρεῖ», πασχίζει νὰ διερμηνεύσει τὸ ἰδεατὸ περιεχόμενον τῶν λέξεων, καὶ τὸ ἐτυμολογικὸ, σύμφωνα μὲ τὴν ἡρακλείτεια τούτῃ ρήσι. «Ἡ ἀρετὴ», διατείνεται, «πρέπει νὰ λέγεται ἀει-ρήτη, ἀπὸ τὸ ἀεὶ (πάντοτε) καὶ τὸ ρεῖω, ἀφοῦ δὲν ἐμποδίζεται νὰ ρεῖ ἀπὸ τὴν κακία». Ὁ ἴδιος πάλι, στὸν «Παρμενίδη», φιλόσοφο ποὺ διακήρυξε τὴν ἐνότητα, τὸ ἀναλλοίωτο, τὸ ἀκίνητο, ἀγέννητο, ἀνώλεθρο καὶ ἀδιαίρετο τοῦ ὄντος, ἐπιχειρεῖ στὴ φιλοσοφικὴ μεγαλειώδη του χοάνη τὴν συγκριτικὴ κατοχύρωση τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν του σχετικὰ μὲ τίς ἄλλες δὲς γνωστὲς του θεωρίες, ἀντιπαραβάλλοντας σὲ διαλογικὴ συζήτηση τὴν πλατωνικὴ του θεωρία τῶν Ἰδεῶν μὲ τὴν παρμενίδειο θεωρία γιὰ μονονουσία.

Τὸ τιτανικὸ πλατωνικὸ ἐπίτευγμα παραμένει ἀξεπέραστο. Οἱ φιλόσοφοι τῶν λαῶν καὶ μεταγενέστεροι τὸν ἐνθρόνισαν θεῖο τους Δάσκαλο. Σὲ ἄλλη μας παρουσίασις, ἄλλα γιὰ τὸν Μεγάλον Πλάτωνα θὰ ἀναπτύξουμε. Ἐδῶ ὅμως ὀφείλουμε συμπερασματικὰ νὰ καταλήξουμε, πῶς ἀπὸ τότε, τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 5ου π.Χ. καὶ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, μὲ τὴν παρουσία του στὴ ζωὴ καὶ στὴ φιλοσοφία, δύο εἶναι οἱ τρόποι τῆς ἐκάστοτε νοηματικῆς διακατοχῆς καὶ πνευματικῆς διεργασίας: ἡ διαλεκτικὴ πορεία καὶ ὁ φιλοσοφικὸς συγκερασμός, ποὺ στὸ ἔπακρο τελεσφόρησαν μὲ τὴν πλατωνικὴ γιγαντιαία διάνοια στὴ φιλοσοφία, καὶ σὰν ἱστορικοῦ πραγμένου καὶ σὰν ἐπιστήμης ἰδεατῆς, ἀκόμα καὶ σὰν ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς θεωρίας καὶ διδασχῆς.

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ – ΒΟΥΡΛΕΚΗ

Ἀπολογία¹

Γδύθηκα τὰ περιττά...

*Ὅλα ἐκεῖνα ποὺ τ' ἀπόδιωχνε ἡ ψυχὴ μου
καὶ ποὺ ἀργότερα τᾶμαθα νὰ τὰ φορῶ,
πάντα ὅμως μὲ μυστικὸ ἐρωτηματικὸ ἐντός μου...*

*Γδύθηκα τὰ περιττά. Τὰ βραχιόλια στὰ χέρια,
τὶς ἀλυσίδες στὸ λαιμό, τὰ δαχτυλίδια...*

*Γιατὶ νὰ ψευτίζεις τὸν ἑαυτό σου; Γιατὶ;
Κεῖνον τὸν γνήσιο ἑαυτὸ ποὺ τὸν δίνεις
ὀλοκληρωτικὰ σὴν ποίησή σου;
Γιατὶ προσθέτεις ξένα σώματα;*

*Κι' ἂν στὸ λαιμὸ ἡ ἀλυσίδα μόλις σ' ἀγγίζει
μὲ τὸ λίγο βάρος της, τὸ βραχιόλι στὸ χέρι
συμπαθητικὴ συνήθεια, ὅμως ἐκεῖνα
τὰ δαχτυλίδια, πόση σκλαβιὰ στὰ δάχτυλα...*

Γδύθηκα τὰ περιττά...

*Νοιώθω λεύτερη, γνήσια. Κυτάζω ἄφοβα
καὶ μ' εἰλικρίνεια τὸν πλησίον μου...
Εἴμ' ἐγώ! Γδύθηκα τὰ ξένα σώματα
ποὺ σκλαβώνουνε! Γδύθηκα τὰ περιττά...*

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Κρατήστε...¹

Τὸ φῶς...

Κρατήστε τὸ φῶς!

*Πρὶν ἠχήσουν οἱ σάλπιγγες
καὶ γκρεμίσουν τὰ τείχη.*

1. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά.

‘Η ελληνική αντίληψη περί ‘Ιστορίας

[Συνέχεια από τὸ προηγούμενο]

4.

‘Η δημιουργία τοῦ ‘Ηρόδοτου καὶ οἱ θουκυδίδειες προσθήκες ἔχουν ἀπορρεῦσει ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἐπανάσταση τοῦ ε’ αἰῶνος καὶ ἀντλοῦν ὅλη τὴ σπουδαιότητά τους ἀπ’ αὐτή. ‘Ο αἰῶνας αὐτὸς ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ ἡ τραγωδίας, ἡ κωμωδίας, ἡ ἱατρικῆς, ἡ φιλοσοφίας καὶ ἡ ρητορικῆς δημιουργήθηκαν ἢ ἀναπτύχθηκαν. ‘Ακόμη καὶ ἂν δὲν ξέραμε, ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἦταν φίλος τοῦ ‘Ηρόδοτου, θὰ μπορούσαμε νὰ διακρίνουμε τίς ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ τους, σ’ ὅτι ἀφορᾷ τὰ ἠθικά, θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ τους φρονήματα. ‘Ο Θουκυδίδης, ὁ ‘Ιπποκράτης καὶ ὁ Εὐριπίδης θυμίζουν ἀκατανίκητα ὁ καθένας τοὺς ἄλλους. Μία ἀπὸ τίς ἐπινοήσεις τοῦ Θουκυδίδου — ἡ χρησιμοποίηση πλαστῶν δημηγοριῶν γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν μεταβολῶν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἐλαττηρίων τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν — θὰ ἦταν ἀδιανόητη χωρὶς τὴν ὠρίμανση τῆς ρητορικῆς, ποὺ συντελέσθηκε στὸ τέλος τοῦ ε’ αἰῶνος στὴν ‘Αθήνα καὶ ἄλλοι. Σ’ ἄλλους πολιτισμοὺς οἱ γραπτὲς ἀφηγήσεις τῶν γεγονότων ἐμπνέονταν ἀπὸ τίς σύγχρονες τους εἰκαστικὲς τέχνες — ἡ τουλάχιστον μπορούσαν νὰ εἰκονογραφοῦνται ἀπὸ τίς σύγχρονες τους εἰκαστικὲς τέχνες. ‘Η ἀρχαία ἀνατολικὴ ἱστοριογραφία λέγεται (ὄχι χωρὶς ὑπερβολή), ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς στὴν «ἱστορικῇ» ζωγραφικῇ καὶ γλυπτικῇ. Τὰ μεσαιωνικὰ ἱστορικὰ ἀφηγήματα θυμίζουν σύγχρονους τοὺς ζωγραφικοὺς πίνακες, καὶ εἶναι γεγονὸς ὅτι συχνὰ ἦταν εἰκονογραφημένα μὲ ζωγραφικὲς διακοσμήσεις. Τὰ ἑλληνικὰ ἱστορικὰ ἀφηγήματα ἐπηρεάζονταν βαθεῖα ἀπὸ τὴ σύγχρονή τους τέχνη. ‘Η ἀπόδοση «ἀετωματικοῦ ὕφους» στὸν ‘Ηρόδοτο δὲν εἶναι πολὺ πειστικὴ — ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται γιὰ μεταφορικὴ ἔκφραση. Τὸ ὕφος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καθωριζόταν οὐσιαστικὰ ἀπὸ κανόνες τοῦ γραπτοῦ πεζοῦ λόγου καὶ ἀπὸ τὴ διαφοροποίησή της ἀπὸ τὰ ἄλλα φιλολογικὰ εἶδη.

‘Η ἱστορία ἡροδότειου καὶ θουκυδίδειου τύπου ὄχι μόνον δέχεται «μαθήματα» ἀπὸ ἄλλους τομεῖς τῆς γνώσεως καὶ συμμετέχει σ’ αὐτούς (ἡ ἀλληλεπίδραση εἰδικὰ ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας

εἶναι προφανές), ἀλλὰ καὶ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξή τους. Δὲν εἶναι ἔργο τῆς ἱστορίας νὰ δώσῃ τὴν τελικὴ γνώση τῶν πραγμάτων ἢ νὰ ὑπολογίσῃ ἀκριβῶς τὴ σχέση μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἢ νὰ ἐκθέσῃ συστηματικὰ τὴν ἀληθινὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου· γιὰ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τῆς γνώσεως ὑπάρχουν ἄλλες ἐπιστῆμες. ‘Η κατεῦθυνση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν ‘Ηρόδοτο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν Θουκυδίδου στὴν ἱστοριογραφία ἀσφαλῶς προϋποθέτει — καὶ συμβάλλει στὴν ἐνίσχυση τῆς θεωρίας — ὅτι ἡ παρέμβαση τῶν θεῶν στὶς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις δὲν εἶναι οὔτε σταθερὴ οὔτε πολὺ ἐμφανής. ‘Αλλὰ ἡ θεωρία αὕτη ἀποτελεῖ πλήρη ἀποδοχὴ, ἢ ἐπίτευγμα, τῆς καθολικῆς τάσεως τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως τοῦ ε’ αἰῶνος μᾶλλον παρὰ μιὰ προγραμματισμένη ἐπιδίωξη. ‘Ακόμη καὶ στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες ἡ καθοριστικὴ σημασία τῶν θεῶν, ὅπως παρουσιάζεται στὴν ἱστορικὴ ἀφήγηση, προϋποθέτει μᾶλλον παρὰ ἐκφράζει τὴν ἑλλειψὴ ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν ‘Ελλήνων γιὰ τίς θεολογικὰς θεωρίες. ‘Η ἱστορία ἔχει περαιομένης ἐκτάσεως δοσοληψίες μὲ μιὰ μεταβλητὴ καὶ ὄχι σχολαστικὰ καὶ αὐστηρὰ καθοριζόμενη κουλτούρα. Τοῦτο μεταφραζόταν σὲ ἐπιφυλακτικότητα, σ’ ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐγκυρότητα τῶν καταγεγραμμένων γεγονότων τοῦ παρελθόντος, καὶ ὅπως ὅποτε ὑπογράμμει τὴν ἀνάγκη καθορισμοῦ κριτηρίων ἀξιολογίας. Τοῦτο ἐσήμαινε, ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰδικὴ προσοχὴ στοὺς πολέμους καὶ τίς πολιτικὲς ἐπαναστάσεις, διότι εἶχαν σὰν συνέπειές τους καὶ ἄλλες μεταβολές. Τοῦτο ἐπέβαλλε νὰ δοθῇ κάποια ἐρμηνεία στὰ γεγονότα, στὸ μέτρο ποὺ αὐτὰ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδειχθῇ. Οἱ μεταφυσικὲς ἐρμηνείες κατὰ κανόνα ἀποφεύγονταν ἢ ἀναφέρονταν μὲ σύντομους ὑπαινιγμούς. ‘Αργότερα, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδο, ὠρισμένοι ἱστορικοὶ (μεταξὺ τῶν ὁποίων σημαντικώτερος ἦταν ὁ Πολύβιος) χρησιμοποίησαν μὲ ἰδιαίτερη εὐνοία τὴν θεωρίαν περὶ Τύχης, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελοῦσε ἕναν εὐχρημο τρόπο γιὰ νὰ ἀποφεύγονται οἱ σοβαρὲς θρησκευτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς δεσμεύσεις.

Μολονότι οἱ ἱστορικοὶ φαίνονταν διατεθειμένοι νὰ ὑποταχθῶν στὴ φιλοσοφία, καὶ, ἀφ’ ἐτέρου, μερικοὶ φιλόσοφοι (ὅπως ὁ Πλάτων στοὺς *Νόμους*

και ὁ Ἀριστοτέλης) ἀντλήσαν πολλά ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία σὰν σύνολο δὲν ἦταν εὐνοϊκὰ διατεθειμένη ἀπέναντι στὴν ἱστορία. Ἡ ἱστορία ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους ὡς ἀπόρροια τοῦ μεταβλητοῦ κόσμου τῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῶν παθῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ἡ φιλοσοφία θὰ ἐλευθέρωνε τὸν ἄνθρωπο. Ἐνας φιλόσοφος ποὺ θὰ ἡσχολεῖτο ἅμεσα μὲ τὴν ἱστοριογραφία, ὅπως ὁ Ποσειδώνιος τὸν α' αἰῶνα π.Χ., θὰ ἀποτελοῦσε τόσο ἔντονη ἐξάιρεση ὥστε νὰ θεωρηταί μυστηριώδης. Ἡ πίεση τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ὠδήγησε ὠρισμένους ἀπ' αὐτοὺς στὸ νὰ μετατρέψουν ἱστορικὲς συγγραφές σὲ φιλοσοφικὲς μυθιστορίες. Ὁ Ξενοφὼν καθιέρωσε στὴν *Κύρου Παιδεία* τὸ πρότυπο τῆς παιδαγωγικῆς ψευδοβιογραφίας. Ὑστερα ἀπὸ δύο γενεές ὁ Ὀνυσίκριτος μετέτρεψε τὴ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ ἕνα εἶδος κυνικῆς μυθιστορίας. Οἱ σύγχρονοί του Ἐκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης καί, κατὰ μέζονα λόγον, ὁ Ἐφήμερος παρουσίασαν τὶς φιλοσοφικὲς ἰδέες τους ὑπὸ τύπον ἐθνογραφίας.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἱστορικῶν ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ εἰσάγουν στὰ ἔργα τους τὰ φιλοσοφικὰ καὶ ἱστορικὰ πλάσματα τῆς φαντασίας τους, εἶναι δυνατὸ νὰ συναντήσουμε ἐπιμέρους φιλοσοφικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀπόψεις σὲ μεμονωμένους ἱστορικούς. Ἀλλὰ ἀπομένει νὰ ἐπαληθευθῇ, ἂν κάποιος ἀπ' αὐτοὺς στήριξαν τὸ ἔργο τους σὲ φιλοσοφικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἰδέες. Οἱ πολὺ ἐπιπλέον συζητήσεις γιὰ τὴν θεωρία τῆς ἀνακυκλώσεως τοῦ χρόνου στὴν ἐλληνικὴ ἱστοριογραφία θὰ περιττεύαν, ἂν εἶχε γίνῃ ἀντιληπτό, ὅτι τὸ μᾶκρος τοῦ χρόνου ποὺ ἀπασχόλησε τοὺς Ἕλληνας ἱστορικούς εἶναι τόσο βραχὺ ὥστε νὰ μὴ μπορῇ νὰ ὀρισθῇ οὔτε ὡς εὐθύγραμμο οὔτε ὡς κυκλικό. Χαρακτηριστικά, ὁ Πολύβιος πρότεινε τὴ θεωρία τῆς ἀνακυκλώσεως τῶν πολιτευμάτων, ἀλλὰ περιέγραψε τυπικὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ συμβάντα χωρὶς συνάρτηση πρὸς τὴν ἀνακύκλωση αὐτή. Σὲ μεταγενέστερους πολιτισμούς (ὅπως ὁ ἀραβικός) κατέστη ἐφικτὸ νὰ ἀφομοιώσουν τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σκέψη, χωρὶς νὰ ἐπηρεασθοῦν βαθειὰ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορικὴ σκέψη.

5.

Ἡ ἀφήγηση τοῦ ἱστορικοῦ ὑποτίθεται, ὅτι προσέφερε κάποια τέρψη στοὺς ἀναγνώστες του. Ταυτόχρονα, θὰ μπορούσε νὰ ἐνισχύσῃ τὸν λόγο τῆς υπέρθεσώς της, ἂν ἦταν καὶ χρήσιμη. Ἀλλὰ ἡ ἀκριβὴς σχέση μεταξὺ τέρψεως καὶ χρησιμότητος

καὶ ἡ μορφή ἀμφοτέρων ὑπῆρξε ἀντικείμενο διαμάχης καὶ προσωπικῶν προτιμήσεων, τουλάχιστον ἀφ' ὅτου ὁ Θουκυδίδης κατηγόρησε τὸν Ἡρόδοτο ὅτι ἔθετε τὴν ἀπόλαυση πᾶνω ἀπὸ τὴ διδασκαλία. Ἡ φροντίδα μὲ τὴν ὁποία ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸ κείμενό του δείχνει, ὥστόσο, ὅτι δὲν ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὴν τερπνότητα τῆς ἀφήγησώς του. Πρέπει, βέβαια, νὰ κάνουμε διάκριση μετὰ τῆς τεχνικῆς, ποὺ υἱοθετεῖται ἀπὸ ἕναν ἱστορικὸ γιὰ νὰ προκαλῇ τὴν εὐχαρίστηση, καὶ τῆς θεωρίας γύρω ἀπὸ τὸ ἂν ἐνδείκνυται ἡ πρόκληση εὐχαριστήσεως. Τὸν δ' αἰῶνα π.Χ. ὁ Ἐφορος καὶ ὁ Θεόπομπος χρησιμοποίησαν τὴν τεχνικὴ τῆς ρητορικῆς, ποὺ εἶχαν διδαχθῇ στὴ σχολὴ τοῦ Ἰσοκράτη, γιὰ νὰ κάνουν πιδ ζωντανὲς τὶς ἱστορικὲς συγγραφές τους. Ὁ Κλείταρχος καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔγιναν γνωστοὶ γιὰ τὴν τάση τους νὰ διασκεδάζουν τὸν ἀναγνώστη. Τὸν γ' καὶ β' αἰῶνα π.Χ. ἡ τεχνικὴ τῆς «συγκινητικῆς» ὑπερδραματικοποιήσεως τῶν γεγονότων ἦταν ἡ εὐνοούμενη ὠρισμένων ἱστορικῶν, ὅπως ὁ Φύλαρχος (ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἐναντίον του κριτικὴ τοῦ Πολύβιου) καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ *Β' Μακκαβαίων*. Ἐκεῖνο ποὺ παραμένει ἀσάφες, εἶναι ἡ σχέση μετὰ τῆς «συγκινητικῆς» αὐτῆς τεχνικῆς καὶ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ ἱστοριογραφία ἀποτελεῖ *μίμησις*, πού, ὅπως φαίνεται, προτάθηκε ἢ ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν Δοῦρι, μὲ σκοπὸ νὰ διασωθῇ ἡ πολιτικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸν ἐναγκαλισμὸ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ Πολύβιος ἀντέδρασε καταδικάζοντας κάθε ἀποδοχὴ συναισθηματισμῶν καὶ ὑπογραμμίζοντας τὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὸν ἱστορικὸ ἡ ψυχρὴ πολιτικὴ ἐμπειρία καὶ οἱ γεωγραφικὲς γνώσεις.

Ἡ πιδ αἰσθητὴ ἀδυναμία τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ὑπῆρξε ἡ προσκόλλησή τους στὶς μαρτυρίες (δηλαδὴ τὰ κριτήριά τους γιὰ τὴ δημιουργία τῶν γεγονότων). Ἡ ἔλλειψη σταθερῶν κανόνων γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ ἐπιλογὴ τῶν δεδομένων δημιουργοῦσε σύγχυση στὴ σκέψη καὶ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἀναγνώστων τους. Ὁ Ἡρόδοτος ἦταν δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπίζεται παρὰ ἄλλα σὰν κατέρας τῆς ἱστορίας καὶ σὰν ψευδολόγος, γιατί κανεὶς δὲν ἦταν εἰς θέσιν νὰ ἐλέγξῃ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἱστοριῶν ποὺ εἶχε ἀφήγηθῇ.

Ὁ νεώτερος ἀντίπαλός του Κτησίας γινόταν πιστευτός, ὅταν κατηγοροῦσε τὸν Ἡρόδοτο ὅτι ψεύδεται, μολονότι κι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦταν γνωστὸς ὡς ψευδολόγος. Μόνο οἱ νεώτερες ἔρευνες τῶν Ἀνατολιστῶν μπόρεσαν νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ὁ

1. Τραγωδία, κατὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἀριστοτέλη (σ.τ.μ.).

Ἡρόδοτος ὑπῆρξε ἕνας φιλαληθέστατος ρεπόρτερ (μέσα στὰ ὅρια τῶν πληροφοριῶν του), ἐνῶ ὁ Κτησίας ἦταν ἀνεύθυνος. Οἱ ρητορικοὶ κανόνες στὴ σύνθεση περιέπλεκαν ἀκόμη περισσότερο τὴν ὑπόθεση, δικαιολογώντας ἢ ἀθωώνοντας τὴν παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὴ ἦταν πασίγνωστη. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἱστορίας ἀνταποκρινόταν τόσο πολὺ στὰ βασικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς, ὥστε νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἀπ' αὐτά. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ παρέμειναν περιθωριακὰ (καὶ πολὺ ἀκαθόριστα) θέματα γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς. Αὐτὲς οἱ δύο ὁμως καθώριζαν τὶς ἀρχὲς τῆς ἐρμηνείας. Ἄλλοι περιορισμοὶ στὴν ἀνάλυση καὶ ὁπωσδήποτε στὴν ἐρμηνεῖα ἦταν συμφυεῖς μὲ τὴν ἀπόλυτη προτίμηση στὸν ἔντονα ἀφηγηματικὸ τύπο τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, ἐνῶ ἡ βιογραφία καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα συχνὰ ἐπαίρναν περιγραφικὴ μορφή, ποὺ ἐπέτρεπε καλύτερη ἀναλυτικὴ ἐργασία. Κάποιοι τρόποι «θεραπείας» βρέθηκαν μὲ τὴ χρησιμοποίηση παρεμβάσεων καὶ παρεμβολῶν, μὲ τὶς ὁποῖες οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ συχνὰ ἔλεγαν αὐτὸ ποὺ ἦταν σημαντικὸ γι' αὐτοὺς, ἀλλὰ στίς παρεμβάσεις αὐτὲς μένουν ἀτελεῖς οἱ σημαντικότερες ἐρμηνευτικὲς θεωρίες (ὅπως εἶναι προφανές, λόγου χάριν, στοὺς ἀναγνώστες τῶν κεφαλαίων τοῦ Θουκυδίδη ποὺ ἀναφέρονται στὰ πενήντα χρόνια ποὺ προηγήθηκαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου καὶ στὴ θεωρία τοῦ Πολύβιου γιὰ τὴν ἀνακύκλωση τῶν πολιτικῶν καθεστώτων).

Γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ὥστόσο, ἡ ἱστορία δὲν ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστήμες ποὺ διαθέτουν σαφὴ μέθοδο, ποὺ δημιουργεῖ ἀναμφισβήτητὴ γνώση. Καθὼς δὲν τὴν συμπεριελάμβαναν σὰν αὐτοτελὲς μάθημα στὴν τυπικὴ ἐκπαίδευση, παρὰ μόνον σὰν προμηθεύτρια ρητορικῶν παραδειγμάτων, ἡ ἴδια ἀποτελοῦσε ἐπίσης μιὰ βασικὰ μὴ ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα. Μολονότι εἶναι μέσα στὴ φύση τοῦ πράγματος ἕνας καλὸς ἱστορικός νὰ βρῖσκει ἕνα συνεκτικὸ, ὁ συνεκτικὸς θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ἀπ' ὅπουδήποτε, χωρὶς τὴν μεσολάβηση κάποιας σχολῆς. Δὲν γνωρίζουμε, πῶς ὁ Ξενοφῶν, ὁ Θεόπομπος καὶ ὁ συγγραφεὺς (ποὺ ἐνίοτε ταυτίζεται μὲ τὸν Κράτιππο) τοῦ ἱστορικοῦ ἀποσπάσματος τοῦ γνωστοῦ ὡς Ἑλληνικά Ὁξυρρύγχια προτίμησαν νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τοῦ Θουκυδίδη — ἢ πῶς ὁ Ποσειδώνιος καὶ ὁ Στράβων συνέδεσαν τὶς ἱστορίες τους μὲ ἐκεῖνες τοῦ Πολύβιου. Τὸ ἔργο ποὺ συντελέσθηκε στὴ σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν ἱστορία τῶν πολιτευμάτων καὶ ἴσως γιὰ τὴ βιογραφία, ἀποτελεῖ τὴ μεγάλη ἐξάιρεση τοῦ προσωπικοῦ, μὴ σχολαστικοῦ χαρακτῆρα τῆς

ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ τυπικὴ πολιτικὴ ἱστορία, καὶ ἀπέβλεπε στὴν προλείανση τοῦ ἐδάφους γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ θεωρία.

Εἶναι πολλαπλῶς γνωστὸ, ὅτι οἱ ἱστορικοὶ συχνὰ ἦσαν ἐκούσιοι ἢ ἐξ ἀνάγκης φυγάδες ἀπὸ τὶς γενέτειρες πόλεις τους. Ὁ κατάλογος τῶν διακεκριμένων ἱστορικῶν, ποὺ συνέγραψαν μακριὰ ἀπὸ τὶς πατρίδες τους, περιλαμβάνει τὸν Ἡρόδοτο, τὸ Θουκυδίδη, τὸ Ξενοφῶντα, τὸν Κτησία, τὸν Θεόπομπο, τὸν Φίλιστο, τὸν Τίμαιο, τὸν Πολύβιο, τὸν Διονύσιο τὸν Ἀλικαρνασέα καί, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸν Ποσειδώνιο, ποὺ συνέγραψε ὡς πολίτης τῆς Ρόδου, ἀλλὰ εἶχε γεννηθῇ στὴ Συρία. Τοῦτο μπορεῖ νὰ ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ ἱστοριογραφία, ἐφόσον δὲν ἦταν τοπικὴ ἱστορία γραφόμενη γιὰ νὰ ικανοποιῇ τὸν τοπικὸ πατριωτισμὸ, ἀποτελοῦσε ἀμφισβητούμενη ὑπόθεση στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἦταν ἀσφαλῶς εὐκολώτερο νὰ συγκεντρώσει κανεὶς πληροφορίες γιὰ ἕνα εὐρὸ ἀντικείμενο καὶ νὰ παραμείνῃ ἀμερόληπτος, ἢ νὰ διέθετε τὴν εὐκνησία ἐνὸς ἐξόριστου.

Ἄν ὁ ἱστορικός κατὰ κανόνα ἐργαζόταν μόνος του, δὲν παρέμενε κατ' ἀνάγκην καὶ μόνος ὅταν τέλειωνε τὸ ἔργο του. Ὁ πειρασμὸς νὰ εὐχαριστῇ καὶ νὰ κολακεύῃ ἦταν συνεχής, εἰδικὰ ὅταν ἡ ἱστοριογραφία εἶχε σὰν ἀντικείμενο τῆς πρόσφατα γεγονότα. Τὰ κράτη γινώριζαν πῶς νὰ ἐπιβραβεύουν τοὺς δημοφιλεῖς ἱστορικούς. Ἀκόμη καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἔλαβε ἕνα μεγάλο ποσὸν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, σύμφωνα μὲ μιὰ εἰδηση, ποὺ φαίνεται πῶς βασίζεται σὲ ἀξιόπιστες πληροφορίες. Ὁ Μένεας Ἀλέξανδρος ἔκανε τὸ πείραμα νὰ συμπεριλάβῃ ἕναν ἱστορικὸ στὸ ἐπιτελεῖο του, τὸν Καλλιθένη — καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἀργότερα, οἱ βασιλεῖς τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου καὶ οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες εἶχαν τὴ δύναμη καὶ νὰ τιμοῦν καὶ νὰ ἐκτελοῦν τοὺς ἱστορικούς. Θεσμικὰ μὴ κατωχυρωμένοι (καί, πάντως, μὴ μιλώντας ποτὲ ἀκριβῶς ἐξ ὀνόματος τῶν θεσμῶν), οἱ ἱστορικοὶ ὤφειλαν νὰ βασιθεύουν στὴν προσωπικὴ τους ἐμπνευση καὶ ἀκεραιότητα.

Παρ' ὅλες αὐτὲς τὶς δυσχέρειες οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ μετὰ τὸ Θουκυδίδη ἐδειξαν μεγάλη ικανότητα ἀπέναντι στίς δοκιμασίες καὶ προσαρμοστικότητα στίς νέες περιστάσεις. Ἡ ζωτικότητα τους μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ μὲ δύο τρόπους: ὅταν ἀναλογισθῇ κανεὶς τὶς τόσες νέες μορφὲς τοῦ ἱστοριογραφεῖν ποὺ δημιούργησαν καὶ παρέδωσαν σ' ἐμᾶς καὶ ὅταν παρατηρήσῃ ὅτι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἐξαπλώθηκε μεταξὺ τῶν μὴ Ἑλλήνων καὶ κατέστη διεθνῆς μορφὴ ἐπικοινωνίας. Τὴν ἀρχὴ δὶων αὐτῶν τῶν

ἐξελίξεν ἀσφαλῶς ἀντιπροσωπεύον ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλὰ οἱ διάδοχοί τους τροποποίησαν καὶ ἀπλοποίησαν τὰ πολὺ προσωπικὰ μοντέλα τοῦ Ἡρόδοτου καὶ τοῦ Θουκυδίδου — ἢ δημιούργησαν νέους τύπους. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν Ἀναγέννηση, καὶ ἀργότερα, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης ἔτυχαν πιστῆς ἀπομιμήσεως. Πρόσφεραν μᾶλλον ἓνα κίνητρο παρὰ ἓνα ἀκαμπτο μοντέλο. Ἡ ἐξιδανίκευση τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα ὡς τέλειου ἱστορικοῦ σημαδεύει τὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἡ νεώτερη ἱστοριογραφία πράγματι ἄρχισε νὰ δημιουργῇ τύπους ἱστορικῆς ἔρευνας ἄγνωστους στὸν κλασσικὸ κόσμον (ὅπως τὴν οἰκονομικὴ ἱστορία, τὴν ἱστορία τῶν θρησκευτικῶν, σὲ περιωρισμένα πλαίσια, τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ).

6.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὑπῆρξε ἔντονα ἐσωστρεφὲς τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ., καὶ ἡ συνέχιση τοῦ ἡροδότειου ἔργου στὴν ἐθνογραφία περιορίσθηκε στὴ συγκέντρωση πενιχρῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴν Περσία (Κτησίας καί, σύμφωνα μὲ τὰ λίγα ποὺ γνωρίζουμε γι' αὐτόν, Δεϊνῶν). Ἡ Θουκυδίδεια μονογραφία γιὰ τὸν πόλεμον καὶ τὴν πολιτικὴ καθώριξε ἀκόμη τὴν μορφή τῆς ἱστοριογραφίας. Παρεῖχε τὸ πρότυπο ὃχι μόνον γιὰ ἐξιστόρηση συγκεκριμένων πολέμων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ συγγραφὴ βιβλίων ἐπὶ ἑλληνικῶν θεμάτων (*Ἑλληνικά*), ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα, συγγραφεὺν ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα, ἔφθασε ἕως ἐμᾶς. Ἡ κυριώτερη ἐξωτερικὴ διαφοροποίηση ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην ἦταν ἡ ἐγκατάλειψη (σταδιακῇ στὸ Ξενοφῶντα) τῆς χρονολογικῆς διατάξεως τῆς ὕλης. Ὁ Θεόπομπος, ποὺ κατὰ τὴν νεανικὴ ἡλικία τοῦ ὑπῆρξεν ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ξενοφῶντος συγγραφέας καὶ ἐκείνος δικά του *Ἑλληνικά*, συνειδητοποίησε, ὅτι ἡ ἐπέμβαση Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος στὶς ἑλληνικὰς ὑποθέσεις εἰσήγαγε ἓνα ἰσχυρὸ προσωπικὸ στοιχεῖο στὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ ζωὴ. Μετωνόμασε τὰ *Ἑλληνικά* σὲ *Φιλίππικά*. Μιὰ τέτοια ἀλλαγὴ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὶς σύγχρονες τοῦ ἐξελίζεαι στὴν τέχνη τῆς βιογραφίας, ἀλλὰ τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς Θουκυδίδειας μονογραφίας διατηρήθηκαν. Ἐξ ἄλλου, ὁ Φίλιστος, ἱστορικὸς ἀπὸ τὴ Σικελία, ἐφάρμοσε τὶς Θουκυδίδειες μεθόδους στὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ του, τὴν ὁποία εἶχε πραγματευθῇ μὲ ἡροδότειον τρόπο ὁ προγενέστερός του Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος.

Τὸ Θουκυδίδειον πρότυπον δὲν λησμονήθηκε ποτὲ ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινούς, Ρωμαίους καὶ Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς. Κάποτε μόνον ἀπεμιμούντο τὸ ὕψος του καὶ τὴν ἐλεύθερη χρῆσιν δημηγοριῶν, ἀλλὰ

τυπικὰ ὁ συνδυασμὸς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀναλύσεως ἐπέζησε τῶν νεωτερισμῶν αὐτῶν. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἦταν κατὰλληλος σὰν ἰκανοποιητικὸς τρόπος ἐξιστορήσεως συντόμων πολέμων ποὺ συνωδεύονταν μὲ ἐσωτερικὰς ταραχάς ἢ ἐπαναστάσεις. Ὁ Σαλλούστιος, παρὰ τὶς ἰδιομορφίες του, τὸ ἀποδεικνύει. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ὑπάρχει μιὰ τάση μεταστροφῆς τῶν ἀντικειμένων τῆς Θουκυδίδειου τύπου μονογραφίας πρὸς τὴν εὐρύτερη ἑλληνικὴ ἱστορία τῆς πρώιμης περιόδου. Ἐφορος ὁ Κυμαῖος (ἀκολουθούμενος ἀπὸ Ἀναξίμενη τὸν Λαμψακηνό) συνέλαβε τὴ διεύρυνση αὐτή. Ὁ Θουκυδίδης βέβαια εἶχε δείξει τὸν δρόμον αὐτό, μὲ τὰ εἰσαγωγικά του κεφάλαια γιὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ οἱ τοπικὲς ἱστορίαι ἄρχιζαν ἀπὸ τὴν ἴδρυση μιᾶς πόλεως ἢ ἐνὸς συγκεκριμένου κράτους. Φιλοδοξία τοῦ Ἐφόρου ἦταν νὰ δώσῃ ὃχι ἀρχαιολογικὰς λεπτομέρειες, ἀλλὰ πλήρη ἐξιστόρηση τῶν παρελθόντων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν γεγονότων σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Μιὰ ἱστορία μὲ τόση ἔκταση ἔπρεπε νὰ καθορίζῃ τὰ σύνορά της μὲ τὴ μυθικὴ περίοδο καὶ νὰ ἐπεκτείνεται σὲ ξένα ἔθνη (ἢ σὲ «βαρβάρους»), σ' ὅτι ἀφορᾷ τὶς πολιτικὰς διαμάχας τους καὶ τὶς πολιτιστικὰς ἀντιθέσεις τοὺς μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ Πολύβιος θεωροῦσε τὸν Ἐφορον πρόδρομόν του στὴ συγγραφὴ παγκόσμιας ἱστορίας, ἀλλὰ — θὰ μπορούσε νὰ προσθέσῃ κανεὶς — ὁ ἴδιος ὁ Πολύβιος εἶχε μιὰ στενὴ ἀντίληψιν τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ὁ Ἐφορος ὑπῆρξε μᾶλλον ὁ ἐφευρέτης τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ ἐνεφορεῖτο κι ὅλας (ἂν μπορούμε νὰ ἔχουμε ἐμπιστοσύνη σ' ὅτι παραδόθηκε ἀπὸ τὸ ἔργο του σὲ μᾶς μέσω μεταγενεστέρων πηγῶν, ὅπως ὁ Διόδωρος) ἀπὸ τὸ μοιραῖον χαρακτηριστικὸ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, τὴν πατριωτικὴ προκατάληψη. Ὅταν ὁ Πλούταρχος καταδίκαιε τὸν Ἡρόδοτον ὡς φιλοβάρβαρον, εἶχε ἀποδεχθῇ τὸ φάσμα ἀξιών ποὺ εἶχε προτείνει ὁ Ἐφορος. Στὴν παγκοσμιότητα τοῦ Ἐφόρου ἀνήκουν μόνον παρεκβάσεις — ποὺ ὑπόκεινται στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία.

Οἱ Ρωμαῖοι χρονογράφοι οὐσιαστικὰ ἀποδέχτηκαν τὸν τύπον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ἱστορίας μὲ κάποια προσαρμογὴ στὴν τοπικὴ συνθήκη τῆς καταγραφῆς τῶν γεγονότων (κληρονομιά ἀπὸ τὰ παλαιὰ ποντιφικιανὰ χρονικά, μολονότι οἱ Ρωμαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἔδιναν ἰδιαίτερη σημασίαν σ' αὐτά). Γιὰ τὸν τύπον ἐξιστορήσεως τοῦ Ἐφόρου καὶ τῶν Ρωμαίων ἡ ἐκμετάλλευση προϋπαρχόντων ἱστορικῶν ἔργων ἦταν ὑποπτη, καὶ ἴσως ἀνέφικτη. Ὁ Ἐφορος, πάντως, εἰσήγαγε τὸν συρμό, ποὺ συνεχίζεται ὡς τὶς μέρες μας, τῶν «βιβλίων ποὺ γράφονται ἀπὸ βιβλία», δηλαδὴ τῆς συρραφῆς. Ὅχι

σύμπτωματικά δημιουργεῖται τὸ εἶδος τῆς ἱστορικῆς ἐπιτομῆς — ἢ περιλήψης —, ποὺ ἔκανε τὴν πρώτη της ἐμφάνιση μὲ τὸν σύγχρονο τοῦ Ἐφόρου Θεόπομπο, ὁ ὁποῖος συνέπτυξε τὸν Ἡρόδοτο σὲ δύο βιβλία. Οἱ συρραφεῖς δὲν ἀπαιτοῦν περαιτέρω ἱστορία (= ἱστορικὴ ἔρευνα), κατὰ τὴν ἡροδότεια ὁρολογία. Ὁ Πολύβιος, λόγου χάριν, εἶχε συναίσθηση τούτου· ἐν τούτοις, πρακτικὰ εἶχε ἀποδεχθῇ τὴν εἰσδοχὴ τῆς συρραφῆς στὴν ἱστοριογραφία.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Ξενοφῶν, ποὺ διαδραμάτισε τόσο σημιαντικὸ ρόλο στὴν καθιέρωση τοῦ θουκυδίδειου ὑποδείγματος, δημιούργησε ἢ συνέβαλε στὴ δημιουργία νέων προτύπων μὲ τὶς προσωπικὲς του ἀναμνήσεις ὡς στρατηγοῦ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Μυρίων (Ἀνάβασις) καὶ μὲ τὴν ἐγκωμιαστικὴ βιογραφία τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου (τῆς ὁποίας «προηγούμενο» ὑπῆρξε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Ἰσοκράτη γιὰ τὸν βασιλέα Εὐαγόρα). Οἱ ἀναμνήσεις του (Ἀπομνημονεύματα) ἀπὸ τὸ Σωκράτη καὶ ἡ Κύρου Παιδεία του ὑπῆρξαν ἐπίσης δυναμικοὶ ἱστοριογραφικοὶ τύποι καὶ λειτούργησαν ὡς τέτοιοι σὲ μεταγενέστερους χρόνους, μολοντί εἶναι ἀπίθανο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφῶν ἔδινε οἰαδήποτε ἀξία σ' αὐτοὺς σὰν ἀληθινὰ ἀφηγήματα.

Βιβλία γιὰ τὴν παιδεία (ἢ τὴ νεανικὴ ἡλικία) μεγάλων ἀνδρῶν ὑπῆρχαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ ἔγιναν ἀγαπητὰ πάλι κατὰ τὴν Ἀναγέννηση· ὁ χαρακτήρας τους, κατὰ μετὰ τὴν ἱστορίας καὶ μυθιστορίας, παρέμεινε ἀμείροπος. Οἱ συλλογὲς ρήσεων μεγάλων ἀνδρῶν πολλαπλασιάσθηκαν μετὰ τὸν Ξενοφῶντα καὶ χρησιμοποιήθηκαν μέχρι πλεονασμοῦ στὶς βιογραφίες φιλοσόφων, ἁγίων, ἀκόμη καὶ βασιλέων. Τὰ προσωπικὰ ἀπομνημονεύματα τῶν στρατηγῶν ἔγιναν δημοφιλὲς εἶδος, ὅταν, μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο, οἱ στρατηγοὶ ἤλεγχαν τὸν γνωστὸ κόσμον· τοῦτο συμβαίνει καὶ στὴ σημερινὴ λογοτεχνία. Τὰ ἀπομνημονεύματα δύο στρατηγῶν, τοῦ Πτολεμαίου (τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Α' τῆς Αἰγύπτου) καὶ Ἱερώνυμου τοῦ Καρδιανοῦ, ὑπῆρξαν οἱ κυριώτερες πηγὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων του. Ὁ Καῖσαρ πρόσθεσε τὸ κύρος του καὶ τὴν γλαφυρότητά του στὸ εἶδος αὐτό. Κατὰ τὸν β' αἰῶνα μ.Χ. ὁ Ρωμαῖος ἐπαρχιακὸς διοικητὴς καὶ Ἑλληνας ἱστορικὸς Ἀρριανὸς χρησιμοποίησε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Πτολεμαίου σὲ συνδυασμὸ μ' ἐκεῖνα τοῦ Ἀριστοβόλου, ἐλάσσονος συντρόφου τοῦ Ἀλεξάνδρου, γιὰ νὰ συμπιλήσῃ αὐτὸ ποὺ κατέστησε σὲ μᾶς ἡ συγκυρία τῆς διασώσεώς του τὴν πιὸ αὐθεντικὴ ἐξιστόρηση τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἴδιος ἐπίσης ἔγραψε ἀπομνημονεύματα μιᾶς δικτῆς του ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν

Ἀλανῶν. Θὰ ἦταν σχολαστικισμὸς νὰ προσπαθήσουμε νὰ ξεχωρίσουμε μέσα σὲ τέτοια ἀπομνημονεύματα — στὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς μιλά σὲ τρίτο πρόσωπο, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ὁ ἴδιος πρωταγωνιστὴς — τὰ βιογραφικὰ; τὰ αὐτοβιογραφικὰ καὶ τὰ «ἱστορικὰ» στοιχεῖα. Ὁ Πολύβιος γνώριζε πολὺ καλά, ὅτι ἡ βιογραφία ἐνὸς στρατηγοῦ εἶναι κατὰ τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν γεγονότων στὰ ὁποῖα ἕνας στρατηγὸς διαδραμάτισε ρόλο, ἀλλὰ πῶς ἡ διάκριση αὐτὴ διατηρήθηκε στὴν πράξη, εἶναι ἄλλο θέμα. Μὲ τὴν πτώση τῶν πόλεων - κρατῶν καὶ τὴν ἀκμὴ τῶν μοναρχιῶν, ἀρχικὰ στὴν ἑλληνιστικὴ Ἀνατολὴ καὶ ὕστερα στὴ Ρώμη, ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας ἐνός ἡγεμόνος ὑπῆρξε ἡ φυσικὴ χρονικὴ μονάδα τῆς πολιτικῆς ἱστορίας· ἡ ἱστορία ἔγινε ἔντονα βιογραφικὴ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ βιογραφία ἤκμασε κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο, ὅταν οἱ συγγραφεῖς ἐπεξετάθησαν στὴ βιογραφικὴ παρουσίαση παντὸς εἶδους ἀνθρώπων, ὡς ἀντιπροσωπευτικῶν τύπων ὠρισμένων τρόπων ζωῆς (θεωρητικοῦ, πρακτικοῦ, ἡδονιστικοῦ κ.λ.π.). Ἡ βιογραφία πνευματικῶν ἀνδρῶν παρουσίαζε δικὰ της προβλήματα μεθόδου: συχνὰ λίγα πράγματα ἦταν γνωστά γιὰ τὴ ζωὴ τους, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ ἐνυπῆρχαν στὰ ἔργα τους. Ἀκόμη καὶ γιὰ συγγραφεῖς τοῦ δ' αἰῶνος π.Χ. καὶ μεταγενέστερους, γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχαν κάποιες βιογραφικὲς εἰδήσεις, τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον τὰ ἔργα τους ἀντικατόπτριζαν τὴν προσωπικότητά τους παρέμενε ἄλυτο. Ἡ εὐκολία καὶ ἡ «αὐθεντικότητά» μὲ τὴν ὁποία οἱ βιογράφοι ἀνemieίνυναν τὴ ζωὴ μὲ τὸ ἔργο φαίνεται φοβερὴ σὲ μᾶς. Ὑπάρχει βέβαια χαρακτηριστικὴ ἀδυναμία νὰ ἐκτιμῆται κανεὶς σωστὰ τὰ καλαμπούρια τῆς παλαιᾶς κωμωδίας: συχνὰ μεταβαπτίζονταν σὲ γεγονότα. Ἐλάχιστα πράγματα διασώθηκαν ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ βιογραφία γνήσιας μορφῆς (ἔπρεπε νὰ περιμένουμε τὴ δημοσίευση ἐνός παπύρου ποὺ θὰ μᾶς παρουσίαζε τὴ ζωὴ τοῦ Εὐριπίδῃ γραμμένη ἀπὸ τὸν Σάτυρο²), ἀλλὰ οἱ κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς βιογραφίας τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου ἐργάσθηκαν πάνω σὲ ἑλληνιστικὰ πρότυπα καὶ μὲ τὴ σειρά τους ἔγιναν οἱ ἴδιοι πρότυπα γιὰ μεταγενέστερες περιόδους. Ὁ Λατίνος Κορνήλιος Νέπας καὶ ὁ — πιὸ ὑποπτος γιὰ τὴν ἐγκυρότητά του — Ἑλληνας Πλούταρχος ἐξιδανίκευσαν τὸ ἑλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ παρελθὸν καὶ συνέκριναν Ἑλληνες «ἥρώες» μὲ Ρωμαίους «ἥρω-

2. Τοῦ παπύρου τῆς πόλεως Ὁξυρρύχου, ποὺ περιεῖχε τέσσερα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ Σατύρου (σ.τ.μ.).

ες». Κατά τούς γ' και δ' αιώνες μ.Χ., από τὸν Φιλόστρατο μέχρι τὸν Εὐνάπιο, ἡ βιογραφία χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ ἐπίσης δημοσίευαν τοὺς δικούς τους ὑποδειγματικούς βίους ἐπισκόπων, καλογήρων καὶ μαρτύρων.

Τὰ παγανιστικά ὑποδείγματα βιογραφίας τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ., ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Σουετώνιος, ἐπεβίωσαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, παρὰ τὴν ἐμφάνιση νέων χριστιανικῶν θεμάτων καὶ συρμῶν. Ἡ χρονολογικὴ ἐξιστόρηση βίων (ὅπως συμβαίνει στὸν Πλούταρχο) πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴ συστηματικὴ περιγραφή προσώπων, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ ἔργο «Περὶ τοῦ βίου τῶν Kaisarōn» τοῦ Σουετώνιου καὶ μὲ τοὺς βίους φιλοσόφων Διογένοους τοῦ Λαερτίου (γ' αἰῶνας μ.Χ.). Καὶ οἱ δύο τύποι ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν ἐλληνιστικὴ βιογραφία καὶ τελικὰ ἀνάγονται στὴ διμέρεια («βίος» καὶ «ἔργα») τοῦ Ἀγησίλαου τοῦ Ξενοφώντος. Ἀφοῦ ἀγαπήθηκαν πολὺ ἢ λίγο κατὰ τοὺς

μετακλασσικούς χρόνους, οἱ δύο αὐτοὶ τύποι βιογραφίας ἀντικατοπτρίζονται καὶ σήμερα στὴ διάκριση μεταξὺ τοῦ «Βίου» καὶ τῆς «Προσωπικότητος» ἢ τοῦ «Πορτραίτου».

Μετὰ τὸν δ' αἰῶνα μ.Χ. ἐμφανίσθηκαν ἐπίσης οἱ βιογραφικὲς ἢ οἱ αὐτοβιογραφικὲς ἐπιστολές, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιότερη καὶ γνωστότερη προῆλθε ἢ θεωρεῖται ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὸν κάλαμο τοῦ Πλάτωνα. Ἡ αὐτοβιογραφία, εἴτε ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς εἴτε ὑπὸ οἰονδήποτε ἄλλον, ἐμπεριέκλειε τὶς δυνατότητες ἐξελιξέως τῆς σὲ ἄλλα φιλολογικὰ εἶδη, ὅπως ὁ «μονόλογος» καὶ οἱ «ἐξομολογήσεις». Τὰ σχετικὰ ὑποδείγματα γιὰ μᾶς εἶναι *Τὰ εἰς ἑαυτὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου* καὶ οἱ *Ἐξομολογήσεις* τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἀλλὰ οἱ ἀρχὲς τῶν δύο αὐτῶν φιλολογικῶν εἰδῶν εἶναι σκοτεινές.

(Συνεχίζεται)

Μετάφραση: ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ



ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Καταφύγιο Θηραμάτων (ποιήματα)*, έκδ. Φιλippότη, 'Αθήνα 1983, σελ. 96.

Ένα ακόμη έντυπωσιακό — ή λέξη δεν αποτελεί υπερβολή — δείγμα της συγγραφικής αξίας του έκλεκτου δικαστικού που συνδύασε με θαυμαστό τρόπο τη διακονία της Θέμιδας με τη λατρεία των Μουσών. Ο Θ. Π. δεν είναι καθόλου τυχαίος πνευματικός άνθρωπος, είναι πραγματικός δημιουργός, γεννημένος συγγραφέας, του οποίου η σκέψη και η συγκρότηση συμπλέκονται αρμονικώτατα με το πηγαίο τάλαντο, για να δώσουν ένα αποτέλεσμα, δοκιμασμένο ή ποιητικό, έλλογο ή αισθητικό, πάντοτε πρωτότυπο, πάντοτε ολοζώντανο, πάντοτε πολυδιάστατο και ταυτόχρονα συμπαγές πνευματικό προϊόν έκλεκτης ποιότητας. Το *Καταφύγιο Θηραμάτων* — σαφέστατος ύπαινιγμός του κατατρεγμού και της περιφρόνησης της πνευματικής ζωής και των φορέων της από τους παφλαγόνες της σύγχρονης αποκτηνώσεως, εξαχρεώσεως και αποβλακώσεως — αποτελείται από ποιητικά κομμάτια και πεζοτράγουδα, που δεν ξέρεi κανείς ποιό να πρωτοθαυμάση ή τί να πρωτοθαυμάση απ' αυτά — την άμεσότητα, την φονική ειρωνία, το άστραποβόλο πνεύμα, την ασφαλή και τέλεια στοχευμένη σάτιρα που ξεγυμνώνει αδίστακτα και μεθοδικά όλους τους μασκαράδες και γελοιοποιεί άνηλέητα όλους τους άρλεκίνους του άστοκαπιταλομαρξιστικού μας Ρωμείου. Έξοχα και τὰ 63 «Ποιήματα του Σώματος», που κλείνουν τη συλλογή, με την μοναδική επιγραμματικότητα και πυκνότητα νοήματος, αίσθηματος και ιδέας. Ο Θ. Π. είναι ποιητής και γενικά λογοτέχνης πολύ άνωτερος από τη φήμη που του επέτρεψε ως τώρα να αποκτήση ή άθλια καστική και χωμένη ως το λαιμό στην ύπηρεσία της σκοπιμότητας πνευματική μας χαμολωή.

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ, *Η ένδοξη Πύρρα (ποιητική συλλογή)*, «Δελφικά Τετράδια», 'Αθήνα 1981, σελ. 38. — *Ζωολόγιο (ποιητική συλλογή)*, «Δελφικά Τετράδια», 'Αθήνα 1980, σελ. 52.

Έργα ώριμότητας και άειθαλούς πνευματικής αλκής είναι οι δύο αυτές ποιητικές συλλογές του παλιού αλλά άφθιτου μύστη της απολλώνειας τέχνης του. Η φιλοσοφική βαθύτητα, που έφθασε πια στην ένωση της παγκόσμιας άπειρομορφίας, ταυτίζει τον μικρόκοσμο με τον μακρόκοσμο, τόν έσωτερικό λόγο με τον Κοσμικό, τόν Συμπαντικό:

Ό άγώνας μέσα στο χάος είναι ρυθμός.
Οί ρυθμοί της καρδιάς
βιορυθμοί
στην μηχανή του σύμπαντος.

Ρυθμός ό Λόγος κι ή καρδιά παλμός.
Βιορυθμός ό χρόνος κι ή άπουσία του.

Και ή πυκνότητα και συντομία φθάνει στην πιό τέλεια επιγραμματική της έκφραση:

Όλα πονούν κι είναι άνοιξη
στο βράχο του Προμηθέα.

Ό Φ.Δ. είναι ικανός να δώσει ώλοκληρωμένο, έξαντλώντας το σ' ένα στίχο, ένα θέμα που άλλοι θα χρειάζονταν τόμους για να το θέσουν άπλως. Μεγάλο πράγμα ή λέξη και ή φράση. Κι ακόμα μεγαλύτερο ή ψυχή, το πνεύμα, που σαν με άπειρες ήλεκτρονικές κεραίες αίχμαλωτίζει κι απομυζά όλες τις ούσιες που μπορούν να ρέουν σαν χυμοί μέσα στην γλώσσα.

ΖΩΗ ΣΑΒΙΝΑ, *Πολίχνες (ποιήματα)*, 'Αθήνα 1981, σ. 56.

Σπάνια μπορεί να συναντήση κανείς αρμονικότερο κράμα συμβολισμού, εικονογραφικής ζωηρότητας και ιδεολογικής ούσιας από αυτό που πετυχαίνει στις *Πολίχνες* της ή νέα ποιήτρια Ζ. Σ. Μέσα σ' ένα θεματικό πλαίσιο, που κατά το πλείστον έντοπίζεται χωρικά στην περιοχή του Σταδίου, όπου οι εικόνες του Βατραχονησιού και του "Αη-Συριδω-να έναλλάσσονται με την άσφυκτική σκηνογραφία της πόλεως-τέρατος που άνήγειρε ή άφροσύνη των ανθρώπων, ή σκέψη και το αίσθημα, ό λόγος και ό

οραματισμός της ποιήτριας ανυψώνονται, τολμηροί αυτοεξόριστοι, οδυσσεΐς ορεγόμενοι της ελευθερίας και της αλήθειας, για να έλθουν, με τυπική ρομαντική πτήση — είναι αλήθεια — προς ανώτερες ιδεατές σφαίρες, όπου η αθλιότητα του αίσθητού φυλλοροεί και τελικά εξαφανίζεται κάτω από την εξαγνιστική πύρα της τέχνης, του ταξιδιού, που πίσω αν γυρίσεις

στούς κόλπους βυθίζεσαι του γνωρισμένου.

Έπίμονη, σπασμώδης, ακατάσχετη ή όρμη — διάχυτη σε κάθε στίχο — της Ζ. Σ. να ξεφύγει από το πλαστό, το συμβατικό, το παρά φύσιν που αιχμαλώτισε απροσδόκητα τη ζωή μας, που μάς κατάντησε παραχαράξεις του έαυτού μας — και γιαυτό η ποίησή της τυπικά αντιπροσωπευτική — εκφραστική της καθολικής καταθλιπτικής ψυχολογίας των ανάποδων καιρών που ζούμε.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΑΜΕΛΟΣ, *Πρωτοπόροι και ήρωες της Έλληνικής Δημοσιογραφίας - Βλάσης Γαβριηλίδης και Κλεάνθης Τριαντάφυλλος-Ραμπαγός (ιστορική παρουσίαση)*, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1982, σελ. 264.

Ένα ακόμη, το τελευταίο, δείγμα πληρότητας και εποπτικότητας του γνωστού δημοσιογράφου, κριτικού και ιστορικού συγγραφέως — αντιπροσωπευτικό της περιόδου ώριμότητας και άκμης του. Ο Δ. Σ. όχι μόνο συγκέντρωσε σ' αυτό όλα τα στοιχεία και τις αξίες λόγου αποτιμήσεις που υπάρχουν για την δράση και την προσωπικότητα των δύο μεγάλων θεμελιωτών της ελληνικής δημοσιογραφίας σύγχρονου τύπου, αλλά και δίνει νέες έρμηνειες και αξιολογήσεις της καθόλου προσφορής τους στην ανυψωτική προσπάθεια του Νέου Έλληνισμού, πρωτότυπες όσο και καιρίες. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό το δοκίμιο αυτό και για την ουσιαστική του αξία, αλλά και για τη δυνατότητα συγκρίσεων, που παρέχει, με τους σύγχρονους καιρούς, που το λειτουργήμα της δημοσιογραφίας — από αυτοτελές και αυτοδύναμο που ήταν πριν ένατο πενήντα χρόνια — ξέπεσε σε ύπηρετικό καταστάσεων και τρόπων θεωρήσεως άλλοθεν ελεγχόμενων και κατευθυνόμενων.

BENETIA ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ, *Κλειστός Κύκλος (ποιητική συλλογή)*, Αθήνα 1975, σελ. 50.

Μια ακόμη εκπληξη έπεφλάσσει για μας — κοντά σ' εκείνη που εκφράσαμε σε προηγούμενο σημείωμά μας — το διάβασμα μάς κάπως παλιότερης ποιητικής συλλογής της Β. Κ., του *Κλειστού Κύκλου*, που τώρα μόλις είχαμε την ευκαιρία να δούμε. Απορεί κανείς, πώς ή — άγνωστη σε μάς

ποιήτρια — γεννημένη και μεγαλωμένη στις ΗΠΑ, όπως η ίδια γράφει στον πρόλογό της, μπόρεσε όχι μόνο να κατακτήσει την ουσία της ζωντανής γλώσσας μας σε βαθμό που έλαχιστοι από μας, που την ακούμε από τη στιγμή της γεννήσεώς μας, πετύχαμε, αλλά — το σημαντικότερο — να αφομοιώσει και να εξαλλάξει σε ποιητικά άθη παραστάσεις, αντίληψεις και βιοθεωρίες τυπικά ελληνικές, που απαιτούν επίμονη τριβή και ύψηλη ευαισθησία, για να γίνη κανείς φορέας τους. Ίσως, όπως η ίδια υπενθυμίζει, «ψυχής έστι λόγος έαυτον αΰξων» — ήρακλείτεια αλήθεια που δίνει την απάντηση στην παραπάνω απορία μας. Πάντως, η Ελλάδα,

το Κάστρο ψηλά, θεόρατη αίσθηση.

Κυκλώπειος κλειδοκράτορας

έτοιμος, είπες, να όρμήσει καταπάνω μας.

Μένει, αντίθετα στους άγριους άνεμους

στην γκρεμισμένη έπαλξη βιγλάτορας.

Μένει. Μένει είτε στις ΗΠΑ ζής είτε στην Αθήνα, είτε στο σήμερα είτε στο Μέλλον, είτε στο ζόφο είτε στο φώς. Αυτό τα έζηει όλα δσα άφορούν την ποιητική δύναμη που αντιπροσωπεύει η Β. Κ.

«ΙΑΙΣΟΣ», *Έπιλογή 1966-1970 (συλλογή δημοσιευμάτων)*, Αθήνα 1982, σελ. 384.

Έκδοση του όμώνυμου διμηνιαίου περιοδικού ελευθέρας σκέψεως με τα αντιπροσωπευτικότερα δοκιμιακά και άλλα κείμενα που δημοσίευσε κατά την πενταετία 1966-70.

ANNA Δ. ΜΑΧΑΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Συντεταγμένες (ποιήματα)*, «Δρυμός», Αθήνα 1982, σελ. 32.

Εικοσιοχτώ καλοδουλεμένα ποιήματα περιέχει η νεοεκδοθείσα — ή πρώτη; — συλλογή της Α. Μ. Κλασσική και προκλασσική Έλλάδα, Θράκη — άπ' όπου η ποιήτρια κατάγεται —, πρόσωπα και γεγονότα σύγχρονα παρέχουν το θεματολόγιο της συλλογής, το όποιο η σκέψη και το αίσθημα της δημιουργού της, έχουν το χάρισμα να ανάγουν σε ανώτερη και πολύχρωμη καλλιτεχνική σύνθεση. Η Μαχαιροπούλου έχει την ικανότητα να συλλαμβάνει άνετα και καιρία το παράλογο και άπάνθρωπο της ζωής μας και να το ζωγραφίζει με άδρά, τετράγωνα σχήματα:

Ό Κρέων κι ή Θάλεια

χόρεψαν τό χορό του 'Ησαΐα

Χωρίς στην ψυχή τους τομή

έζησαν και πέθαναν

σαν δυό εϋθείες παράλληλες

χωρίς στη ζωή τους τομή.

Οι Συντεταγμένες άποτελούν σίγουρο προμήνυμα

μελλοντικής ποιητικής ανοίξεως στην τέχνη της Α. Μ.

ΗΛΙΑΣ Π. ΓΑΖΗΣ, *Ο γιός του άφορισμένου* (πολυαξονικό πεζογράφημα), Αθήνα 1982, σελ. 208. Τελείως ασυνήθιστο, άτυπο φιλολογικό είδος έδωσε με τόν Γιό του άφορισμένου του ό Η. Γ. Μπορεί νά χαρακτηρισθή μυθιστόρημα ή άπλη νουβέλα, ήθογραφικός πίνακας, λαογραφικό αφήγημα, κριτική συγχρόνων άξιών ή ακόμη παραβολή, ένα είδος συμβολικής έξιστορήσεως της μοίρας της Έλλάδος, όπου ίσως ό γιός είναι τό τραγικό σύγχρονο Ρωμείο που με τη σχιζοφρενική ιδεολογική του «ταυτότητα» παραπαλεί, καθώς άχροάται από τη σκοπιά της μηδαμινότητάς του την μεγαλειώδη άρμονία του παρελθόντος του και άφορισμένος είναι τό ίδιο τό παρελθόν, τό τόσο διαβλημένο, παρεξηγημένο, άφορισμένο με μιá λέξη από τους πατριάρχες της δογματικής «άληθειας». "Όπως και νάχη τό πράγμα τό πολυαξονικό (δέν βρήκα άλλη λέξη για νά τό χαρακτηρήσω) αυτό πεζογράφημα του Η.Γ., με τη γοργότητα της άφηγήσεώς του, είναι έξαιρετικό, με τά σημερινά μέτρα, είκονογράφημα πορτραίτων και ήθών, λαογραφικό χαρακτήρα, που έντοπίζονται χρονικά σε μιá περασμένη εποχή, που δυστυχώς καταπνίγηκε και έξατμίστηκε πιά κάτω από τό βάρος και τη φθοροποιό δράση του νεώτερου έξωγενούς ρασιοναλισμού.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ, *Έθνική των Έλλήνων Θρησκεία*, (ποιητική συλλογή), «Έλεύθερη Σκέψις», Αθήνα 1982, σελ. 32.

Άπαιτεί θάρρος νά πής, ποιητικά έστω, ότι ή παρούσα θρησκεία των Έλλήνων όχι μόνο δέν είναι έλληνική, αλλά άποτελεί και τό δολοφόνο της πράγματι έλληνικής προγονικής θρησκείας και γενικά της έλληνικότητας. Τό θάρρος αυτό τό διαθέτει σε πληθωρικό βαθμό ό νέος και πολύ άξιόλογος ποιητής Όδυσσέας Πατεράκης, ό όποιος έξέδωσε την πρώτη — αν δέν κάνουμε λάθος — αυτή ποιητική δημιουργία του με μοναδικό και άποκλειστικό θέμα του την νοσταλγία των άξιών και άληθειών του Έλληνικού Πανθός και — κατ' άντιμωλίαν — την αίματώδη, άντρίκεια όργη κατά των καταστροφών και συκοφαντών της προγονικής υπερβατικής κοσμοθεωρίας και λατρείας. Ό Ο. Π. συγκερανεί θαυμάσια στό ποιητικό πόνημά του την καλλιτεχνική του φύση με την έδραιότατη ιστορική κατάρτισή του — που άνακύπτει άνάγλυφα μέσα από τους παγανιστικούς στίχους του —, για νά δώσει τελικά ένα αίσθητικό και ιδεολογικό

άποτέλεσμα πλήρες, άρτιο, αξιοζήλευτο. Πρόκειται για πολύ χαρακτηριστική περίπτωση των βαθύτερων τάσεων και των δραματισμών της σύγχρονης ιδεολογικής επαναστατικής άναταραχής, που ξεσπά σιγά-σιγά στην Έλλάδα — άποτέλεσμα του πνευματικού άδιεξόδου που προκαλείται από τη φθορά και τό ξεσκέπασμα των δογματικών κοσμοθεωριών, εκείνων άκριβώς που άποπροσανατόλισαν την έλληνική σκέψη και νόθευσαν τόν τρόπο ζωής στον τόπον αυτό επί αιώνας άμέτρητους.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΙΝΤΟΣ, *Erotica-1 και Erotica-2* (ποιητικές συλλογές), «Ίαμβος», Αθήνα 1980 και 1982 αντίστοιχα, σελ. 36 και 84 αντίστοιχα.

Έκπληξη νά συναντάς, διαβάζοντας, συνειδήσεις με κλασσική δομή και άρμονικότητα στην εποχή της όμαδικής άνισορροπίας και της άτομικής σχιζοφρένειας. Η ποιητική συνείδηση του — κατά τά άλλα άγνωστου σε μάς — Γιώργου Τίντου άντιπροσωπεί άκριβώς αυτό τόν ιστορικοψυχολογικό τύπο: του κλασσικού άκεραιωμένου ανθρώπου, του άληθινού κι έλεύθερου, που δέν έχει τίποτε τό τυπικά κοινό με την παρανοϊκή «προσωπικότητα» του νεώτερου — σύγχρονου άχρειωμένου πλάσματος, του θύματος αυτού της τελείως δογματικής παρά φύσιν «άξιολογίας», και του τρόπου θεωρήσεως του Κόσμου που σημάδεψε και κατέστρεψε τη ζωή μας. Δέν ξέρουμε, αν ό Γ. Τ. όφείλει την κλασσικότητα του πνεύματός του στην βαθεία σπουδή της γνήσιας έλληνικότητας — πράγμα που σαφώς ύποφαινεται στό έργο του — ή άπλώς στην ίδια του τη φύση την άπολλώνεια και δωρική ταυτόχρονα — πράγμα που επίσης διαφαίνεται εύκρινώς στους στίχους του. Άλλά τό άποτέλεσμα, ή ποιητική του δημιουργία, είναι έξώφθαλμο κράμα άρμονίας, λιτότητας, άντιδογματισμού, παγανισμού, βαθειάς φιλοσοφικής προδιαθέσεως κι ενοράσεως κι άπόλυτης έλευθερίας στην πλαστική μορφοποίηση των ιδεών, γνώρίσματα τυπικά της έλληνικότητας. Η παγανιστική άφροδισία όρεξη του είδέναι, τό έρآن τό ίδιο, που διαποτίζει απ' άκρου είς άκρον την ποιητική του διάθεση, άποτελεί αυθεντική έκδοση του έλληνικού Έρωτος — από την προκλασσική εποχή μέχρι τη πώση του άρχαίου κόσμου — της θείας αυτής ούσίας και δυνάμεως που ένοποιεί και έναρμονίζει τά άν-ένωτα και άναρμόνιστα:

Μες τη διαύγιά σου

τό πρόσωπό μου ένιψα

Στην ίδια μέσα πλένεται τό πρόσωπο

της τραγικής μας Γνώσης

Άπ' τά μέλη σου φως γαλανό

‘Απ’ τὰ μάτια σου μέλι.

Τό φιλοσοφικό βάθος τῆς ποιήσεως τοῦ Γ. Τ. εἶναι τελείως ἀσυνήθιστο γιὰ τὴν νεοελληνικὴ καθ’ ὅλου ποιήση. Αἰσθάνεται κανεὶς περήφανος διαπιστώνοντας ὅτι τὸ πνεῦμα ἀνθεῖ κι ἀκμάζει πάλι στὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του.

GABRIELE - ALDO BERTOZZI. ‘Ἐκλογή ποιημάτων (πρωτοτύπων καὶ μεταφρασμένων ἀπὸ τὸ ΦΟΙΒΟ ΔΕΛΦΗ), «*Ἰαμβος*», Ἀθήνα 1981, σελ. 48.

Ἀντικρουστὴ παράθεση τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου καὶ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως δώδεκα ποιημάτων ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιδὲ μεγάλους σύγχρονους ἰταλοὺς ποιητές, πού συνδυάζει τὴν βαθειὰ γνώση τῆς κλασσικῆς τέχνης μὲ τὰ ὑπερμοντέρνα ποιητικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς μας. Ὁ πρόλογος τοῦ Δημήτρη Ἀρμάου γιὰ τὸν *λετρισμό*, τὸ σύγχρονο αὐτὸ ρεῦμα πού κατακλύζει τὴν παγκόσμια ποιήση, ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν συγχρόνων ποιητικῶν τεχνολογιῶν στὸν ἐλληνικὸ πνευματικὸ χῶρο. Ἐξοχὴ ἡ μεταγλώττιση στὰ ἐλληνικὰ ἀπὸ τὸν Φοῖβο Δέλφη, πού, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ Bertozzi,

γνωρίζει τὸ μυστήριό τῆς μετάφρασης
τὸν γλῶσσόν τὸ νοσηρὸ συσχετισμὸ
καὶ σύντομα τραγοῦδι τραγουδεῖ τὴν ἀρχαίαν
του λύρα
γιὰ τὴ μελλομένη φωνὴ τῶν ἀστεριῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΡΕΛΛΗΣ, Γενικὴ θεώρηση τὴν ποιήση τοῦ *Θαλῆ Ρητορίδη* (δοκίμιο), ἐκδ. «*Βωμὸς Τέχνης*», Ρώμη 1982, σελ. 48.

Συστηματικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ παρουσίαση καὶ ἀξιολόγησις ἀπὸ τὸ γνωστὸ Ἡπειρώτῃ ποιητῇ καὶ πεζογράφῳ τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνα αὐτοεξόριστου δυναμικοῦ διανοομένου, ἐκδότῃ καὶ ποιητῇ τῆς Ρώμης *Θαλῆ Ρητορίδη*.

ΣΟΦΙΑ ANTZAKA, Ἡ Ἀποκατάστασις τοῦ Ἑωσφόρου (ἀνάλυση καὶ διεύρυνση τῶν ἰδεῶν τοῦ διηγήματος τοῦ *Πήτερ Οὐσπένσκυ* «*Ὁ Καλοκάγαθος Διάβολος*»), Ἀθήνα, σελ. 326.

Πληρέστατο πολυεδρικό δοκίμιο τῆς γνωστῆς πεζογράφου, ὅπου ἡ δημιουργικὴ φιλοσοφικὴ σκέψις τῆς κρίνουσας προχωρεῖ τόσο βαθειά, ὥστε νὰ συμπληρώνη καὶ ὁλοκληρώνη τὰ τυχόν κενὰ ἢ τίς τυχόν ἐλλείψεις τῆς δημιουργίας τοῦ κρινομένου. Ἡ Σ. Α. δίνει μὲ τὸ δοκίμιό της αὐτὸ ἕναν *Οὐσπένσκυ* πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν αὐθεντικὸ *Οὐσπένσκυ*!...

ΜΠΙΑΝΚΑ ΡΩΜΑΙΟΥ, Αἴθουσα Ἀναμονῆς (ποιήματα), ἐκδόσεις Α. Καραβία, Ἀθήνα 1982, σελ. 90. Λεπτό, λεπτότατο ἄρωμα ἀπαισιοδοξίας ἀναδύεται ἀπὸ τοὺς καλοδουλεμένους στίχους τῆς νέας αὐτῆς ποιητικῆς συλλογῆς τῆς Μπ. Ρ. — ἀπήχηση ἴσως τῆς ὠριμότητος πού ἀπέκτησε ἡ ποιητικὴ τῆς ἐνόραση, καθὼς θεᾶται μὲ σίγουρο καλλιτεχνικὸ μάτι τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμο. Ἡ τάση πνευματικῆς ἀπογειώσεως εἶναι ἰσχυρότατη — συμβολισμὸς ἴσως τῆς ἀρχέγονης ἀνάγκης γιὰ πιδὲ οὐσιαστικὲς μορφές ἰδεατῶν κατακτήσεων:

«*Ἄνεμε,
χάρισέ μου τὰ φτερά σου,
τὰ γεμάτα μυρωδιές,
μὲ πούσι, ἀπὸ ἀστραφτερὸ ἀσήμι
ἀπ’ τὴν καρδιά τοῦ φεγγαριοῦ
παρμένο*».

Νομίζουμε, ὅτι κάποια μείωσις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Τ. Σ. Ἑλλιοτ στὴν ποιήση τῆς Μπ. Ρ. θὰ ἀνέβασε τὴν αὐθεντικότητά της.

ΙΑΣΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Ὁ Ἕνας καὶ οἱ Ἄλλοι (διηγήματα), ἐκδόσεις «*Δωδώνη*», Ἀθήνα 1982, σελ. 240.

Ἐνδεκα ἀφηγήματα τοῦ γνωστοῦ ποιητῇ καὶ πεζογράφῳ «ἐμπνευσμένα ἀπ’ τοὺς προοδευτικοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ μας, πού ἔπασαν χτῆς γιὰ δσοὺς σήμερα ἀγωνίζονται νὰ στερεώσουν ἕνα καλύτερο κόσμον», ὅπως ἀναγράφεται στὸ βιβλίον, μὲ ἔντονες πολιτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς προεκτάσεις. Κύρια ἰδεολογικὰ μοτίβα ἡ ἰσότης, ὁ σοσιαλισμός, ἡ προτεραιότης τῆς πνευματικότητος — ὅποιος-δήποτε, ἀκόμη καὶ τῆς «*κουλτουριάρικης*»; — πού μποροῦν τελικὰ νὰ ἀφήσουν τὴν ἐντύπωση μονομεροῦς στρατευμένης λογοτεχνίας στὸν ἀναγνώστη, πράγμα πού δὲν φαίνεται νὰ ἐπιδιώκη συνειδητὰ ὁ Ι. Ε., δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ «*ἀλήθεια*» τῶν ἰδεῶν ἢ κοσμοθεωριῶν αὐτῶν ὑφίσταται οὐσιαστικὴ καὶ σοβαρὴ κριτικὴ καὶ ἀμφισβήτηση. Ὅμως ἡ κλασσικὴ λιτότητα τῆς ἀφηγήσεως καὶ ἡ ζωντανία τῶν ἠθογραφουμένων προσώπων εἶναι θαυμάσιες καὶ ἡ ἀναπαραστατικὴ δύναμις ὠρισμένων περιόδων ἢ στιγμῶν τῆς πρόσφατης ἱστορίας μας πολὺ μεγάλη.

VINCENZO MASCARO, Ὁ Αἶολος τῶν Ὀνειρων (ποιητικὴ συλλογὴ), «*Ἑλληνικὸ Βιβλίο*», Ἀθήνα 1979, σελ. 48.

Μιὰ ἀκόμη παρουσίασις τοῦ ἔργου ἐνὸς σημαντικώτατου σύγχρονου ἰταλοῦ ποιητῇ, ἐραστῇ τῆς Κλασσικῆς Ἑλλάδος, σὲ θαυμαστὴ μετάφραση τοῦ ἀριστοτέχνη στὸ εἶδος αὐτοῦ *Φοῖβου Δέλφη* καὶ σὲ σύντομο ἀλλὰ ἐποπτικώτατο πρόλογο τοῦ Δημή-

τρη Κακαβελάκη. 'Ο Φ. Δ. με τίς ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις μεταφρασμένων ἰταλικῶν ποιητικῶν ἔργων ὄχι μόνον κάνει γνωστὴ στὴν Ἑλλάδα τὴν τέχνην σπουδαίων, σὲ παγκόσμιον ἐπίπεδο, δημιουργῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναφέρει κατὰ κάποιον τρόπο στὴν πνευματικὴ τους κοιτίδα, τὴν Ἑλλάδα, τὰ σκόρπια παιδιὰ τῆς: πράγματι ὁ Mascaro, ὁ Bertozzi, ὁ Mastroianni κι ἄλλοι ἰταλοὶ ποιητὲς εἶναι ἀπὸ ἰδεολογικὴ — καλλιτεχνικὴ ἀποψὴ αὐθεντικὰ

Ἑλληνες — πολὺ πιοῦ Ἑλληνες ἀπὸ πολλοὺς ἀπὸ ἐμᾶς, τοὺς τυπικὰ Ἑλληνες, ἀλλὰ βαθύτατα Ρωμιοὺς καὶ ξενομανεῖς Γραικύλους.

Σημείωση: Στὸ τεῦχος 12, σελ. 555 τοῦ «Δαυλοῦ» ἀπὸ παραδρομὴ γράφτηκε, ὅτι τὴ μετάφραση τοῦ Onigorio τοῦ Φοίβου Δέλφη στὰ ἰταλικά ἔκανε ὁ Mario Luzi. Τὸ ἀληθές εἶναι, ὅτι μεταφραστὴς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Φ. Δ. 'Ο Μ. Λ. ἀπλῶς παρουσιάζει τὸν ποιητὴ.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδικὴ ἔκδοση Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν (ιδιοκτήτης-διευθυντὴς Γ. Ν. Παπαγεωργίου, ἀρχισυντάκτης Γ. Χ. Χαλατσᾶς), ἀριθ. φύλλου 74, Δεκέμβριος 1982
- ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, λογοτεχνικὸ περιοδικὸ - ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Πανελληνίου Συνδέσμου Γραμμάτων - Τεχνῶν (ιδιοκτήτης-ἐκδότης Διονύσης Χατζίδης, γενικὴ διεύθυνση Ἄλκης Ροδινός), τεύχη 66, 67-69 καὶ 70-71, Μάιος, Ἰούνιος - Αὐγούστος, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1982
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία ἔκδοση τῆς ὁμωνύμου Ἑταιρείας (ὑπεύθυνος Ἀλεξ. Χ. Μαμμόπουλος), τεύχη 76-77, Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1983
- ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ, τρίμηνη ἔκδοση παιδευτικοῦ προβληματισμοῦ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑνώσεως «Νέα Παιδεία» (ὑπεύθυνος κατὰ τὸ νόμο Κ. Ν. Παπανικολάου), τεύχος 23, Ὀκτώβρης - Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1982
- ΧΡΟΝΙΚΑ, ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, τεύχος 55, Φεβρουάριος 1983.



ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

“Οραμα ἄχρονο

Αν ἐπιτρέπεται νὰ προσδοκᾷ κανεὶς τὴν ἀνάδυση ἑνὸς νέου ἀνώτερου κόσμου ἀπὸ τὸν ζόφο καὶ τὴν τέφρα τοῦ παρακμιακοῦ σημερινοῦ, πῶς θὰ μπορούσε νὰ φαντασθῇ τὶς διαδικασίες ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἀναρρωτική αὐτὴ μεταστροφή; Δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ὑπάρχῃ ἀντίρρηση στὴν ἄποψη ὅτι ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν εἴσοδο σὲ μιὰ νέα ἱστορική φάση μεγαλείου τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι ὑποβαθμίστηκε καὶ παραμερίστηκε στὴν παρούσα φάση, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ σύγχρονου Μεσαίωνα: ὁ πρωταρχικὸς ρόλος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀλήθειας. Τὶ ἐκφράζει προσδιοριστικὰ σήμερα, τὴν ἔλλειψη τῶν δύο αὐτῶν κορυφαίων οὐσιῶν ἀπὸ τῆ ζωῇ καὶ τὸν «πολιτισμὸ» τοῦ 20οῦ αἰῶνος, τοῦ αἰῶνος ποὺ μεσουρανεῖ ἡ ἀνοησία, ἡ ἀποκτὴνωση, ὑποδούλωση καὶ κατάπτωση τῶν μαζῶν, ἀλλ’ ἐπίσης τὸ μεγαλεῖο τῶν προσώπων, τῶν ἐλαχίστων, τῶν ἀπειροελαχίστων ἔστω προσώπων, ποὺ διασώζονται μέσα στὴν ἀχανῇ μαζοθάλασσα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς παράνοιας; Ὅπως δὲ ποτε τὸ λογοκρατικὸ πνεῦμα, ἡ παγκόσμια αὐτοκρατορία τοῦ σκοποῦ, ἡ καθολική ἰδεολογία — καὶ πρακτική — τῆς ἐπιβολῆς τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἀπλῶς χάριν αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς, ἡ ἀκόρεστη ἐξουσιαστική μανία τῆς ἰσχύος, προσωπικῆς καὶ ὁμαδικῆς. Καὶ σὲ τί μεταφράζεται πολιτικὰ καὶ συνειδησιακὰ αὐτὸ τὸ θανατηφόρο *mal du siècle*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχουμε προσβληθῇ, καὶ τὸ ζοῦμε, καὶ τὸ ὑφιστάμεθα ὅλοι μας; Στὴν παγκυριαρχία τοῦ πολιτικοκοινωνικοῦ δόγματος, σὰν ὑποκατάστατου τῆς ἀλήθειας, καὶ τῆς ἐξουσίας, σὰν ὑποκατάστατου τῆς ἐλευθερίας. Σίγουρα ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἴμαστε οἱ πιὸ προληπτικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἱστορίας, ὅπως καὶ οἱ πιὸ παρανοϊκοὶ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν, ὅπως, τέλος, καὶ οἱ πιὸ ἐξουσιαστικοὶ καὶ ταυτόχρονα οἱ πιὸ ἀναρχικοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Μιὰ ἔκρηξη τοῦ πνεύματος, τοῦ συμπιεσμένου ἕως τῶρα ἀπὸ τὴν ἀναρχοἐξουσιαστικὴ σύγχυση καὶ τὸν πνευματικὸ καισαρισμὸ, δὲν μπορεῖ νάχῃ ἄλλο στόχο ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἐξαλήθευση τῆς παγιδευμένης ἀνθρωπότητος ἀπ’ αὐτές τὶς φρεναπάτες καὶ τὶς μαζικὲς παρακρούσεις της. Μόνον αὐτό. Ἡ σωτήρια αὐτὴ ἔκρηξη θὰ ἔχανε τὸ στόχο της καὶ θὰ μεταβαλλόταν σὲ καταστροφή, σὲ ἀρχὴ τοῦ τέλους καὶ

τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, ἂν ἐλευθερώνοντας καὶ ἐξαληθεύοντας τὴν ἀνθρώπινη σκέψη καὶ πράξη ἔθετε ταυτόχρονα νέους δογματικούς κανόνες γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Τὸ δόγμα, ἡ πιὸ ἐπικίνδυνη ἀρρώστια τῆς ἱστορίας, ἔχει τόσο πολὺ φθείρει, ἐξασθενήσει καὶ διαστρεβλώσει τὸν ἄνθρωπο, ὥστε αὐτὸς δὲν θάντεχε πιά σὲ μιὰ νέα περίοδο δογματικῆς «ἀλήθειας» καὶ δογματικῆς «ἐλευθερίας» — θὰ ἔσκαζε, θ' αὐτοκτονοῦσε, ἢ — τὸ ἴδιο εἶναι — θὰ αὐτοκαταστρεφόταν ἐν πλήρει ἀσυνειδησία καὶ ἀσυναισθησία, χωρὶς καμμιὰ ἐλπίδα νὰ βρῇ τὴ δύναμιν νὰ δῇ, νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἀντιδράσῃ. Ἐξαλήθευση καὶ ἐλευθέρωση, ἀλλ' ὅχι τυποποίηση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας, αὕτη εἶναι ἡ μόνη σωτηρία ἀποστολὴ τοῦ πνεύματος στὸ σκοτεινὸ καὶ ἀβέβαιο μέλλον ποὺ ἀκολουθεῖ. Γιατὶ ἀκριβῶς ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι οὐσίαι κινητικὲς καὶ δυναμικὲς, καὶ συνεπῶς ἡ στατικοποίησίν τους ἰσοδυναμεῖ μὲ διαστρέβλωση καὶ ἄρνησίν τους.

Προβλέπω, χωρὶς νὰ προφητεύω, ὅτι ὁ ρόλος τῶν προσώπων, τῶν προσωπικῶν συνειδήσεων, θὰ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ μεγαλειώδης, ὅσο ἡ παρακμὴ τῆς μαζοκρατίας θὰ γίνεται πιὸ αἰσθητὴ, ὅσο ὁ μαζοποιητικὸς δογματισμὸς θὰ δείχνῃ καὶ θὰ αἰσθάνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὴν ἀνικανότητά του νὰ αὐτοελεγχθῇ καὶ αὐτοσυντηρηθῇ. Προβλέπω, ὅτι καθὼς τὸ παγκόσμιον πνευματικόν, ἰδεολογικόν, συναισθηματικόν καὶ πολιτικοκοινωνικὸ ἀδιέξοδο θὰ ὀδηγῇται στὸ μὴ παρέκει, μιὰ ὅλο καὶ πιὸ πολυπρόσωπη συστοιχία ἐκλεκτῶν καὶ εὐγενῶν προσωπικῶν φύσεων θὰ ἀνυψώνεται σὰν γιγάντια δενδροστοιχία πάνω ἀπὸ τὴν ἰσοπεδωμένη θαμνώδη χλωρίδα τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ μας, γιὰ νὰ σκιάσῃ τίς λειχῆνες καὶ τὰ βρῦα τῆς ἀνελευθερίας καὶ τῆς ἀναλήθειας. Προβλέπω, ὅτι αὐτὰ τὰ τελευταῖα, ζώντας μέσα στὴν ἀνήλιαγην χθαμαλότητά τους, θὰ ξεραθοῦν ἀπὸ μόνα τους — θύματα τῆς ἐγγενοῦς ἀνικανότητάς τους ν' ἀναζητήσουν τὸ ἡλιακὸ φῶς καὶ νὰ ἀντλήσουν τὴ ζωὴ τους ἀπ' αὐτό. Προβλέπω, ὅτι τὰ δένδρα τοῦ δάσους θὰ ψηλώνουν ἀέναον κυνηγώντας τὸ φῶς, δὲν θὰ ἀπλώνωνται ὀριζόντια μὲ σκοπὸ νὰ στεγάσουν τοὺς θάμνους, γιατί ἔτσι θάχαναν καὶ τὸ δικό τους στόχο, ἀλλὰ καὶ θὰ στεροῦσαν τὴν ὑπόλοιπὴ βλάστηση ἀπὸ τίς ἡλιακὲς ἀκτῖνες, θὰ γίνονταν δηλαδὴ καὶ αὐτὰ δογματικοὶ ἐξουσιαστὲς — ὅ,τι εἶναι καὶ τὰ σημερινὰ σαπρὰ καὶ στρεβλὰ δένδρα τοῦ «πολιτισμοῦ» μας.

Προσωπικὴ συνείδηση, λοιπόν, ἐσωτερικὸς λόγος εἶναι ἡ ἔσχατη σανίδα σωτηρίας ποὺ μᾶς ἀπέμεινε, καθὼς τὸ καράβι τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας γέρασε καὶ βουλιάζει, χωρὶς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιβατῶν του νὰ

έχουν ακόμη την παραμικρή αίσθηση του κινδύνου. Αύτός, ό λόγος, είναι, αυτός ήταν πάντοτε, ή μοναδική πηγή φωτός, αυτόν είχαμε και έχουμε — αν τον έχουμε πιά — σαν μοναδικό όδηγό, καθώς πορευόμαστε, τυφλοί κατά τά άλλα, μέσα στο Χάος και τό Έρεβος του χρόνου. Πόσο βαρύ, πόσο γιγάντιο θά είναι, αλήθεια, τό έργο που θ' αναλάβη νά έπιτελέση, με μιά νέα του ανάδυση κι έκρηξη, ό Λόγος αυτός, ό τόσο ύπαρκτος αλλά και τόσο κρυφός, ό τόσο αναγκαίος αλλά και τόσο περιφρονημένος, ό τόσο δικός μας αλλά και τόσο αδιάφορος για μās, ό τόσο ξυνός αλλά και τόσο άπροσπέλαστος. Πόση τέφρα, πόσα σκουπίδια, πόσο κονιορτό πρέπει νά έκφυσήση και ν' άποτρίψη από την καταπλακωμένη και παραμορφωμένη ανθρώπινη συνείδηση, από τό τέρας αυτό της φύσεως, όπως κατάντησε διαπλέοντας τό πέλαγος της ιστορίας, άπαράλλαχτα όπως ό παλιός εκείνος θαλασσινός δαίμονας, ό Γλαυκος, πού, κατά τον πλατώνειο μύθο, ξεκίνησε σαν νεαρός έφηβος άφθαστου κάλλους και, διαπλέοντας τά θαλασσινά πελάγη αυτός, γέμισε κοχύλια, φύκια και λέπια και κατάντησε άποτρόπαιος την θέαν, γελοιογραφία του παλιού έαυτού του. Πόσα βάρη δογματικά, πόσους όγκόλιθους λογοκρατικούς, πόσα φορτία έξουσιαστικά πρέπει νά άποτινάξη, για ν' άπελευθερώση κι άποδογματίση την ανθρώπινη φύση απ' όλες τις διαστροφές και παραποιήσεις της, για νά ξαναφανή έπιτέλους τό πρωτεϊκό κι αληθινό, τό φυσικό πρόσωπό της. Αύτή ή επιχείρηση Έξαλήθευση, αν διεξαχθῇ ποτέ, πρέπει νάναι τό συγχλωνιστικώτερο γεγονός της ανθρώπινης ιστορίας.

Δέν αίσιοδοξώ ούτε άπαισιοδοξώ. "Αλλωστε, ό έγχρονος κόσμος, ό κόσμος των γεγονότων του παρελθόντος ή, επί του προκειμένου, του μέλλοντος, λίγο μετράει για την άχρονη προσωπική συνείδηση, τον άχρονο Λόγο. Σημασία έχει, ότι, αυτή τη στιγμή, σκέπτομαι, σύνοιδα, όραματίζομαι, ύπάρχω. Αυτό είναι τό πᾶν. "Αν θέλουμε νά δοῦμε την μεγαλειώδη δενδροστοιχία της έλευθερίας και της αλήθειας νά αναφύεται λυγερή μέσα στην άπελπιστική χθαμαλότητα της Λογοκρατίας, ας μὴν τοποθετοῦμε χρονικά την εμφάνισή της. "Ας ξεπεταχθῇ μετὰ δέκα χρόνια, μετὰ εκατό, μετὰ χίλια. "Ας μὴν ξεπεταχθῇ ποτέ. "Αν όμως ανά πᾶσαν στιγμήν, αν αύτή τη στιγμή, έσύ κι έγώ έλευθερωνώμαστε κι εξαληθευώμαστε, ή ιδανική έκρηξη κι έκβλάστηση συντελείται αυτόματα. "Η αλήθεια κι ή έλευθερία είναι άχρονες· κι είναι άτοπες· κι είναι καθαρά προσωπικές.